

**SIRAEV KAVRAMININ İNCELENMESİ VE
OSMANLI MİMARİSİNDE AKARETLER SIRAEV
GRUBU'NUN YERİ VE ÖNEMİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Zafer SAĞDIÇ
(297Y519)**

98413

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 18 Eylül 1999
Tezin Savunulduğu Tarih : 5 Kasım 1999**

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Afife BATUR
Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. Atilla YÜCEL
Prof.Dr. Nur AKIN

[Handwritten signatures]

KASIM 1999

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, modernleşme öncesi Osmanlı Türk konutu ile, modernleşmenin getirisi olan apartmanlaşma süreci arasında, bir ara-süreci oluşturan sıraev yapılaşmalarının, Osmanlı Mimarisi'ndeki en anıtsal örneği olan, *Akaretler Sıraev Grubu* incelenmiştir.

Saray destekli yapılaşması sonucu, saray ile halk konutları arasındaki bir arakesiti kapsayan *Akaretler Sıraev Grubu*'nun, Osmanlı Mimarisi'ndeki önemine değinilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırma süresince, engin tecrübelerinden destek aldığım ve değerli yardımlarını esirgemeyen, başta tezimin yöneticisi Prof.Dr. Afife BATUR'a, bilgi kaynaklarına ulaşmama yardımcı olan ve beni şevklendiren Prof.Dr.Uğur TANYELİ ve Doç.Dr. Nuran KARA PİLEHVARIAN'a ve yaptıkları çalışma evrelerini bana aktaran ve çizimleri kullanmama izin veren NET YAPI grubu ve değerli bilgilerini esirgemeyen Genel Müdür Yardımcısı Münir ALPARSLAN'a ve sonsuz destekleri için aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Mimar Zafer SAĞDIÇ

Kasım 1999

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	vii
SUMMARY.....	x
1. GİRİŞ.....	1
2. SIRAEV KAVRAMI VE ORTAYA ÇIKIŞI.....	4
3.SIRAEVIN TARİHİ GELİŞİMİ.....	21
3.1.Sıraev Uygulamalarında İşlev Sorunu, Tipoloji, Plan ve Cephe Düzeni.....	30
4. OSMANLI MİMARISI'NDE KONUT SORUNLARI İÇİNDE TOPLU YAŞAM ALANLARI.....	41
5. İSTANBUL'DA KENT MORFOLOJİSİNİN DEĞİŞİMİ VE BU DEĞİŞİMİN MİMARİYE ETKİLERİ.....	55
6. İSTANBUL MİMARLIĞI'NA SIRAEVİN KULLANIM MODELİNİN GİRİŞİ VE İLK ÖRNEKLER.....	64
7. İSTANBUL'UN İLK SIRAEV GRUBU AKARETLER SIRAEVLERİ'NİN ANALİTİK İNCELENMESİ.....	72
7.1.Yapının Konumu.....	72
7.2.Tarihçesi.....	76
7.3. Yapının Tasarımcısı.....	78
7.4.Plan Özellikleri.....	81
7.5.Cephe Özellikleri.....	83
7.6.Bezeme Özellikleri.....	84
7.7.Malzeme ve Strüktür Özellikleri.....	85
7.8. Dönemin Sıraevleri İle Karşılaştırma.....	85
7.8.1. İşlevsel Açısından Karşılaştırma.....	86
7.8.2. Mimari Özellikleri Açısından Karşılaştırma.....	88
7.9. Yapı Kompleksinin Güncel Durumunun İrdelenmesi.....	89
8.SONUÇ.....	134
KAYNAKLAR.....	137
EKLER.....	140
ÖZGEÇMİŞ.....	162

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 2.1. Regent's Park'tan bir sıraev grubu	5
Şekil 2.2. Chepstow Road'dan bir sıraev grubu	6
Şekil 2.3. Keats Grove'dan bir sıraev grubu	6
Şekil 2.4. Dört Londra evi	7
Şekil 2.5. Little Albert Street'den bir sıraev grubu	9
Şekil 2.6. İngiltere'de kent içinde yoğunluğun artması ile artan yapılaşma	10
Şekil 2.7. Çok katlı tipik Londra sıraevi	11
Şekil 2.8. Aleksander Palace	12
Şekil 2.9. Lyon's Terrace Houses	13
Şekil 2.10. Thurloe Square	14
Şekil 2.11. Egerton Crescent	15
Şekil 2.12. Common Terrace Houses	17
Şekil 2.13. Akaretler Sıraev Grubu	18
Şekil 2.14. Surp Agop Sıraev Grubu	19
Şekil 2.15. Fener sıraevlerinden bir grup	20
Şekil 2.16. Fener sıraevlerinden bir detay	20
Şekil 3.1. Newton Palace	22
Şekil 3.2. San Sebastian sıraevlerinden bir grup	23
Şekil 3.3. Ondokuzuncu yüzyılda bir arazinin parsellenmesi	23
Şekil 3.4. The New South End	24
Şekil 3.5. Beacon Street	25
Şekil 3.6. Gramercy Park	26
Şekil 3.7. 1977'de yapılmış bşr araştırma grafiği	28
Şekil 3.8. Utrecht sıraevlerinden bir grup	29
Şekil 3.9. Fuggerei Yerleşimi	31
Şekil 3.10. Bir sıraev örneği	32
Şekil 3.11. B.Fletcher'ın sıraev önerisi	34
Şekil 3.12. Bir sıraev örneği	36
Şekil 3.13. Bir sıraev örneği	37
Şekil 3.14. Bir sıraev örneği	38
Şekil 3.15. Bir sıraev örneği	39
Şekil 4.1. Bir oda dizisi	42
Şekil 4.2. Yeniçeri odalarının çizimi	45
Şekil 4.3. Bir oda dizisi	46
Şekil 4.4. Türk Evi plan Tipolojisi	47
Şekil 4.5. Geleneksel Türk konutunda kadın ve erkek bölgeleri	49
Şekil 5.1. 1800'ler sonunda İstanbul	56
Şekil 5.2. Ondokuzuncu yüzyılda Balat yangını	57
Şekil 5.3. Moltke	59
Şekil 5.4. Ondokuzuncu yüzyıl İstanbul Mahallesi	60

Şekil 5.5. 1840 tarihli İstanbul haritası	62
Şekil 6.1. İstanbul'dan bir sokak	65
Şekil 6.2. Selanik'den bir sıraev grubu	67
Şekil 6.3. Surp Agop Sıraev Grubu	69
Şekil 6.4. Tayyare Apartmanları	70
Şekil 6.5. Tayyare Apartmanları	71
Şekil 7.1. Beşiktaş Haritası	73
Şekil 7.2. Beşiktaş Haritası	74
Şekil 7.3. Akaretler Sıraev Grubu'nun hava fotoğrafı	75
Şekil 7.4. Akaretler Sıraev Grubu	77
Şekil 7.5. Sarkis Balyan	79
Şekil 7.6. Sarkis Balyan'ın bir çizimi	79
Şekil 7.7. Sarkis Balyan'ın bir çizimi	80
Şekil 7.8. İstanbul sıraevlerinin dağılımı	80
Şekil 7.9. Akaretler Sıraev Grubu	92
Şekil 7.10. Akaretler Sıraev Grubu	93
Şekil 7.11. Akaretler Sıraev Grubu	94
Şekil 7.12. Akaretler Sıraev Grubu	95
Şekil 7.13. Akaretler Sıraev Grubu	96
Şekil 7.14. Akaretler Sıraev Grubu	96
Şekil 7.15. Surp Agop Sıraev Grubu	97
Şekil 7.16. Surp Agop Sıraev Grubu	98
Şekil 7.17. Surp Agop Sıraev Grubu	99
Şekil 7.18. Surp Agop Sıraev Grubu	100
Şekil 7.19. Surp Agop Sıraev Grubu	101
Şekil 7.20. Surp Agop Sıraev Grubu	102
Şekil 7.21. Surp Agop Sıraev Grubu	103
Şekil 7.22. Surp Agop Sıraev Grubu	104
Şekil 7.23. Surp Agop Sıraev Grubu	105
Şekil 7.24. Surp Agop Sıraev Grubu	106
Şekil 7.25. Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu	107
Şekil 7.26. Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu	108
Şekil 7.27. Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu	109
Şekil 7.28. Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu	110
Şekil 7.29. Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu	111
Şekil 7.30. Arnavutköy sıraevlerinden bir grup	112
Şekil 7.31. Arnavutköy sıraevlerinden bir grup	113
Şekil 7.32. Arnavutköy sıraevlerinden bir grup	114
Şekil 7.33. Fener bölgesi sıraevlerinin dağılımı	115
Şekil 7.34. Tavaşi Çeşme sokak sıraev grubu	116
Şekil 7.35. Fener sıraevlerinden bir grup	116
Şekil 7.36. Fener sıraevlerinden bir grup	117
Şekil 7.37. Fener sıraevlerinden bir grup	118
Şekil 7.38. Tavaşi Çeşme sokak sıraev grubu	119
Şekil 7.39. Tavaşi Çeşme sokak sıraev grubu	120
Şekil 7.40. Tavaşi Çeşme sokak sıraev grubu	121
Şekil 7.41. Elmadağ akıf sıraevleri	122
Şekil 7.42. Kurtuluş sıraevlerinden bir grup	123
Şekil 7.43. Kadıköy sıraevlerinden bir grup	124
Şekil 7.44. Kadıköy sıraevlerinden bir grup	125

Şekil 7.45. Kadıköy sıraevlerinden bir grup	126
Şekil 7.46. Kadıköy sıraevlerinden bir grup	127
Şekil 7.47. Sütlüce sıraevlerinden bir grup	128
Şekil 7.48. Sütlüce sıraevlerinden bir grup	129
Şekil 7.49. Sütlüce sıraevlerinden bir grup	130
Şekil 7.50. Sütlüce sıraevlerinden bir grup	131
Şekil 7.51. Arnavutköy sıraevlerinden bir grup	132
Şekil 7.52. Arnavutköy sıraevlerinden bir grup	133

SIRAEV KAVRAMININ İNCELENMESİ VE OSMANLI MİMARİSİ'NDE AKARETLER SIRAEVLERİ'NİN YERİ VE ÖNEMİ

ÖZET

Bu çalışmada, Osmanlı Mimarisi'nde, saray destekli yapılan, ilk ve tek sıraev grubu olma özelliğini taşıdığı düşünülen *Akaretlер Sıraev Grubu*'nun, Osmanlı Mimarisi'ndeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır. Onsekizinci yüzyıl sonu ve ondokuzuncu yüzyıl başları arasında yaşanan Endüstri Devrimi sonucunda, Avrupa'da, yapı tipolojisine katılan yeni bir konut tipi olan sıraev kavramının incelenmesi yapılmıştır.

Endüstri Devrimi sonucunda, ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkan sıraev oluşumu, Manş Denizi kıyılarında bulunan komşuları, Batı Fransa, Belçika, Hollanda, Kuzey Almanya ve Danimarka'ya yayılmış ve bu dönemde kent silüeti içinde, sıraevlerin oluşumu ve kent içi silüetinin dinamikleştiği görülmüştür.

Onsekizinci yüzyılın sonları ve ondokuzuncu yüzyılın başlarında, şehirlerin ticarete dayalı yaşayışının yerini, Endüstri Devrimi sonrası, sanayi mesnetli bir yaşantının aldığı bilinmektedir. Günden güne artarak ortaya çıkan “işçi” ihtiyacı, kırsal kesimden şehirlere, “iş bulma” amaçlı bir göç başlatmıştır. Bu göçler sonucunda gelen nüfusa, iş merkezine yakın yaşama mekanları inşa edilmiştir. Bu yaşama ünitelerinin, mümkün oldukça az zamanda ve maliyette yapılması gerekliydi. Yanlızca temel ihtiyaçlara cevap verecek sabit fonksiyonlu mekanlardan- yaşama, yemek, yatma ve temizlik- oluşmasında, düşük maliyet getireceği için gerekliydi. Bu bağlamda, mümkün olabildiğince küçük parseller kullanan, zemine oturan ve nüfusun ihtiyacını karşılayacak kadar çok ünite tasarlanmalıydı. İşte tüm bu ihtiyaçlara uygun çözüm, ondokuzuncu yüzyıl sanayi şehirlerinde, işmerkezi çevresinde, birbirinin tekrarı olan işçi konutlarının, bir dizi halinde inşası ile bulundu. Bu çözüm, günümüz konut tipolojisindeki *sıraev*dir.

Avrupa toplumlarında, endüstrileşme sonucu ortaya çıkan sıraev oluşumunun, Osmanlı Mimarisi'nde çok daha farklı nedenlere dayanarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Onbeşinci yüzyılda, Osmanlı Mimarisi'nde, mali ihtiyaçlara dayanarak, kullanımları, halk tarafından eşzamanlı olarak ortaya çıkartılmış olan kollektif konutların, İstanbul, Kahire, İzmir, Selanik vbg. büyük ve belli başlı kentlerde, *bekar odaları* veya *haneler* olarak ortaya çıktığı bilinmektedir.

Bunlar, bazen külliyelerde, bazen ise çarşı merkezine yakın hanlarda, adeta bir sokak perspektifine dinamiklik katan, birbirini izleyen, eş boyutlu, eş plan ve cepheleri olan, eş zamanlı yapılmış hanelerdir. Bunların varlığı ile, Osmanlı kent perspektifi, belirli bir canlılık kazanmış ve özgün bir görünüme bürünmüştür. Ondokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, kollektif konut oluşumlarının, eşzamanlı değilde, batılı etkiler altında, modern bir dialektik ürünü olan, sıraev grupları şeklinde ortaya konduğunu görmekteyiz. Bu oluşumun, saray destekli ilk ve tek, anıtsal ölçekte ise ilk örneği *Akaretler Sıraev Grubu*'dur.

Ayrıca, sıraev cephe özelliği gösteren, ilk çok üniteli dizi-bütün olarak tasarlanmış konut grubu olan *Akaretler Sıraev Grubu*'nu, bu grup kadar çok üniteli olmayan, ama yine dizi-bütün olarak, 1890'larda tasarlandığı düşünülen, *Elmadağ- Taksim Surp Agop Sıraev Grubu* ve daha da sonraları *Orataköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu* ve *Fener- Balat, Kumkapı, Söğütözü ve Arnavutköy* ile *Kadıköy* yakasında, *Yeldeğirmeni*'nde olduğu gibi, daha kısa dizilerin yapımı izlemiştir.

Bu bağlamda, giriş bölümünde tez konusunun önemi üzerinde durularak, neden bu konunun seçildiği, amaçlanan düşünceler ve araştırmanın çerçevesi ortaya konmuştur; izlenecek yol ve tezde yer alacak bölümler hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, sıraev kavramının genel bir tanımı yapılarak, sıraev modelinin oluşum süreci açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, onsekizinci yüzyıl sonu ve ondokuzuncu yüzyıl başında, Endüstri Devrimi'nin sonucunda ortaya çıkan sıraev modelinin tarihçesi incelenmiştir.

İngiltere başta olmak üzere, Batı Avrupa ülkelerinde ve diğer bazı ülkelerde görülen sıraev örneklerine yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde, modernleşme öncesinde, Osmanlı Mimarisi'nde, mali ihtiyaçlar sonucu, eşzamanlı olarak, İmparatorluğ'un yoğun nüfusa sahip kentlerinde ortaya çıkan, bekar odaları veya haneler diye adlandırılan kollektif konutlara değinilmiştir.

Beşinci bölümde, modernleşme süreci içerisinde, İstanbul kent morfolojisinin değişimine yer verilmiştir.

Altıncı bölümde, İstanbul mimarisine, sıraev modelinin girişi ve görülen ilk örnekler ele alınmıştır.

Yedinci bölümde, çalışmanın asıl konusu olan *Akaretler Sıraev Grubu*'nun, analitik incelemeleri yapılmış; tarihi, konumu, planimetrik düzeni, cephe ve bezeme özellikleriyle, tasarımcısı Sarkis Balyan araştırılmıştır.

Sekizinci ve son bölümde ise, sonuçlar yer almaktadır. Bu bölümde, modernleşme öncesi tek aile konutundan, modernleşme ile apartmanlaşmaya geçiş arasında bir arakesit olan sıraev grupları ve bunlardan en anıtsalı olan *Akaretler Sıraev Grubu*'nun, Osmanlı Mimarisi'nde, bilinen saray destekli yapılmış ilk ve tek sıraev grubu olduğu gerçeğine değinilmiştir.

A RESEARCH ON THE CONCEPT OF ROWHOUSES AND THE PLACE AND IMPORTANCY OF AKARETLER ROWHOUSES IN THE OTTOMAN ARCHITECTURE

SUMMARY

This thesis presents a general view of the rowhouses which were a new type of dwelling introduced to the building typologies in Europe as a result of the Industrial Revolution between the late 18th and 19th centuries.

Then, the Akaretler Group of Rowhouses, which is thought to have been the first and the only group of houses in Ottoman Architecture, to be built by the court, is studied in terms of its place and significant in Ottoman Architecture.

When we look at the history of civilization, we can see that there are two important turning points. The first is the Agricultural Revolution, which goes back millenia before, and the second is the Industrial Revolution, which took place in the late 18th and early 19th centuries.

It is a fact that with the Industrial Revolution, life became easier and more comfortable as a result of the newly developed techniques and machinery. It is again a fact that the Industrial Revolution, with the significant technical, social and cultural advances has greatly influenced the concepts of architecture and urban planning.

Rowhouses first emerged in England in late 18th century as a result of the Industrial Revolution, to provide accomodation for the growing number of workers. Then they spread to England's neighbours across the English Channel, to some other countries like France, Belgium, Holland, Northen Germany and Denmark.

At the beginning of 19th century rowhouses became a part of the urban pattern, thus adding a dynamic dimension to the intercity formation.

In the late 18th and the early 19th centuries, life in the northern European countries, which used to depend on trade came to depend on industry as a result of industrialization. Industry's need for "labour" initiated a mass-migration from the rural areas to the city centers. Living quarters had to be built around factories and plants to accommodate the incoming population, workers, and their families. These dwelling units had to be built in the shortest possible time and with the minimum costs. These newly built workers' dwellings had spaces in them with fixed functions to meet some basic needs such as living, dining, sleeping and washing. There had to be enough number of dwellings to house the large population and they had to be built on the smallest piece of land possible. The best solution for meeting all these requirements was to build several groups of similar workers' dwellings in rows around factories and plants in the industrial cities of the 19th century.

Looking at the formation of rowhouses in Ottoman Architecture, it can be seen that this phenomenon which appeared in the European societies as a result of the Industrial Revolution emerged in Ottoman Architecture depending on very different reasons.

In the 15th century Ottoman Architecture, there were some dwellings for collective use which were created by the people themselves simultaneously for economic reasons.

These took the form of *bachelour's rooms* or *common dwellings* in the major cities of the empire like Istanbul, Cairo, Izmir, Selonika etc. These were sometimes built as part of a complex (*kulliyah*) and sometimes as a series of dwellings built with the same dimensions, the same plan, and the same façades.

With the coming of these *bachelour's rooms* or *common dwellings* Ottoman urban perspective gained a dynamic characteristic, acquiring a unique appearance different from all the other muslim cities.

However, in the 19th century the collectively-used dwellings were not built simultaneously by the people, but under western influences in the form of groups of rowhouses as a result of the east-west interaction.

The Akaretler Group of Rowhouses is the first and the only example of this new form of dwelling formation, which was built by the financial support and approval of the Ottoman Court.

In Europe, building activities increased in order to find solutions for the rapidly growing industrial cities. Whereas, in the Ottoman Empire, the first urban planning activities began in order to prevent the big fires, which destroyed the cities in the 19th century. The aim of this planning was to build wide roads needed for intercity transportation, to widen and stabilize the existing roads and to arrange new neighbourhoods where new dwellings could be built to accommodate the ever-increasing population of the city.

In this context, not only the factors influencing dwellings, but also those factors influencing the creation of rowhouses in Ottoman Architecture have to be considered. The following factors directly influenced the space formations in Ottoman dwellings:

1. Privacy:
2. Functional differentiation:
3. Social class differentiation:
4. Ethnic differentiation:
5. Modernisation and Industrial Revolution.

All of these factors are involved in the formation of rowhouses.

The Akaretler Group of Rowhouses (66 plots) was followed by some other groups of rowhouses, such as The Surp Agop Group of Rowhouses (25 plots), The Ortakoy Akaretler Group of Rowhouses (18 plots) and many groups of rowhouses in Kumkapı, Arnavutkoy, Fener, Balat and Kadıkoy, all of which were thought to be designed after the 1890's.

In the Introduction, the subject of the thesis is discussed and the reasons for choosing this subject are enumerated, the aims are explained and the framework of

the study is drawn. Then the method to be employed is presented and information about "the parts" to take part in the thesis is given.

In Part II, the concept of "rowhouses" is defined and the process of the development of rowhouses is explained.

In Part III, the history of "the model of rowhouses", which emerged as a result of the Industrial Revolution, is studied. Some examples of rowhouses are given from various European countries, mostly from England and from the USA.

In the Part IV, the *bachelour's rooms* or *common dwellings* are discussed. These emerged before modernisation in the highly populated cities of the Ottoman Empire, simultaneously owing to economic reasons.

In Part V, the changes in the "urban morphology" of Istanbul through the modernisation period is tackled.

Part VI presents the introduction of the rowhouses model into the architecture of Istanbul and the earliest examples of built rowhouses.

In Part VII, the Akaretler Group of Rowhouses, which makes up the main subject of this thesis, is studied annalistically. Then the history, the location and the position, the layout, the façade orientation and the ornaments of the rowhouses of this group are examined. Finally, information about the designer of the group, architect Sarkis Balyan, is given.

In the Conclusion, the results obtained from the study are given. It has been decided that the groups of rowhouses, as typological building type, can be seen as a transition between traditional family dwellings of the pre-modern period and the apartment blocks that came with modernisation.

The Akaretler Group of Rowhouses is evaluated as a very significant example, in that, with its stonework structure, with its use of cast-iron, and with its neo-classical façade orientation and ornaments, it occupies a unique place between the court buildings (i.e. dwellings belonging to the dynasty) and the folk dwellings.

1.GİRİŞ

Bu çalışma; sıraevin “Konut Mimarlığı” içinde, nasıl bir yer tuttuğunu ve tarihsel kökenlerini, *Akaretler Sıraev Grubu* modeli üzerinden anlatmaya yöneliktir.

Uygarlık tarihi incelendiğinde, iki önemli dönüm noktasına sahip olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, M.Ö. 6000'lere dayanan Tarım Devrimi ve ikincisi, onsekizinci yüzyıl sonu ile ondokuzuncu yüzyıl başları arasındaki Endüstri Devrimi'dir.

Endüstri Devrimi ile, insanlık tarihinde çağdaş tekniğin ve makinalaşmanın sonucu ortaya çıkan olanaklara dayanarak, daha sıkıntısız ve rahat yaşamayı sağlayacak ortamları yaratma yolunda en büyük adım atıldığı bilinmektedir. Yine Endüstri Devrimi ile, teknik, sosyal ve kültürel değişimlerin, mimari ve şehircilik anlayışlarını da etkilediği bilinen bir başka gerçektir.

Bu değişimlerin bir ürünü olarak, başta İngiltere ve Avrupa olmak üzere ortaya çıkan sıraev oluşumu, Endüstri Devrimi ile ortaya çıkan işçi konutlarının, hızla ve düşük maliyetle yapılma ihtiyacına bir cevap olmuştur.

Ondokuzuncu yüzyıl sanayi şehirlerinde, iş merkezleri çevresinde, birbirinin tekrarı niteliğinde ünitelerin birleşmesinden oluşan sıraevlerin, Osmanlı Mimarisi'ne, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında, Osmanlı'nın modernleşme sürecinin bir ürünü olarak girdiği söylenebilir.

Tarihsel gelişiminin son döneminde, tümünü modernleşme olarak adlandırdığımız, onsekizinci yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak, ondokuzuncu yüzyılın tümünü kapsayan süreçte, Osmanlı Mimarisi'nde, mimari ayrıntı ve bezemelerden, görsel tasarım kalıplarına kadar, kent içinde dış mekanların niteliksel değişimine rastlanmaktadır.

Sözü geçen süreçten önce, Osmanlı Mimarisi'nde, daha onbeşinci yüzyılda, mali ihtiyaçlara dayanarak kullanımları spontane/ kendiliğinden, halk tarafından ortaya çıkartılmış bir grup dizi ev örneği bilinmektedir. Bunlar, özellikle İmparatorluğun, İstanbul, Kahire, İzmir, Selanik gibi büyük, belli başlı kentlerinde *bekar odaları* ve *haneler* olarak adlandırılan kollektif konutlardır.

Bunlar, eş boyutlu, eş plan ve cepheleri olan, eş zamanlı yapılmış hanelerdir. Bunların varlığı ile, Osmanlı kent perspektifi, belirli bir canlılık kazanarak, farklı ve özgün bir görünüme bürünmüştür. Ondokuzuncu yüzyılda ise, bu kollektif konut oluşumlarının, spontane/ kendiliğinden değil, batılı etkiler altında, modern bir dialektik ürünü olarak, sıraev gruplarında ortaya konduğunu görmekteyiz. Bu oluşumun en anıtsal örneği, saray destekli olarak yaptırılan ilk ve tek sıraev grubu olduğu düşünülen *Akaretler Sıraev Grubu*'dur.

Sıraevler, geleneksel Osmanlı konutundan farklı bir tipolojik kategoridir ve dönemin tarihi ve sosyolojisi için önemli bir veri oluşturur. Bu çalışmada, sıraevlerin sentaktik kavramının gelişiminin incelenmesi yapılmıştır.

Ayrıca, kollektif konut kavramının bir parçası olan bu hücrelerin/ konutların, Osmanlı'nın modernleşme süreci içerisinde, sıraev kavramı ile ilişkili olup olmadığı ve biçimsel, tipolojik, işlevsel ve mekan örgütlenmesi açısından, böyle bir ilişkiden söz etmenin olanaklı olup olmadığı araştırılmıştır.

Batıda, Endüstri Devrimi ile ortaya çıkmış olan sıraevlerle, İstanbul sıraevlerinin oluşumunun farklı gelişim süreçleri geçirdiği ortaya konulmuştur.

Böylelikle Osmanlı Mimarisi'nde batılı ve çağdaş anlamda, anıtsal bir örnek özelliğine sahip olduğu düşünülen *Akaretler Sıraev Grubu*'nun incelenmesi asıl amaç edinilmiş ve grubun analitik çözümlemesi yapılırken, tarihçesine de değinilmiştir.

Bu noktada yapılan araştırmada, İstanbul'daki gerek kişisel çabalar, gerekse de kamu çabaları ile oluşturulan, diğer eş dönemli sıraev örneklerinin de inceleme ve tipolojik çözümlemesi yapılmış ve *Akaretler Sıraev Grubu* ile karşılaştırılmıştır.

Son olarak, 1990larda Net Yapı A.Ş. tarafından koruma ve güncelleştirme çalışmalarının yapılmasına ve 1996'da da, restorasyon çalışmalarına başlanan *Akaretler Sıraev Grubu'nun*, güncel durumu incelenmiştir. Yapılan koruma ve güncelleştirme çalışmaları öncesine ait çeşitli belgelerle, yapı grubunun son hali karşılaştırılırken, restorasyon çalışmalarının irdelenmesine de yer verilmiştir.

2.SIRAEV KAVRAMI VE ORTAYA ÇIKIŞI

Sözlük tanımı ile sıraev, yanyana gelerek bir dizi oluşturan benzer planlı evdir, ya da diğer bir deyişle, eş boyutlu, eş biçimli barınma ünitelerinin diziler halinde inşa edilmesiyle oluşmuş konut tipidir (Hasol, 1993,161) (Tanyeli, 1996).

Peters'a göre, iki tarafı kapalı, tek veya iki aile için inşa edilmiş konut tipi de sıraevdir. (Birbirine bitişik ünitelerin bir dizi içerisinde bulunduğu sıraevlerde, mevcut olan iki cepheden, genellikle biri caddeye ve diğeri bir bahçeye açılır.) (Peters, 1985,11)

Lawrence ise sıraevi, iki sağır duvarın arasında, sahibi için çok sınırlı ve güvenli bir alanı tanımlayan konut tipi olarak belirtmektedir (Lawrence, 1981).

İki sağır duvarın sınırladığı, çok iyi tanımlanmış ve genelde çok ekonomik şartlarda üretilebilen, bunun için de genellikle düşük gelir grubu tarafından tercih edilen sıraev, birbirine eş konut ünitelerinden oluşan dizidir (Şengül, 1991,1).

Sıraevler genel anlamda, "sokak üzerindeki konut birimlerinin aralıksız yanyana gelişini, ancak salt bu yanyana gelişten oluşan diziyi anlatmaktan çok, tipolojik birimlerin yinelenmesinden doğan *toplabilir* bir biçimsel oluşu ifade etmektedir" (Batur,Yücel, Fersan, 1979).

Sıraevler, iki tarafı kapalı, tesisat, yalıtım gibi mimari sorunların çözümünde ve bina maliyetinde yüksek kazanç sağlayan en eski konut tiplerindedir (Düzel, 1993,2).

Türkçe'de, bir sıra içerisinde yer alan konut birimi anlamına gelen sıraev, diğer dillerde de benzer şekilde terminolojide yer almaktadır. İngilizce'de, dizi evler anlamında *rowhouses/ terrace houses*, Almanca'da *reiherr hauser*, Fransızca'da, şerit halinde evler anlamında *maisons en bande continue* ve İtalyanca'da, sıralanmış evler anlamında *fila di case a schiera* olarak adlandırılmaktadır.

Sıraevler, dünyanın konum olarak birbirine çok uzak olan bölgelerinde, kimi zaman aynı, kimi zaman farklı nedenlerle ve süreçlerle ortaya çıkmıştır. Kimi örneklerde, sıraevlerin düşük gelir grupları arasında tercih edildiği görülmektedir. Buna karşılık, *Regent's Park*'taki örnekler (Bknz. Şekil 2.1), günümüz Londra halkı için en lüks konut gruplarından biridir. Gerek kent içinde lüks konut grupları, gerekse de kentin banliyölerinde, maddi sebeplerden dolayı düşük gelirli halk tarafından tercih edilen konut grupları olsun, "sıraevlerin en genel özelliği, hemen her zaman kullanıcıya iyi bir kimlik ve güven duygusu sağlamasıdır" (Şengül, 1991,1).

Sıraev, her toplumda farklı sebeplerden dolayı tercih edilmektedir. Bu sebepler, sosyal, kültürel, dini, ekonomik ve siyasi kökenli olabileceği gibi, kimi bölgelerde de gelenekselliğin hakim sebep olduğu görülmektedir.

Şekil 2.1. Regent's Park, 1818 (Robertson, 1994,71)

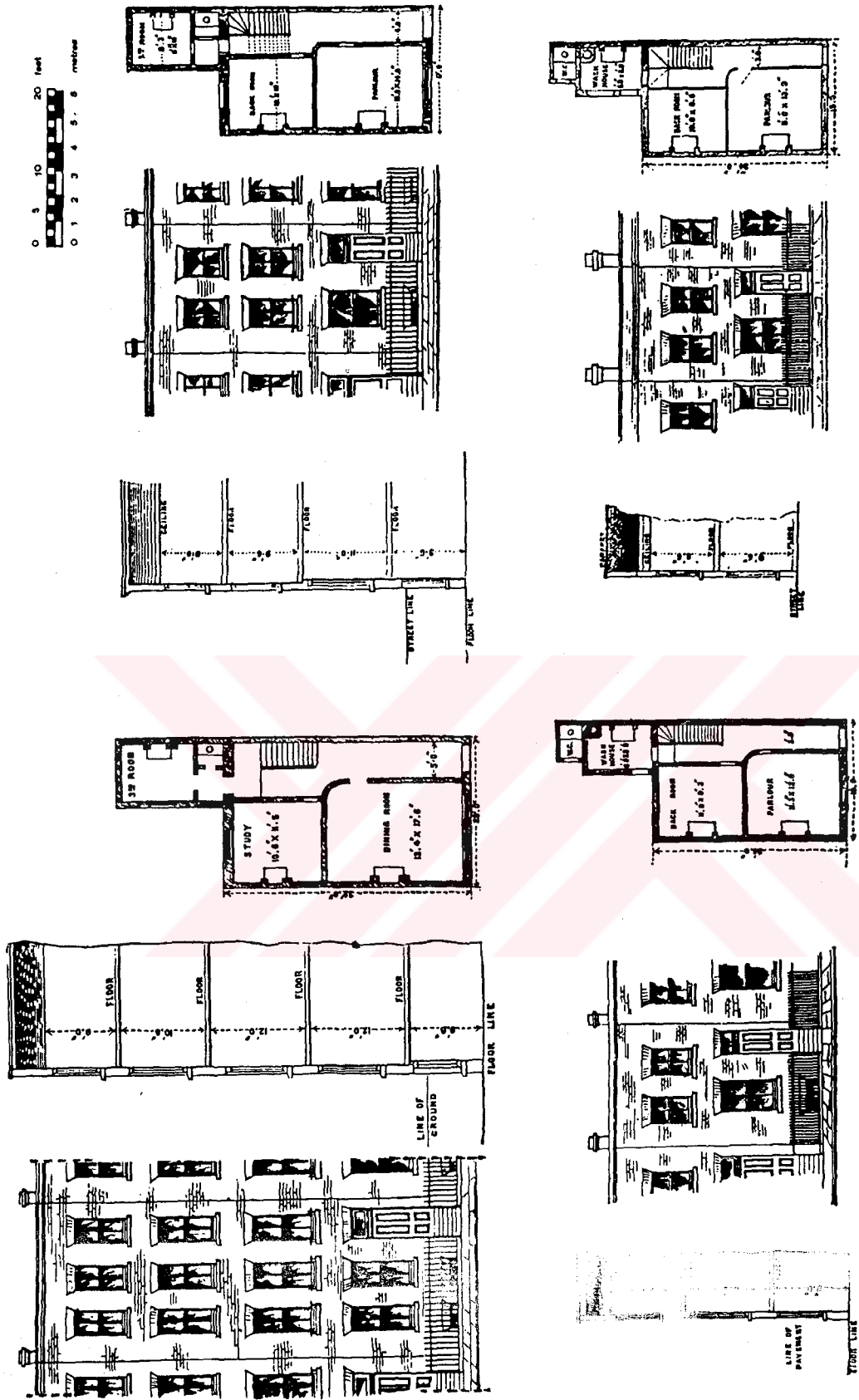
Şekil 2.2, Chepstow Road, Nothing Hill, (Robertson, 1994,51)

Sıraevler, dünyanın birçok toplumu için farklı kavramları ifade etmektedirler. Bazı toplumlar için sıraevler, geleneksel konut türünü belirlerken, diğerleri içinse, Endüstri Devrimi'nden sonra ortaya çıkmış farklı bir yaklaşımı tanımlar. Örneğin bir Filipinli, Meksikalı, Korsikalı veya Kolombiyalı için, ekonomik şartları gereği, konut kavramı sıraev ile aynı çizgidedir. Oysa bir İngiliz için, Endüstri Devrimi'nin doğurduğu bir sonuçtur (Şengül, 1991,2).

Bu tezin konusu ile ilişkili olarak vurgulanmak istenilen İngiliz sıraevleri (Bknz. Şekil 2.2., Şekil 2.3 ve Şekil 2.4), dünya üzerinde yaygın kullanıma sahip olan sıraev konut örnekleri arasında özel bir nitelik göstermektedir. Ülkenin farklı yörelerinde uygulanmakla birlikte, evler plan tipi, boyut, işlev, mekan ve hatta cephe ölçeğinde belirgin yöresel ayırtedici özelliklere sahiptir (Düzel, 1993,2).

Şekil 2.3. Keats Grove, Hampstead, 1820 (Peters, 1985,7)

Şekil 2.4. Dört Londra evi, 1875, (Peters, 1985,8)

Sıraevlerin başlıca oluşum nedenleri arasında, kent içi arsaların kısıtlı olması/ arazide sınırlılık/ arsa spekülasyonları, ekonomik nedenler, dini nedenler, geleneksellik, toplumsal değer sistemi ve toplumsal kültür de sayılabilir. Birbiri ardınca inşa edilen diziler, sanayinin gelişimi ile kırsal kesimden, şehre göç eden halk tarafından kendi imkanlarıyla gerçekleştirilmiştir. Sınırlandırılmış bir konut tipi olmasına rağmen, işlevsel niteliklerin kazandırdığı kullanım rahatlığı ve sağladığı standart mekanlar, sıraevlerin tercih edilme sebeplerini arttırmaktadır (Düzel, 1993,3).

Sıraevlerin görüldüğü bütün bölgelerde insanlar, kendilerine daha az yapım maliyeti getiren bu evleri, sadece ekonomik kaygılar ve ihtiyaçlarla değil, aynı zamanda da, daha önce vurgulandığı gibi, kendilerini ardarda gelen duvarlarının sınırladığı mekanlarda daha güvenli hissettikleri için de tercih etmişlerdir.

Sıraevler, tesisat ve yalıtım gibi mimari sorunların çözümünde ve bina maliyetinde yüksek kazanç sağlayan bir konut tipi olarak görülmektedir. Ayrıca sıraevler, yapı içinde gerekli ısı ve havayı temin etmek, yapı konforunu sağlamak gibi standartlara sahip oldukları ve günümüz insanına bir konuttan beklediği düzen ve rahatlığı en ekonomik biçimde kazandırdıkları için de, ortaya çıkışından günümüze kadar yaygın olarak tercih edilmektedir.

Genellikle basit birer dikdörtgen planı olan sıraevlerin ortak özellikleri; tek veya iki ailenin kullandığı oturma mekanlarının, cadde yönünde ana binaya bitişik olması ve bahçe ile cadde cephesi olmak üzere, iki farklı cephesinin bulunmasıdır denilebilir. Sıraevlerin ön cepheleri bezemelidir ve arka cepheleri yalın bir anlayışla biçimlenmiştir. Bu biçimleniş, ekonomik nedenlere bağlanabilir.

Birbirine bitişik ünitelerden her ikisinin müşterek bir girişi, rüzgarlığı veya bağımsız girişleri olabilir. İlk ortaya çıktığı yıllarda, iki ailelik ünitelerde, çok aileli ünitelerde olan ortak merdivene rastlanmamaktadır (Peters, 1985,12).

En eski konut tiplerinden olan sıraevler, zaman içerisinde değişikliklere uyum gösteren esneklik özellikleri ile, daha öncede değinildiği gibi, günümüze dek kullanılagelmiştir (Bknz. Şekil 2.5, 1800'lerden İngiltere'den bir sıraev örneği). Sıraevler, yüzyıllardır gerek kişisel çabalar, gerekse kamu çabaları ile inşa edilmektedir. Sıraevler, toplu konut planlamalarındaki yerleri ile güncel konut sorunsalı içerisinde, çözümün bir parçasıdır.

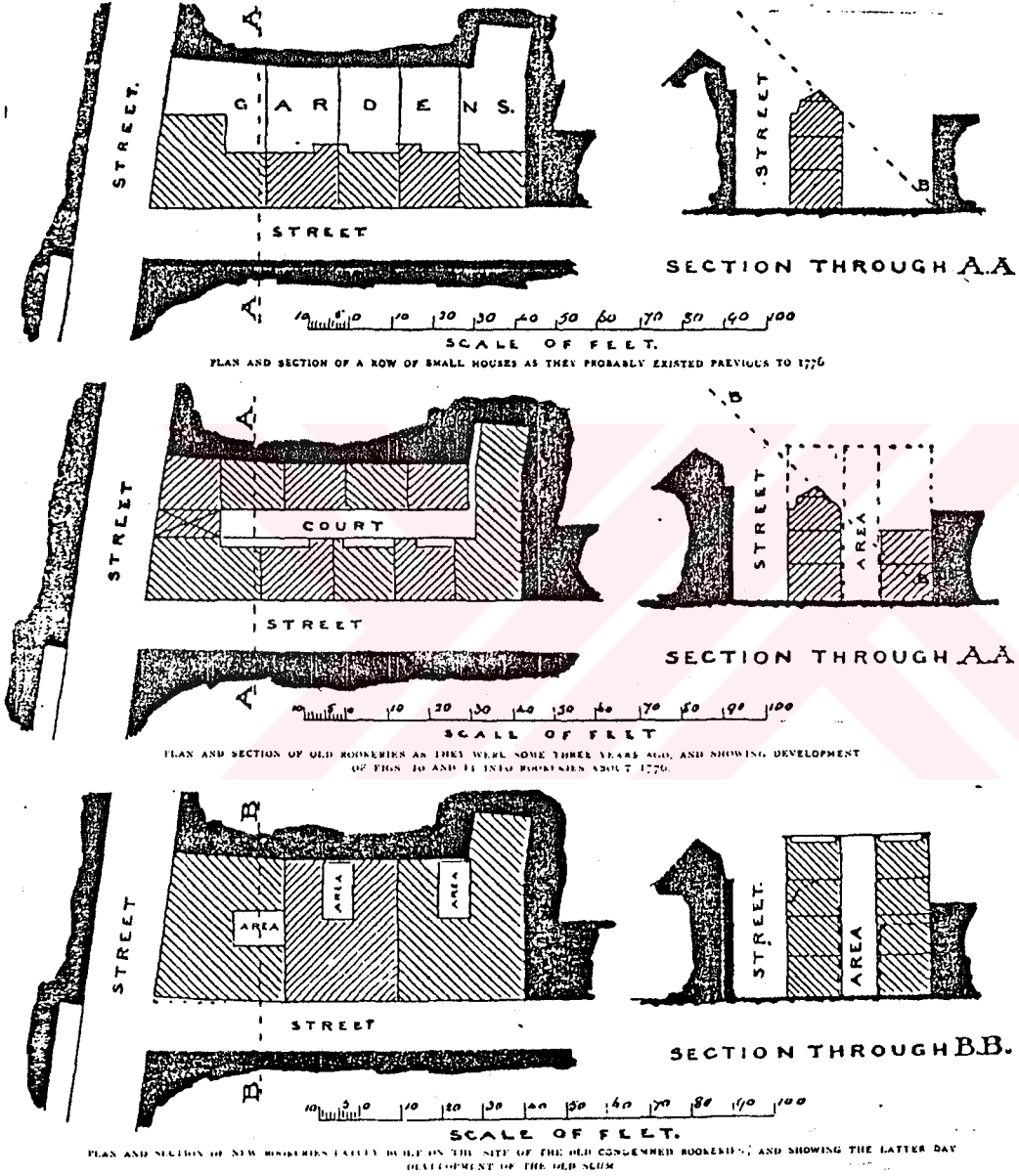
Giriş Katı

1. Kat

1. Ön Avlu, 2. Arka Oda, 3. Bulaşık, 4. Wc, 5. Avlu, 6. Yatak Odası

Şekil 2.5. Little Albert Street, Bristol, İngiltere (Şengül, 1991,17)

Dünyada sıraev kavramının, kimi spontane/ kendiliğinden oluşumların dışında, bugünkü mimari terminolojinin içerdiği şekilde ortaya çıkışı, Endüstri Devrimi ile olmuştur. Kentlerin oluşumu içerisinde ortaya çıkan sıraev semtleri, onsekizinci yüzyılın son yarısında inşa edilmeye başlanmıştır.

Şekil 2.6. İngiltere’de kent içinde yoğunluğun artması ile artan yapılaşma (Williams,1985).

1800'lerde, özellikle İngiltere'de, kırsal alanda yaşayan nüfus, sanayinin geliştiği bölgelere akmaya başlamıştı (Bknz. Şekil 2.6). Bu akım kent merkezlerinin büyümesine neden olmuş ve kentte yaşayan düşük gelirli bir işçi sınıfı doğurmuştu. Bu düşük gelirli sınıfın barınma ihtiyacı, yeni bir konut sorunsalı olarak ortaya çıkıyordu. Hızla artan nüfus için, hızlı bir yapım faaliyeti gerekliydi; mümkün olan en kısa sürede, mümkün olduğu kadar çok konut, mümkün olan en düşük maliyete inşa edilmeliydi. Aynı yıllarda, bu ihtiyaçları karşılayabilecek çözüm, tarih sahnesine sıraev formunda toplu konutların yapımı ile çıktı (Bknz. Şekil 2.7).

Şekil 2.7. Çok katlı tipik Londra sıraevi (Muthesius, 1987).

1800'lerden önce, kentlerde yaşam düzeyinde benzerlik aranan önemli bir özellikti. İngiliz kentlerini biçimlendiren demokratik yaklaşım sonucu, aranan yaşam düzeyindeki benzerlik, zaman içerisinde birbirine benzer konut inşasına yol açmıştı. Bu benzerlik arayışına, sıraev yeterli cevabı vermiştir. Bu sebeplerle inşa edilen bir kısım sıraevlerin ise, kentin topografik olarak eğimli bölgelerinde oluşu, yapıların modüler olarak eğimli kotlara oturuşuna sebep olmuştur. Modüllerin çatıları arasındaki kot farkının, bu yapıların *teras evler* olarak adlandırılmasına yol açtığı da düşünülebilir (Bknz. Şekil 2.8, Şekil 2.9, Şekil 2.10, Şekil 2.11).

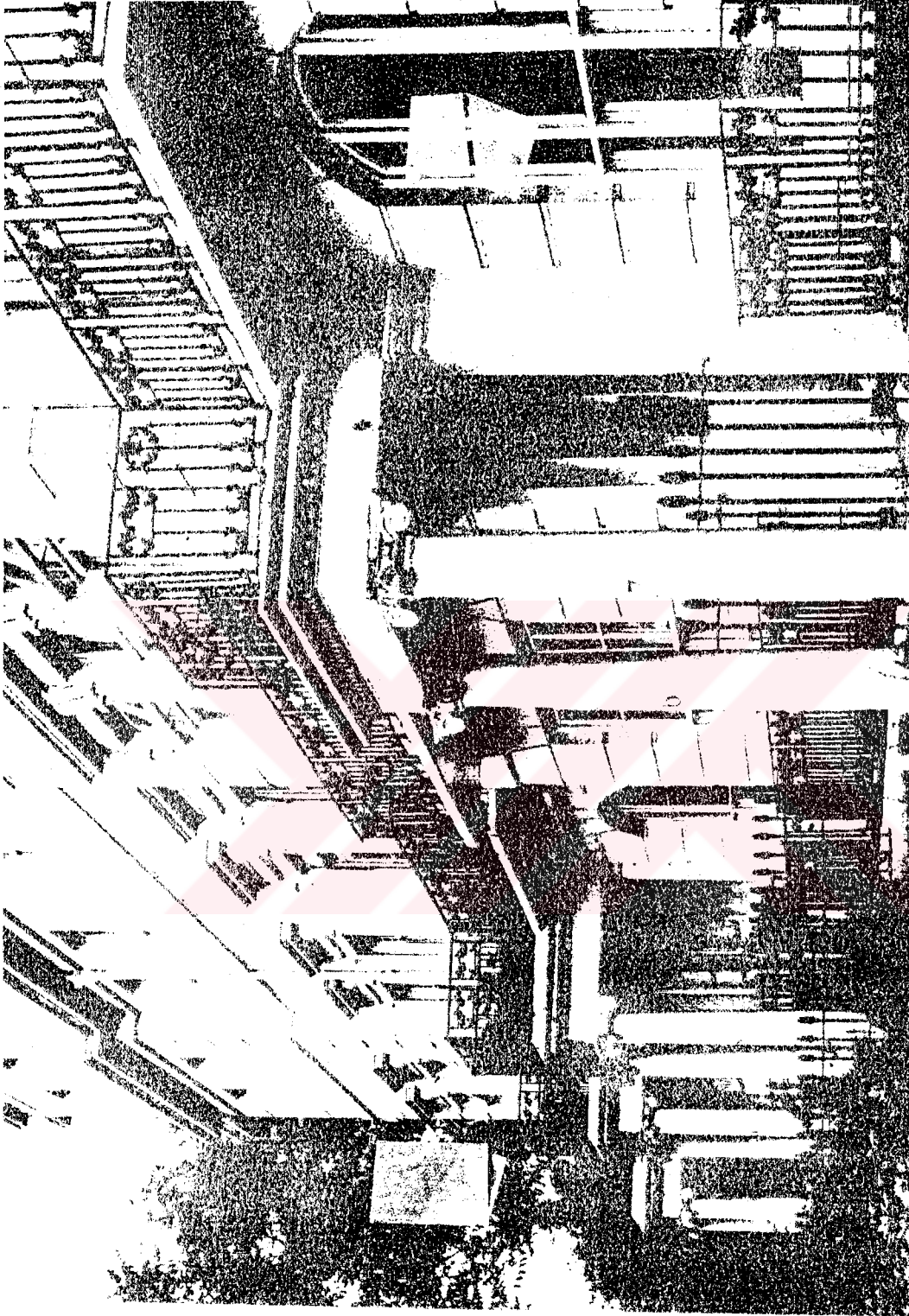
Şekil 2.8. Aleksander Palace, Londra, 1839 (Robertson, 1994, 54).

Şekil 2.9. Lyon's Terrace Hyde Park, 1841 (Robertson, 1994, 66).

Şekil 2.10. Thurloe Square, 1843 (Robertson, 1994, 52).

Şekil 2.11. Egerton Crescent, tasarımcısı Basevi, Londra, 1839, (Robertson, 1944, 53).

Aynı dönemde, bir taraftan Endüstri Devrimi'nin ortaya çıkardığı zengin sınıf, evlerine saray benzeri cepheler yaptırırken, diğer tarafta arazide sınırlılık/ arsa spekülasyonları da başlamış ve sanayi mahalleleri kurulmuştur. Londra'da, *John Nash* tarafından *Regent's Park* etrafına yapılan *Common Terrace Houses* ve *Bath*'deki *Royal Crescent Rowhouses*, bu dönem sıraevlerine örnek olarak verilebilir (Bknz. Şekil 2.12).

Onsekizinci yüzyılda, İngiltere'de görülen sıraev oluşumu, Manş Denizi kıyılarında bulunan komşuları, Batı Fransa, Belçika, Hollanda, Kuzey Almanya ve Danimarka'da da örnek olarak alınmış ve kent silüeti içinde sıraevlerin oluşumu ile kent silüetinin dinamikleştiği görülmüştür (Düzel, 1993, 25) (Şengül, 1991, 33).

Osmanlı Mimarisi'ne sıraev kavramının girişi ise, ondokuzuncu yüzyılda yaşanan modernleşme süreci ile olmuştur. "Modernleşme ile birlikte, diğer bazı kültürel biçimler ile, adeta bir dışalım malı gibi Osmanlı yaşayışına giren modern sıraevler", çoğulcu ve açık ortam özelliğine sahip İstanbul başta olmak üzere, diğer önemli kentlerde de, barınma sorunsalının bir parçası olan bitişik nizam hanelerin dönüşmesiyle, kentin dokusuna katılmışlardır (Batur, Yücel, Fersan, 1979).

O zamana kadar yabancı bir konut tipi olan modern sıraevler, geleneksel Osmanlı Türk Evi'nden farklı bir tipolojik kategori oluşturmasına rağmen, dönemin tarihi ve sosyolojik gelişiminde önemli etken olmuşlardır (Kırşan, 1996). Bunların bilinen en anıtsal örneği *Akaretler Sıraev Grubu*'dur denilebilir (Bknz. Şekil 2.13).

Çıkış ve yayılış nedenleri, Avrupa'da görülen sıraev oluşumları ile tam olarak aynı olmasa da, ülkemizde de sıraev örneklerine İstanbul ve İzmir'de çok rastlanmaktadır. *Akaretler Sıraev Grubu* ile, ilk anıtsal örneğini veren, çağdaş bir sıraev yapım sistemi başlamıştır. Ondokuzuncu yüzyılda, batılı eğilimlerin mimariye yansımalarıyla, İstanbul'un özellikle azınlıkların yaşadığı, *Taksim, Fener, Balat* ve bazı diğer semtlerinde, sıraevler inşa edilmiştir. *Akaretler Sıraev Grubu* ile eş dönemli yapı grupları olan, *Surp Agop Sıraev Grubu, Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu* ve *Fener, Balat, Arnavutköy, Kumkapı, Sütluçe* gibi semtlerde pek çok isimsiz sıraev grubunun inşası ile Osmanlı Mimarisi'nde sıraevlerin yapımı sürmüştür. (Bknz. Şekil 2.14, Şekil 2.15, Şekil 2.16).

Şekil 2.12. Common Terrace Houses, Regent's Park, İngiltere, 1821.

(Prof. Dr. Uğur Tanyeli Arşivi'nden).

Şekil 2.13. Akaretler Sıraev Grubu
(Araş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden)

Şekil 2.14. Surp Agop Sıraevleri
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

Şekil 2.15. Fener sıraevlerinden bir grup
(Batur, Yücel, Fersan, 1979).

Şekil 2.16. Fener sıraevlerinden detay
(Soygeniş, 1995).

3.SIRAEVİN TARİHİ GELİŞİMİ

Sıraevlerin ilk örneklerinin, onikinci yüzyılda, Akdeniz ve İtalya'da görülen eş büyüklükteki, eş biçimli ünitelerin, eşzamanlı olarak yanyana gelişile oluşan, tüccar evleri olduğu söylenebilir. Ancak bugün, mimari tipolojinin bir parçası olarak kullandığımız sıraev olgusu, Endüstri Devrimi sonrasında, alt gelir grubuna ait konutları içermektedir. Zaten, kavramın terminolojik olarak ortaya çıkışı da, aynı yıllarda oluşmuştur (Soygeniş, 1989,90).

Bu bağlamda, bir sıra içerisinde bulunan ev dizisini çağrıştıran sıraev kavramı, Endüstri Devrimi'nin çıkış noktasında, işçi konutu üretimiyle eşdeştirilmiştir denilebilir.

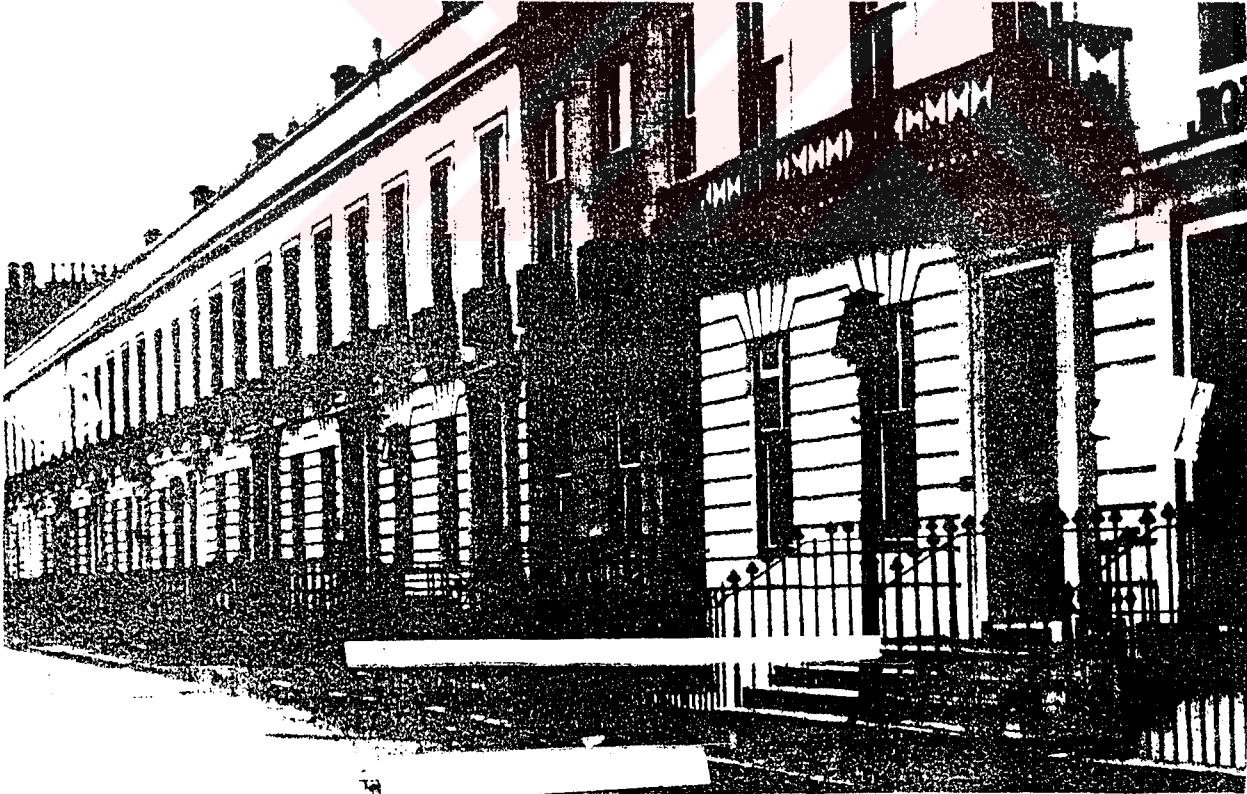
Ortaçağda, savunma endişesinin sonucu, sur duvarlarıyla çevrili kent anlayışı, Rönesans ile değişmiş, şehirleşme dışı dönük hale gelmiştir. Şehirlerdeki bu fiziksel değişimin yanı sıra, Endüstri Devrimi ile, gerek ekonomik gerekse de sosyolojik değişimlerin de olduğu bilinmektedir.

Onaltıncı yüzyıla gelindiğinde, ortaçağ sonrası Avrupa kentlerinde, benzer planimetrik düzenlere sahip evlerin, diziler halinde bulunduğu görülmektedir. Bunlar genellikle kentin tipik tüccar evleri olarak gelişmiştir (Soygeniş, 1985, 100).

"Onyedinci yüzyıldan sonra Londra'da, kent meydanlarını çevreleyen kent içi sarayların yerini, yoğun olarak, üst orta sınıfa ait sıraevlerin aldığı görülmektedir. Dizi bütününde, tasarlayan, inşa eden ve kullanıcıların sosyal statü sembolü haline gelen ve saray görüntüsü veren cephe kompozisyonları ile bütünlük sağlanmış, bu anlayış yoğun kent içi bölgelerinden, giderek komşu bölgelere ve daha az yoğun kent dışı alanlara da sıçramıştır" (Soygeniş, 1985,101).

Onsekizinci yüzyılda ise, Endüstri Devrimiyle gelişen kentler ve değişen konut ihtiyacı, sıraev kavramını doğurmuştur. Daha önce de söz edildiği gibi, bu dönemde, özellikle İngiltere'de artan konut ihtiyacının karşılanmasında, sıraevler önemli rol oynamıştır. Dünya üzerinde, yaygın kullanıma sahip olan sıraev konut örnekleri arasında, İngiliz sıraevleri özel bir nitelik göstermektedir. Ülkenin farklı yörelerinde uygulanmakla birlikte sıraevler, plan tipi, boyut, işlev, mekan ve hatta cephe ölçeğinde belirgin özelliklere sahiptir.

Bu noktada söylenmesi gereken, onsekizinci yüzyıl öncesi, diziler halinde bulunan konutların, sanayi öncesi toplumun kalıcı karakteristik özellikleri doğrultusunda ortaya çıktığıdır. Ancak, onsekizinci yüzyıl sıraevleri, Endüstri Devrimi sonrası, toplumun sosyal yapısındaki değişikliklerin sonucunda biçimlenmiştir. Bu, Akdeniz tüccar evleri ile, İngiliz sıraevleri arasındaki en büyük farktır. Yine de, iki dönemin sıraevleri de, aynı ya da benzer planimetrik özellikler taşıyan birimlerin, diziler halinde yanyana gelmesiyle oluşmuştur denilebilir.

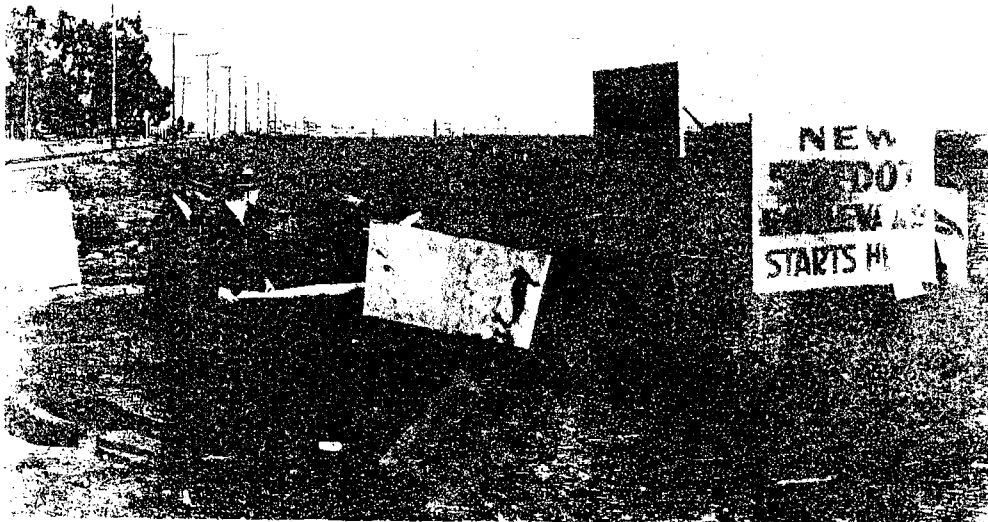

Şekil 3.1. Newton Palace, 1840, tasarımcısı Edinburglu mimar George Smith (Robertson, 1984, 106).

Spontane/ kendiliğinden oluşumlu Akdeniz tüccar evlerinin varoluşu, Endüstri Devrimi öncesinde de, sıralı ev yapımı üzerine bir bilgi birikiminin varlığının kanıtıdır denilebilir.

Şekil 3.2. 1700'lerin ortalarından bir dizi Akdeniz tüccar evi, San Sebastian, İspanya.
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 3.3. Ondukuuncu yüzyıl başlarında bir arazinin müteahitlerce parsellenmesi
(Kostof, 1999, 12).

Bu tezin kapsamında irdelenen Endüstri Devrimi sürecinde, ortaya çıkan bir başka kavramda, *developer/ müteahhitler*dir. Bunların, mevcut ihtiyaç kesiminin işine yarayabilecek arazileri, satın alarak veya arazi sahibine bir pay vererek, küçük parsellere ayırdıktan sonra, bu parsellere hızlı bir şekilde sıraev inşa ettikleri bilinmektedir. (Bknz. Şekil 3.3) Benzer oluşum nedenlerine sahip tüccar evlerinden, bu sıraevlerin en temel farklılıkları ise, eş zamanlı bir oluşum içermeleri ve aynı sıra içerisinde gerek işlevsel, gerekse de cephe düzeni olarak birbirlerinin tıpatıp aynısı olmalarıdır.

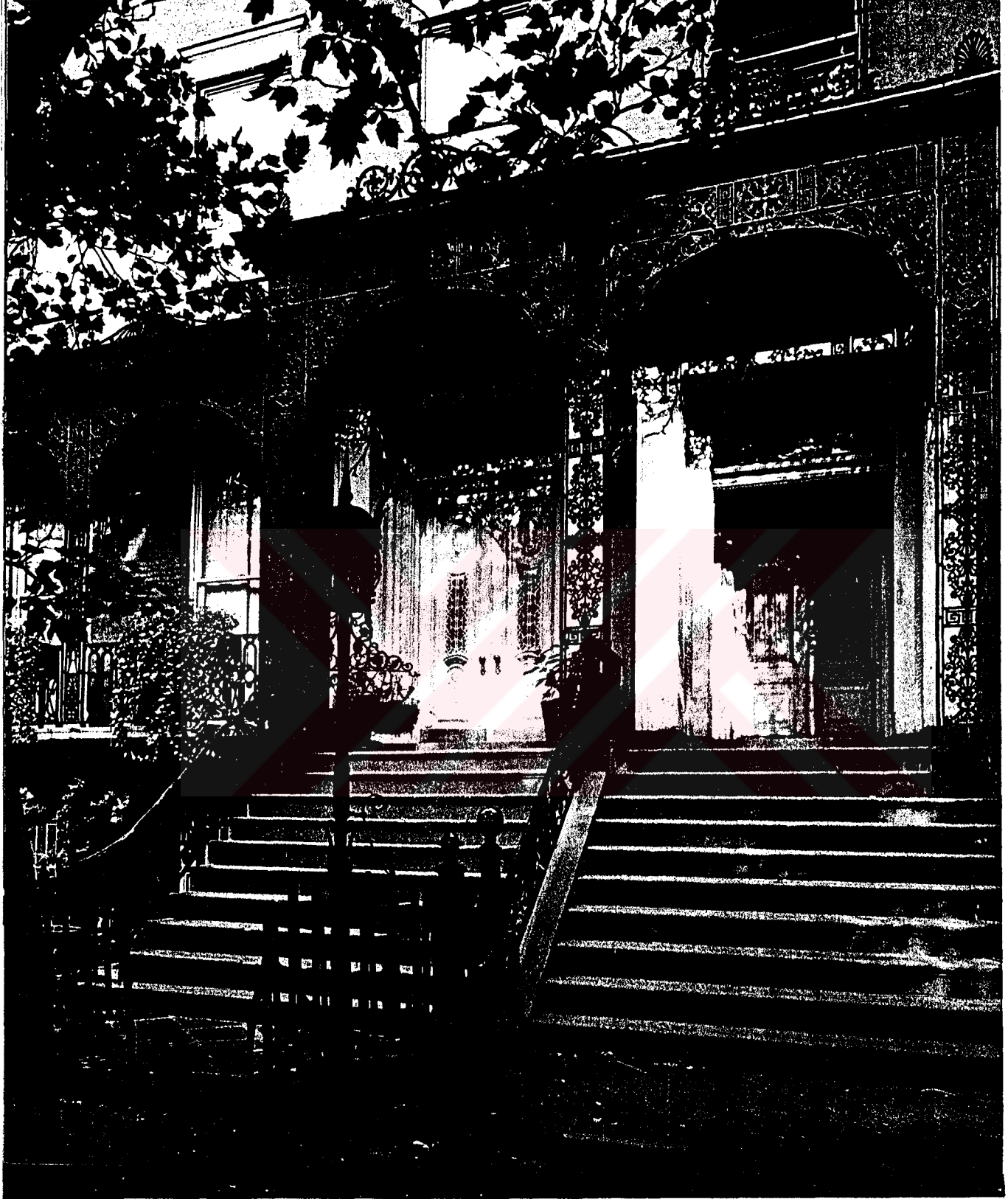
Daha öncede söz edildiği gibi sıraevler, İngiltere'yi takiben, Batı Fransa, Belçika, Hollanda, Kuzey Almanya ve Danimarka gibi, diğer Avrupa ülkelerinde de ortaya çıkmıştır. Daha geç dönemlerde, Doğu Akdeniz'in büyük liman ve ticaret kentlerinde de önemli bir biçimsel öge olmuştur. Hatta zamanla, Kuzey Amerika'nın doğu sahillerindeki koloni kentlerinde de, yapılaşmanın bir parçası haline gelmiştir (Batur, Yücel,Fersan, 1979) (Soygeniş, 1990,93).

Şekil 3.4. The New South End, Boston, 1850 (Robertson, 1994, 253).

Şekil 3.5. Beacon Street, Boston (Robertson, 1994, 247).

Şekil 3.6. Gramercy Park, New York, 1831 (Robertson, 1994, 235).

Ayrıca sıraevlerin, ortaçağda aristokrat ve varlıklı sınıf için de inşa edildiğini görmekteyiz. Ancak bu çalışmada baz olarak alınan, *ortaçağ sıraevi kavramı* değil, Endüstri Devrimi sonucu, kent içinde artan nüfusun, barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan konut yapılarıdır. Bir sıra içerisinde bulunan ev topluluğunu veya dizisini çağrıştıran sıraev kavramı, daha öncede vurgulandığı gibi, Endüstri Devrimi'nin çıkış noktasında işçi konutu üretimiyle eşdeştirilmiştir denilebilir.

Sanayileşme hareketlerinin sonuçlarından biri olarak ortaya çıkan bu evlerin, ilk olarak, işmerkezleri çevrelerinde, plansız bir şekilde, spontane/ kendiliğinden yapılaşmalar olarak ortaya çıktığı, ama sonraları daha düzenli bir şekilde, planlanarak inşa edildiği görülmektedir.

Ondokuzuncu yüzyıl ortalarında, kentlerde hızlı ve ekonomik ulaşım olanaklarının artmasıyla, kent merkezine kolaylıkla bağlanan, fakat merkezden uzaklığıyla, düşük arazi ve yapım maliyeti sağlayan konut bölgeleri oluşmuştur. Bu durum burjuvaların yaşadığı *merkez* ile, işçi sınıfının yaşadığı *banliyö* olmak üzere, kentte ikili bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde sıraevler, kentin sözü geçen iki bölgesinde de inşa edilmekteydi (Wiliams, 1985)(Wohl, 1971).

Sözü geçen sıraevlerin planimetrik oluşumu ve cephe biçimlenmeleri incelendiğinde, başlarda basit ama net birer dikdörtgen plan şemasının kullanıldığı ve hemen hemen birbirinin aynı iki cepheye sahip olduğu görülmektedir. Bu iki cepheden ana yola bakan ön cephe diğerine nazaran, biraz daha özenli bir işlenişe sahiptir. Ancak zaman içerisinde, hem bu basit planlamanın ek mekanları içeren daha karmaşık bir hal aldığı ve hem de iç mekan çözümlerini, işlevsel olarak neredeyse birebir dışa aktarabilen ve dolayısıyla da, birbirinden tamamen farklı iki cephenin tasarlandığı gözlemlenebilir. Bunun bir diğer nedeni ise, maliyeti düşürmek içindir denilebilir. Arka cephe, ekonomik kaygılar sonucu, yalın olarak biçimlenmiştir. Bu cephede süsleme gereksiz bir lüks olarak görülmüştür denilebilir.

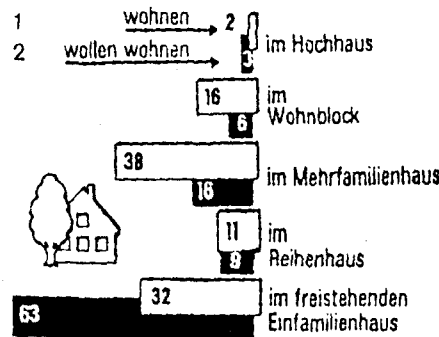
Ondokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla gelinceye kadar, değişen toplum ihtiyaçları ve gelişen yapım teknolojisi sonucu, sıraevlerin birçok farklı tipinin ortaya çıktığı bilinmektedir. (Bknz. Bölüm 3.1)

Yirminci yüzyılda ise, kentin homojen bir dokuya sahip olmadığını görmekteyiz. Zaten günümüz şehircilik anlayışına göre de, kentlerin homojen dokulara sahip

olmaması gerekliliği savunulmaktadır. Kent, içinde kullanım şekillerinin ortaya çıkardığı, değişik bölgeleri içermektedir. Kentin ana dokusu, bu bölgelerin kent perspektifi içerisinde amorf, spontane/ kendiliğinden bir şekilde yer almasıyla oluşmaktadır. Ve bu bölgelerin birbirleriyle olan ilişkileri de, kent bütünlüğünü doğurmaktadır (Deilmann, 1977).

Artık yirminci yüzyılda, kent bütünlüğü içinde, sıraevlerin kentin her bölgesinde inşa edilmesi mümkündür.

1977'de Avrupa genelinde yapılan bir istatistiksel araştırmaya göre, kent dokusunu oluşturan konut tipleri, müstakil konutlar, sıraevler, birkaç aileyi barındıran apartmanlar, apartman blokları ve gökdelenlerdir. Şekil 3.7.de görüldüğü gibi, beyaz kutular sözü geçen konutlarda yaşayanları, siyah kutular ise yaşamak isteyenleri ifade etmektedirler. Bu araştırmaya göre, araştırmaya katılanların %32'si müstakil konutlarda, %11'i sıraevlerde, %38'i küçük apartmanlarda, % 16'sı apartman bloklarında ve % 2'si gökdelenlerde yaşamaktadır. Yine aynı araştırmaya katılanların %63'ü müstakil konutta, % 9'u sıraevlerde, % 16'sı küçük apartmanlarda, % 6'sı apartman bloklarında ve % 3'ü gökdelenlerde yaşamak istemektedir (Deilmann, 1977, 27).

Şekil 3.7. 1977 yılında Avrupa'da yapılmış bir araştırmanın grafiği.
(Deilmann, 1977, 27).

Modern mimari anlayışında yaygın olarak kabul gören *sıraev* plan tipi, yüzyıllardır dünyanın pek çok ülkesinde geniş bir uygulama alanına sahiptir. Daha önceden de değinildiği gibi, az gelişmiş toplumlarla birlikte, tüm gelişmiş dünya ülkelerinde de görülen sıraev örnekleri, yapım kolaylığı ve maliyet düşüklüğü faktörleri ve içinde yaşayanlara sunduğu güven duygusu gibi diğer özellikleriyle de tercih edilmektedir.

Dünya geneline bakılacak olursa, iç avlulu, sokak formunun oluşumunda etkili olan müstakil evlerin, zamanla yerlerini sıraev oluşumlarına, daha sonrada giderek apartmanlaşmaya ve İngilizce kullanımı "*high-rise buildings*" olan "*gökdelan apartmanlara*" bıraktığı görülmektedir. Böylelikle, kent dokusu giderek yükselen konutlar ile, günden güne değişmektedir denilebilir.

Şekil 3.8. Dünya sıraevlerine bir örnek, Nieuwegastraat, Utrecht, Hollanda
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden)

3.1.Sıraev Uygulamalarında İşlev Sorunu, Tipoloji, Plan ve Cephe Düzeni

İngiltere'nin başkenti Londra'da, onsekizinci yüzyılda, endüstrileşmenin getirdiği hızlı nüfus artışı sonucu, iki sorun ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, işçi sınıfının iş yerine yakın yerlerde, sağlıklı yaşama koşulları sunan konutlarda oturma ihtiyacı ve ikincisi de, kent merkezinde yaşanan yüksek kira-düşük standartlı konut oluşumu ile, kent merkezinin iş-ticaret merkezine dönüşümü sorunudur. Fabrika veya diğer iş kaynakları yakınında konumlanan yeni konut bölgelerinde, artan nüfusu barındırabilmek amacıyla, mimari tipolojiye *sıraevler* katılmıştır.

Sıraevler, oluşumlarına göre, *spontane sıraevler* ve *planlı sıraevler* olarak, iki ana tip altında sınıflandırılabilir.

Birinci tip olan *spontane sıraevler*, 3. Bölümün başında da anlatıldığı gibi, eş büyüklükteki, eş biçimli ünitelerin, spontane/ kendiliğinden, yanyana gelişiyile oluşan konutlardır. Bunlar, “*planlı sıraevlere* nazaran, parsel sınırları dahilinde, tek bir odadan başlayarak, kullanıcı gereksinimlerine göre mekan sayısının artmasıyla gelişir. Ekonomik duruma veya aile nüfusunun artışına göre, yatayda ve düşeyde yeni eklemelere gidilir. Herhangibir tipleme söz konusu değildir” (Düzel, 1993,4).

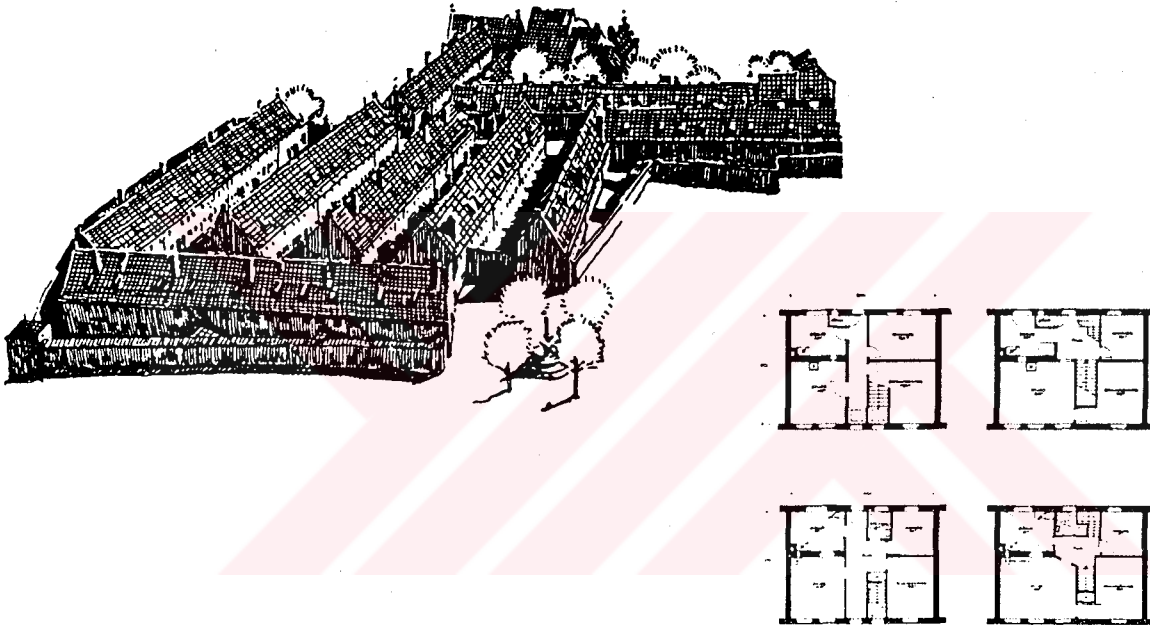
Planlı sıraevler ise, konumlanışlarına göre iki tip olarak genellendirilebilir. Bunlar, *kent içi sıraevler* ve *bahçeli evler yerleşimindeki sıraevler*dir (Peters, 1985,8).

Kent içi sıraevlerin, bir çok toplumda yaygın olarak bulunduğu bilinmektedir. İki sağır duvarın sınırladığı çok iyi tanımlanmış, genelde çok ekonomik olan bir alan dahilinde yaşamak, insanlar tarafından tercih edilmektedir. Bu tercihlere cevap verebilen sıraevlerin sağladığı sınırlı bir çevre, genellikle düşük gelir grubundan olan *sıraev* kullanıcıları için tatmin edici olmaktadır.

Bahçeli evler yerleşimindeki sıraevler ise, 1516-1519 yılları arasında *Ausburg*'da kurulan *Fuggerei Yerleşimi* ile başlar ve ortak çıkarlara yönelik günümüzün toplu yerleşimlerine kadar sürer. “İlk örnekler sosyal toplumcu ve reformcudur” (Peters, 1985,1).

Dresden'deki Hellerau Bahçelievleri ise, 1940'lar gibi daha geç bir dönemde, mevcut bir fabrikanın işçi konutu sorununun çözümü için tasarlanmış olmasına rağmen, aynı zamanda da, büyük kentlerin insanı yabancılaştıran etkisine karşı sağlıklı bir kırsal yerleşim tipi önerimi içerisindeydi. Benzer yerleşmelerin büyük bir kısmı da, sanayileşmenin sonucunda oluşmuştur (Peters, 1985).

Kent içi sıraevler ile Bahçeli evler yerleşimindeki sıraevler arasındaki ayırt edici fark, birincisinin sokak perspektifinde kent dokusu ile bütünleşmiş olması, ikincisinin ise, kendine ayrılmış olan alanda, bağımsız bir yapı topluluğu olarak inşa edilmesidir.

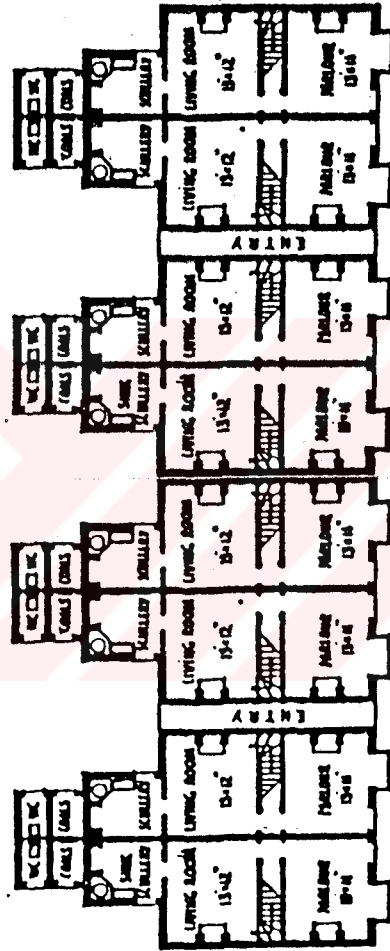

Şekil 3.9. Fuggerei, Augsburg (Peters, 1985,9)

Endüstri Devrimi sırasında, İngiltere başta olmak üzere, birçok ülkede inşa edilmiş olan sıraevler, süreç içerisinde yapılan eklemelerle, konut olma niteliğinin yanında, atölye ve işyeri kimliğini de taşımıştır (Düzel, 1993,4).

Sıraevlerin planimetrik oluşumu ve cephe biçimlenmeleri incelendiğinde, başlarda basit ama net bir dikdörtgen plan şemasının kullanıldığı ve hemen hemen birbirinin aynı iki cepheye sahip olduğu görülmektedir. Bu iki cepheden ana yola bakan ön cephe diğerine nazaran biraz daha özenli bir işlenişe sahiptir. Bunun sebebi, 3. Bölümde de vurgulandığı gibi, görünmeyen cephe için maliyet yükseltmekten kaçınmaktır. Ancak zaman içerisinde, hem bu basit planlamanın ek mekanları içeren daha karmaşık bir hal aldığı ve hem de iç mekan çözümlerini, fonksiyonel olarak

neredeyse birebir dışa aktarabilen ve dolayısıyla da, birbirinden tamamen farklı iki cephenin tasarlandığı gözlemlenebilir.

şekil 3.10. Arkasında ek bir wc birimi olan sıraev örneği, ondokuzuncu yüzyıl ortaları (Huggenberger, 1976).

1800'lerde, sıraevlerin arka veya yan taraflarında, ek yapılar bulunmaktaydı. Mutfak veya yan bina olarak kullanılan bu ek yapılar, ana binadan daha alçak inşa edilmişlerdi. Daha sonraları açılı planlar oluşmuş, özel bölümlere dışarıdan bağlanılmıştır. Açılı planlar, U şekline dönüştürülerek, iç avlular oluşturulmuştur. Bu tür sıraevlerde oturma yoğunluğu çok yüksek olabilir. İç avlunun boş alan olarak çözümünde, U şeklindeki sıraevler, üç tarafı kapalı, tek girişli yapılar olarak inşa edilmektedir (Peters, 1985,11).

“Sıraevler, genellikle bir oda genişliğinde dar cephelere ve ortalama 45-60m² kat alanına sahiptirler. Bunlar, iki veya daha fazla katlı olabildiği gibi, katlar farklı fonksiyonlar da yüklenebilmektedir” (Kırşan, 1996,1).

Bu tür, birbirinin aynı cephelere sahip, çok miktarda sıraev birimini içeren sıraev yerleşimlerinde, ev/ hane birimlerinin ayrımının yapılması, birbirinden farklı kapı süslemeleri ile sağlanmıştır. “Londra'nın Belford semtinde görülen blok ortasının vurgulanması ise ayrıcalıklı bir örnektir” (Peters, 1985,7).

Tüm bu gelişimlerin sonucu ortaya çıkan sıraevlerin içerdiği en önemli sorunlar, en kısa zamanda, en çok konutu yapabilmek için, optimum standartlara sahip olabilecek planların nasıl oluşturulacağı ve sırayı oluşturan evlerin, yanyana birbirinin tekrarı olabilecek cephelerinin nasıl ele alınacağı idi. Bir başka ana sorun ise, 1840'larda sıraevlerin, yapım, tesisat, sağlık koşulları ve konfor koşullarının denetlenebilmesi için hiçbir yasanın bulunmayışydı denilebilir (Muthesius,1985) (Soygeniş, 1985,96).

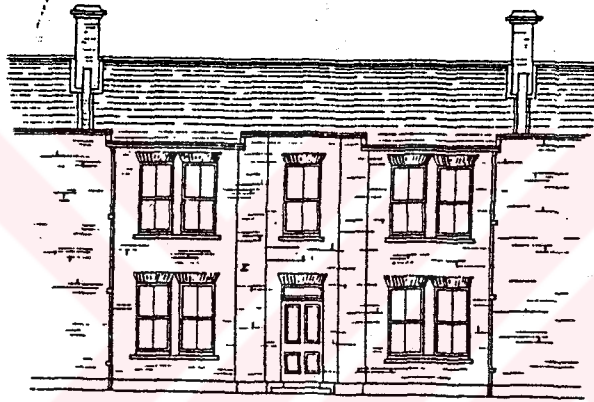
1877'de, Fletcher'ın bu sorunlara bir cevap teşkil edebilmek üzere oluşturduğu sıraev modeli, Şekil 3.10 da görülmektedir. Bu tip, ortak bir sirkülasyon alanına açılan odaları içeren, içerisinde dört ailenin oturabileceği bir tiptir. Bu yıllarda, sıraev biçimlenişindeki işçi konutlarının, *bodrum komutu* (cellar dwelling), *geceleme evi* (lodging-house), *çok katlı apartman binaları* (tenement house) ve *sirt-sırta tip* (back-to-back) olarak adlandırılan tipleri de bulunmaktadır (Soygeniş, 1985).

Bodrum komutları (cellar dwelling), genellikle orta sınıfa ait sıraevlerin veya depo ve dükkanların altında, yaklaşık 3.60m.x3.60m. boyutlarında, 1.80m. tavan yüksekliği olan, dışa bakan penceresi olmayan, nemli, karanlık ve içinde yaşamaya uygun olmayan mekanlardı (Roger, 1989).

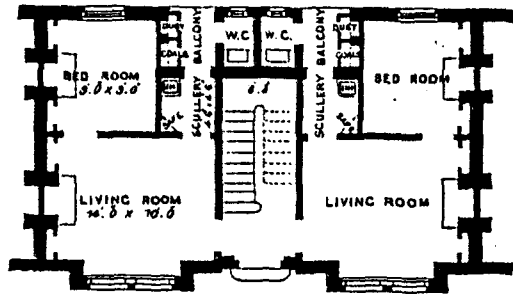
Geceleme evleri (lodging-house) ise, bir ünitenin içerisindeki odaların farklı kullanıcılar tarafından, ünitenin odalar dışında kalan ana mekanlarının ise, ortak olarak kullanıldığı birimlerdi. Bunlarda bulunan odalar, kısa süreli, yani birkaç günlüğüne bile kiraya verilebiliyorlardı (Bowmaker, 1895).

Çok katlı apartman binaları (tenement house) da, kısa süreli kullanıma uygundu. Ancak geceleme evleri (lodging-house) gibi, ortak mekan kullanımı bulunmamaktaydı (Bowmaker, 1895).

Görünüş

Bir katın planı

Şekil 3.11. B. Fletcher'in sıraev önerisi, 1840lar.

Her birim oturmaodası, yatakodası, mutfak, wc mekanlarından oluşmaktadır.

(Fletcher, 1877).

Sirt-sirta (back-to-back) düzenlenen işçi konutları ise, yanyana, sade bir birleşimle dizilmişlerdir. Bu konutlarda, her oda da bir aile yaşamaktaydı. Bunlar, iki-üç katlı, üç cephesi kapalı, ışık ve hava almayan konutlardı. (Brunett, 1986). Bir köşesinde pişirme yeri olan bu sıraevlerde, banyo ve wc ihtiyacı ortak mekanlardan sağlanmaktaydı (Düzel, 1993,4).

Genel olarak 1890'lardan sonra, Londra merkez olarak İngiltere'de ve sömürgelerinde rastlanan sıraevlerde, herbiri 13 ila 15 m.² olan iki yaşama odası, aynı boyutta iki yatak odası, küçük bir mutfak, dışarıdan ulaşılabilen bir wc ve çoğunda küçük bir arka avlu bulunuyordu. Bu sıraevlerin bir çoğunda, yapıldıkları anda banyo yoktu, ancak, zaman içerisinde eklendiği bilinmektedir. Zaman içerisinde, banyodan daha başka eklerin yapıldığı da bilinmektedir. Tüm bu bilgilere ek olarak, yolları ve avluları ile hektar başına 70-100 konutluk bir yoğunluğun bulunduğu da söylenebilir (Soygeniş, 1985) (Muthesius, 1992).

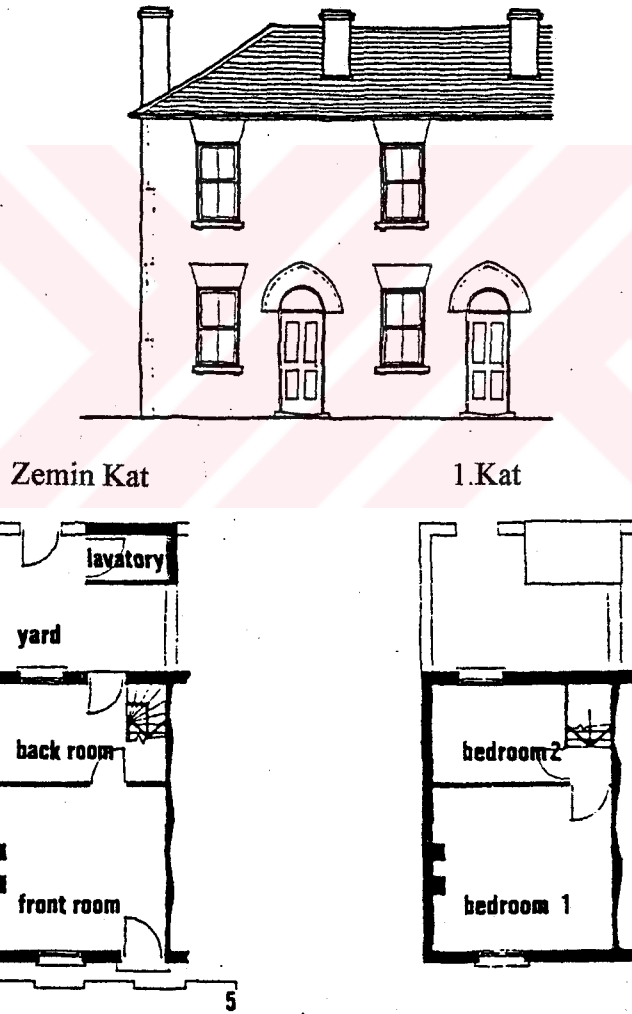
1890'lardan sonra ortaya çıkan bir başka sıraev tipi de, *sirt-sirta* (back-to-back) diye, isimlendirilen tipe nazaran, daha geniş ve esnek bir plana sahip olan ve her iki yöne de baktığı için, İngilizce'de engelsiz ev anlamına gelebilen, *through house* olarak isimlendirilen sıraev tipidir. Bunların kent morfolojisinde, *sirt-sirta* tipler ile başalayan arka servis sokağı fikrini devam ettirdiği söylenebilir. Arka avluda, wclerin atıklarının toplandığı ortak bir sistemi içeren sırt-sirta tipe göre, herbirinin kendi atık sistemi bulunmaktaydı. İlerleyen yıllarda, sulu sistemlerin ve wclerin konut içine getirildiği izlenmektedir (Burnett, 1986).

İngiliz sıraevlerinin, diğer bir önemli özelliği de, kat adedinin değişkenlik göstermesidir. Genellikle iki veya üç katlı olan sıraevlerin, yeryer altı kata kadar çıkan örnekleri mevcuttur. Ondokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru ise, düşey sirkülasyonu azaltmak amacı ile kat adedinin azaltıldığı gözlenmektedir (Soygeniş, 1985,100).

"Onyedinci yüzyıldan sonra Londra'da, kent meydanlarını çevreleyen sarayların yerini, yoğun olarak üst ve orta sınıfa ait sıraevlerin aldığı görülmektedir. Dizi bütününde, tasarlayan, inşa eden ve kullanıcıların sosyal statü sembolü haline gelen ve saray görüntüsü veren cephe kompozisyonları ile bütünlük sağlanmış, bu anlayış

yoğun kent içi bölgelerinden, giderek komşu bölgelere ve daha az yoğun kent dışı alanlara da sıçramıştır" (Soygeniş, 1985,101).

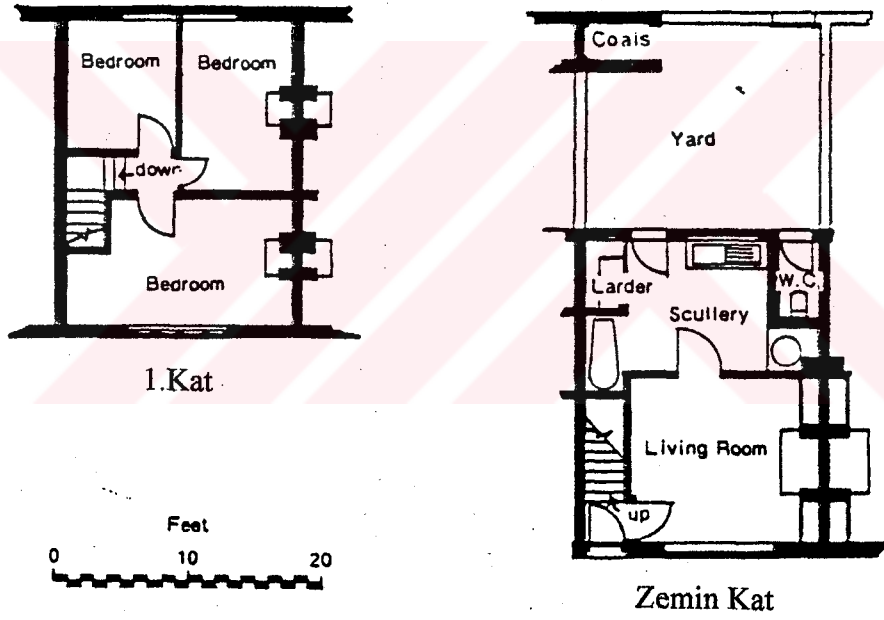
Sömürgeleri dahil olmak üzere, Londra merkezli İngiliz sıraev gelişiminde, bir nokta dikkat çekmektedir; İngiliz sıraevinin cephe düzeni, genellikle iki pencere ve giriş kapısının oluşturduğu üçlü bir modül tekrarna dayanmaktadır (Schoenauer, 1981).

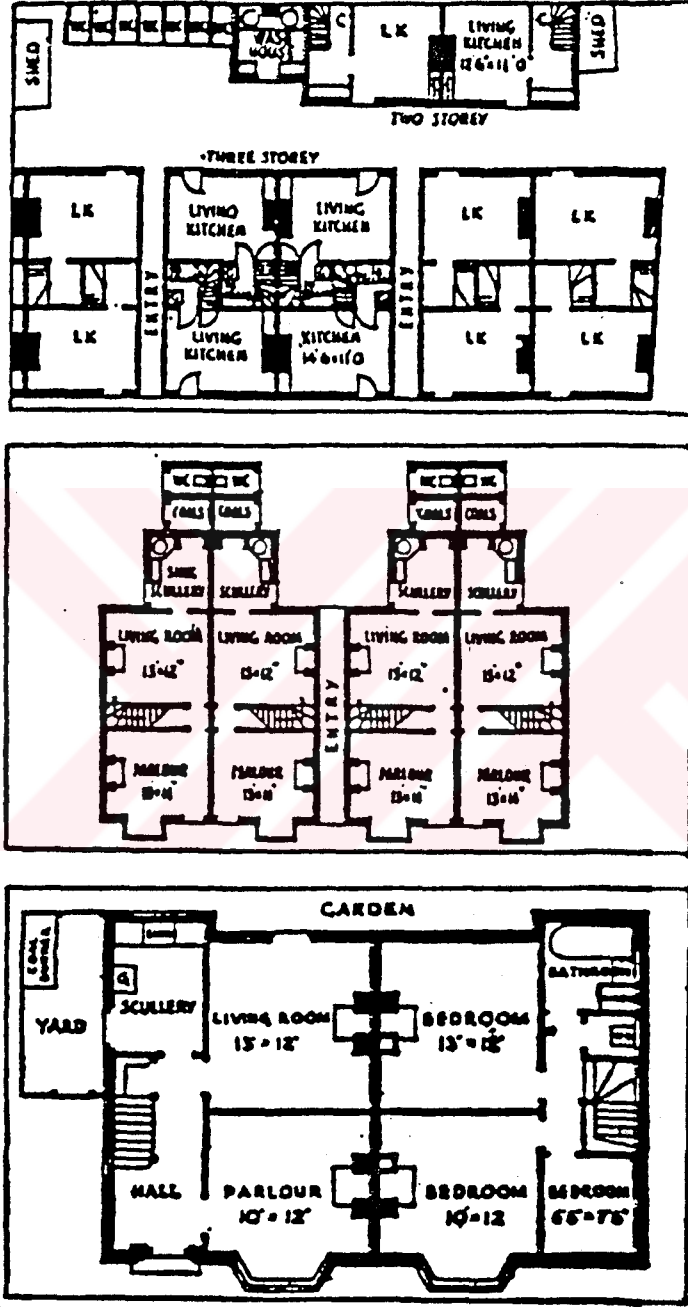
Şekil 3.12. Arka avluda wc birimi olan sıraev, İngiltere, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı (Brunett, 1986).

Şekil 3.13. Arka ekte wc birimi olan sıraev, İngiltere, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı. Her birim zemin katta ön ve arka odalar ile mutfak, wc mekanlarından ve 1. katta üç yatak odasından oluşmaktadır. (Brunett, 1986).

Şekil 3.14. Arka ekin ortadan kalkması sonucu wc birimi iç mekanda bulunan sıraev, İngiltere, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı. Her birim zemin katta oturma odası, mutfak ve wc ile 1. katta üç yatak odasından oluşmaktadır. (Brunett, 1986).

Şekil 3.15. Arka avluda wc birimi kullanılmasından, arka ekte wc biriminin bulunmasına ve wc biriminin içmekan olarak kullanımına kadar geçen süreç, İngiltere, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı (Huggenberger, 1976).

Ondokuzuncu yüzyılda, saray cephelerinin ve Neo-klasik akımların etkisiyle, sıraev cephelerinin daha görkemli olarak oluşturulmaya başlandığını söylenebilir. Ancak, ekonomik yetersizlikler, görkemli ön cephe ile yalın çizgilere sahip arka cephe oluşumuna sebep olmuştur. Yine aynı yıllarda arka eklerin yapımının durdurulduğu ve banyonun konutun içine alındığı da söylenebilir (Muthesius, 1985).

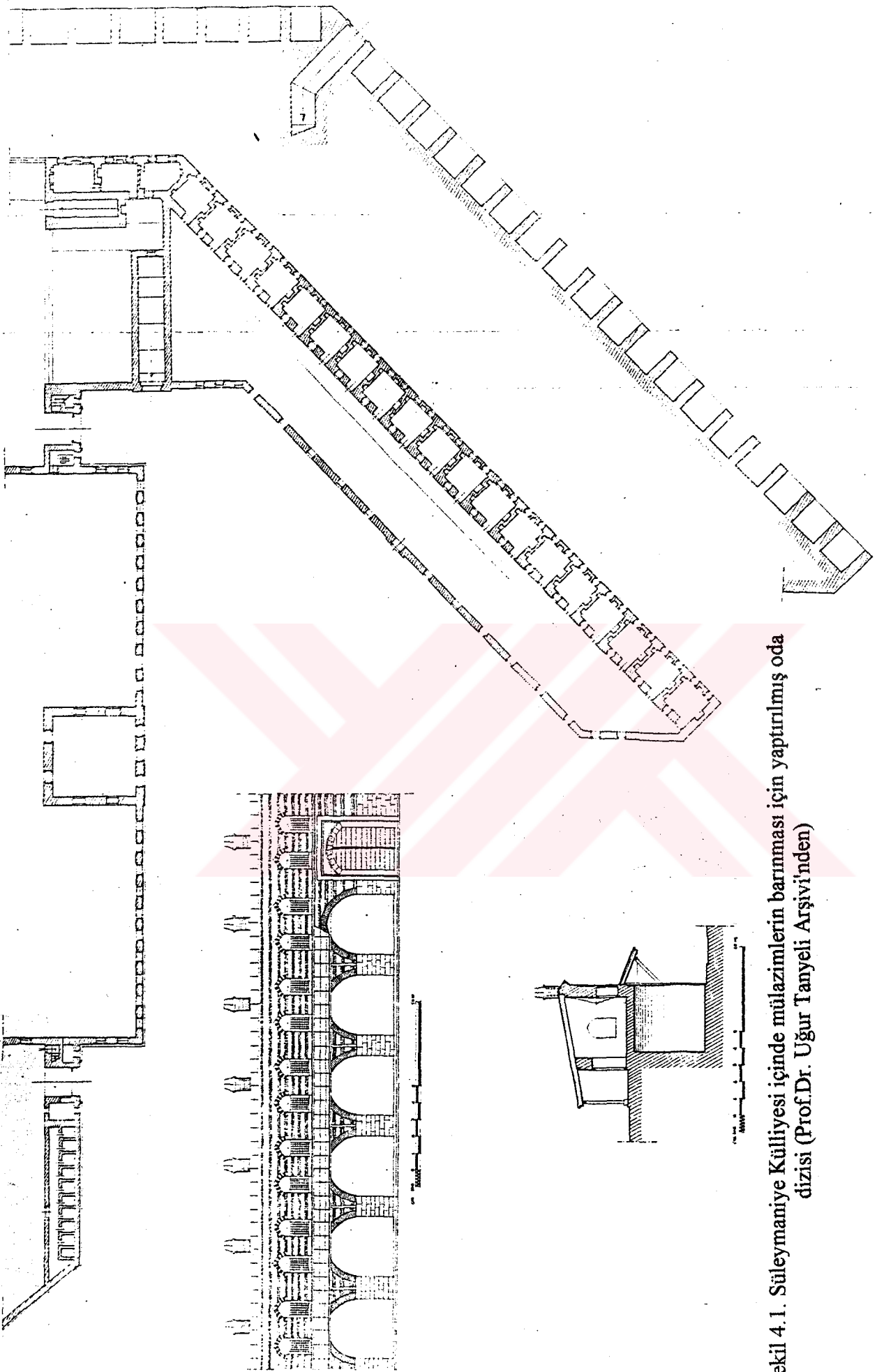

4. OSMANLI MİMARİSİNDE KONUT SORUNLARI İÇİNDE SIRA EV

Osmanlı kentlerine bakılacak olursa, diğer Müslüman kentlerinden ayırt edilecek derecede farklı, özgün bir biçime sahip oldukları söylenebilir. Bu özgünlüğün nedeni, Osmanlı kentlerinin, kendine has bir anlam bütünlüğü veren öğeleridir. Bu öğeleri, sokak dokusuna uyumlu çıkmalar, cumbalar, çıkmaz sokaklar ve azınlık halkın yaşadığı semtlerin karakteristik özelliklerinin kent perspektifinde sağladığı canlılık olarak çeşitlendirebiliriz.

Daha ondördüncü yüzyılda, diğer Müslüman ülkelere nazaran çok daha verimli topraklarda doğan Osmanlı kentleri, Bizans ve Güneydoğu Avrupa kent oluşumlarının üzerinde şekillenmiştir. Onyedinci yüzyıl ve sonrasında ise, Osmanlı için, politika, sanat ve mimarlık gibi kavramlar doğu kökenli olmalarına rağmen, yönelişler hep batıya olmuş ve bir sentez doğmuştur. Bu yüzyıl öncesinde, ticari etkinliklerden ötürü çarşı; dini ve kültürel etkinliklerden ötürü külliye merkezli bir yapıya sahip olan Osmanlı kentinde, batıya yaklaşma hareketleri sonucunda, kent içi meydanlarının yapıldığı ve geometrik yapılaşmanın hakim olduğu görülmektedir (Cerasi, 1999,98).

Ondokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise, tümü bu yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilmiş olan sıra ev grupları, özellikle başkent İstanbul'da, azınlık halkın konutu olarak, bir kentsel konum ve mimari nitelik göstermektedirler. Modern öncesi Osmanlı kentinin, geleneksel kent yapısı içinde yer almayan bir tipolojik kategori olmasına karşın sıra ev, dönemin tarihi ve sosyolojisi için, anlamlı sayılacak bir gelişime sebep olmuştur. Öyle ki, günümüzde kent içi sıra ev gruplarının dağılımından ve konumlarından, özellikle başkent İstanbul'un ondokuzuncu yüzyıldaki batıya yönelme eğilimleri hakkında veriler alınabileceği gözlenmektedir (Batur, Yücel, Fersan 1979).

Şekil 4.1. Süleymaniye Külliyesi içinde mülazimlerin barınması için yaptırılmış oda dizisi (Prof.Dr. Uğur Tanyeli Arşivi'nden)

Eğer sıraev gruplarını, birbirine benzer eş yaşama birimlerinin tekrarı olarak ele alacak olursak, onbeşinci yüzyılda mali ihtiyaçlara dayanarak kullanımları spontane/kendiliğinden, halk tarafından ortaya çıkartılmış olan, eş biçimli birimlerin tekrarlanmasından oluşan kollektif konut örnekleri ile de karşılaştırabiliriz. Bunlar, özellikle İmparatorluğun, İstanbul, Kahire, İzmir, Selanik gibi büyük ve belli başlı kentlerinde, *bekar odaları* ve *haneler* olarak ortaya çıkmıştır. Bunların, ortak kullanılan servis mekanına açılan bir dizi odayı içeren oluşumlar olduğu söylenebilir. Osmanlı kentlerinde, ticaret etkinliklerinin sürdürüldüğü çarşı merkezli hanlarda ve dini- kültürel merkezli külliyelerde bulunan odaları bunlara örnek olarak verebiliriz (Bknz. Şekil 4.1)

"Bu noktada günümüzde, özellikle de onsekizinci yüzyıl öncesine ait Osmanlı konut mimarisinde, barınma kültürüne ilişkin ayakta olan hemen hemen hiçbir yapı bulunmaktadır. Klasik Osmanlı barınma kültürünü ve ev içi yaşamını betimleyen yerli ve yabancı anlatılar ve görsel belgeler bulunsa da, bunlar çok enderdir. Kimi Avrupalı gezginlerden döneme ait olan ve günümüze ulaşan yazılar ise, ancak o dönem Osmanlı yaşantısına yabancı olan biri için ilginç olabilecek bilgileri içermektedir. Bu üç veri grubunun zayıf olması sonucu, bir halk konutunun onsekizinci yüzyıl ve öncelerinde nasıl kullanıldığı, gündelik yaşam pratiğinin konut içerisinde nasıl gerçekleştiği pek az bilinmektedir "(Tanyeli, 1996,57).

Tanyeli'ye göre, "Vakıf Tahrir Defterleri", böyle bir amaç için güvenilir kaynaklardır denilebilir. Bu defterlerin içerdiği, onbeşinci yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, ondokuzuncu yüzyıla dek devam eden süreçte, konut sektöründe iki ana yöntemin uygulandığı görülmektedir. Tanyeli'ye göre, bunlardan biri, ailelere ait konutların yapımını içerirken, ikincisi, bireysel yaşayışa yönelik biçimlendirilmiş konutları içermektedir. Bu ikinci oluşumun "Vakıf Tahrir Defterleri'nde", *ev*, *beyt*, *hane* olarak adlandırıldığı bilinmektedir. "Vakıf Tahrir Defterleri'nde" geçen bu mekanların, günümüzdeki karşılığı *odadır*. Genellikle tek bir oturma ünitesinden oluştukları için, bunlara *oda* denilebilir. Bireylere ait olan bu odaları içeren konut ünitesine, genel bir ad verilmesine hemen hemen hiç ihtiyaç duyulmamıştır. Sadece birkaç vakfiyede ev anlamına gelebilecek *menzil* kelimesi, birden fazla yaşama mekanını içeren daha

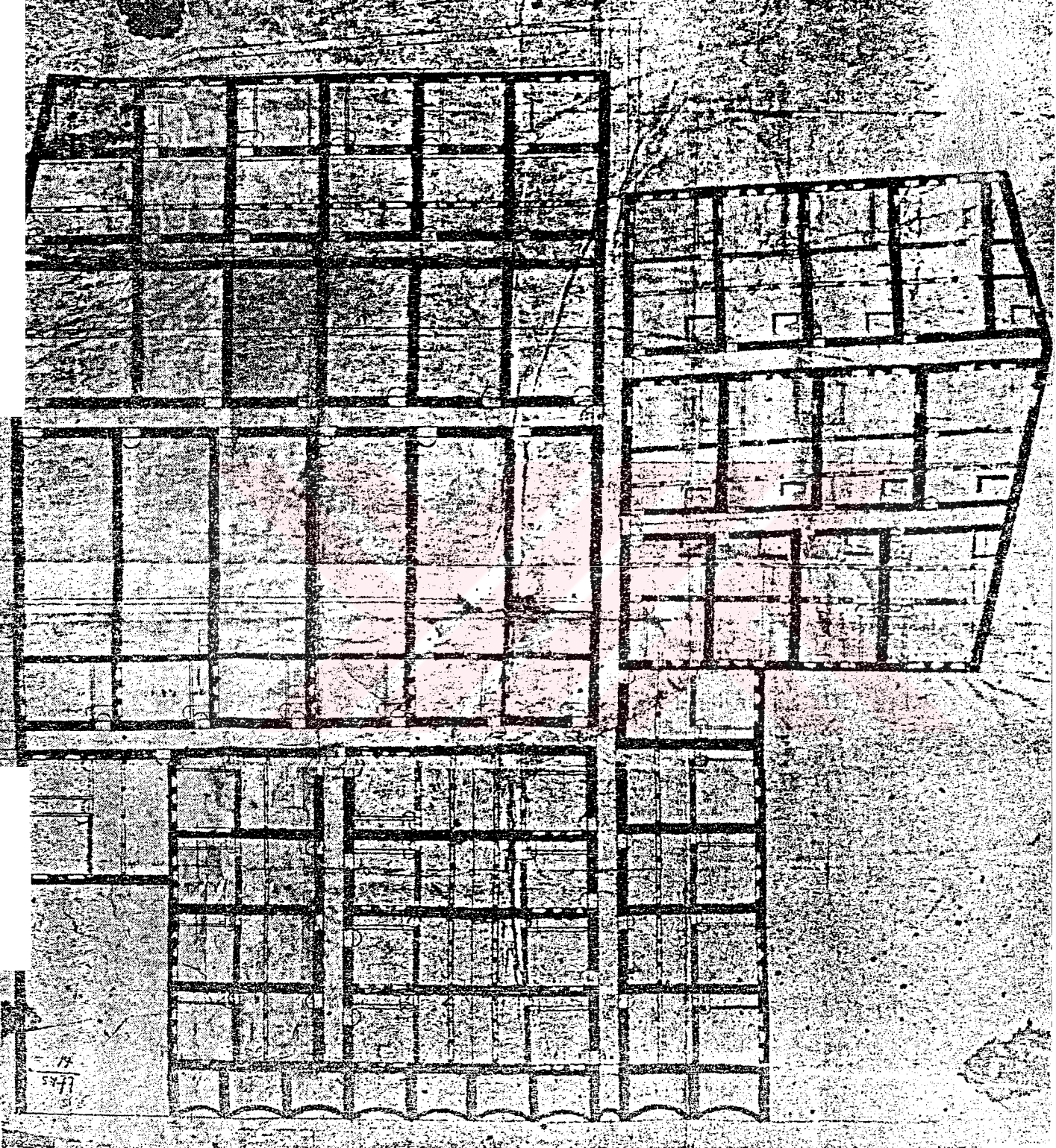
büyük konut yapılarını betimlemek için kullanılmıştır (Barkan, 1970) (Tanyeli, 1996,58).

Yine aynı kayıtlarda, *hücre* ya da çoğul biçimiyle *hücrat* olarak, veya *oda* olarak adlandırılan konut türünün, Osmanlı metropollerinin en şaşırtıcı ögesi ve en alt basamağı olarak nitelendirilmesi mümkündür. *Hücrat* ya da *odalar* adı ile anılan bu konutların, kiralanmak amacıyla, genellikle tek katlı olarak ve eş boyutlu, eşbiçimli tekil elemanları içeren diziler halinde inşa edildiği görülmektedir. Bu birimler, ortak tuvalet kullanan birimlerdir ve barınma standartları da oldukça düşüktür. Bu hücreler, genellikle tek katlı, küçük kağır odaların bir dizi halinde yanyana bulunmasıyla oluşmuş hanlardır denilebilir. Bunlara örnek vermek gerekirse, Beyazıt'ta Eski Saray yanında bulunan Kapudan-ı Derya İbrahim Paşa Camisi'ne bitişik "Ekmekçizade Ahmed Paşa Vakfı Odaları" , "Kubad Çavuş Vakfı Odaları", "Süleymaniye Külliyesi içinde mülazimlerin barınması için yapılmış oda dizisi" sayılabilir (Tanyeli, 1996,60) (Bknz. Şekil 4.2 ve 4.3.).

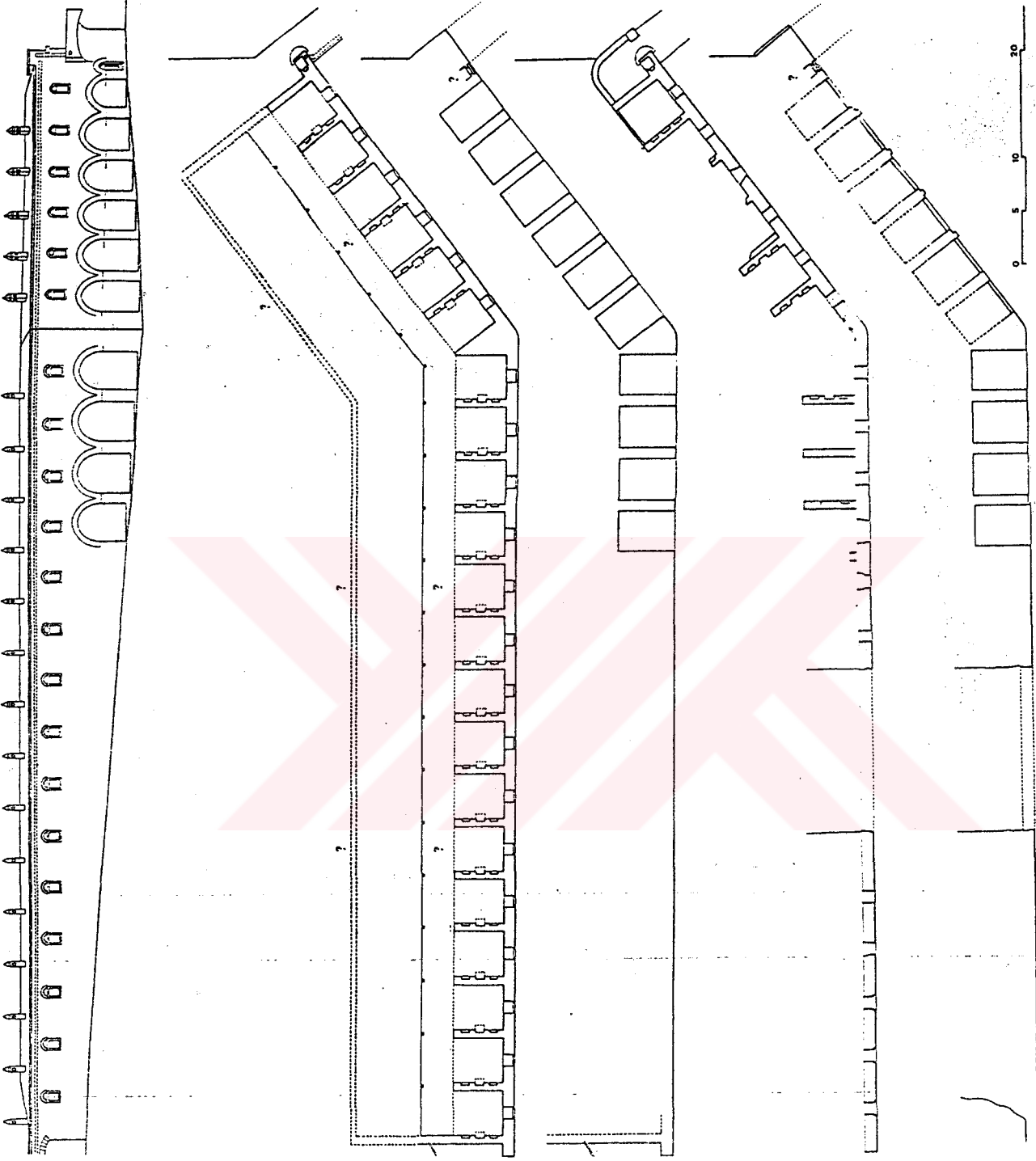
1546-47 tarihli "Vakıf Tahrir Defterleri'nde", Prof.Dr. Uğur Tanyeli'nin yaptığı incelemelere göre, Tarihi Yarımada'nın sadece doğu ucu gözönünde bulundurulduğunda, 1026 birim konut yapısının kayıtlı olduğu görülmektedir. Bunlardan 769'u *bağımsız ev*, 257'si *hücerat* , ya da başka bir deyişle *kollektif barınma birimi (konut)* olarak geçmektedir. Bu bağlamda, mevcut konut stoğunun %75'inin *bağımsız ev*, %25'inin *hücerat* olduğuda anlaşılmaktadır. Mevcut 257 *hücre dizisinde*, toplam 2701 *hücre*, yani *hane* bulunuşu ise, 769 *bağımsız ev* ile karşılaştırılınca, aslında nüfusun daha yoğun bir kesiminin *hüceratta* yaşadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sonuç, kesin bir gerçek olarak ele alınamaz. Bunun nedeni, neredeyse tüm *hüceratın* vakfiyelerde kayıtlı olmasına rağmen, *bağımsız konutların*, sadece vakfedilen bir kısmının belgelere geçirilmiş olmasıdır. Yine de, *hüceratın* dönem barınma sistematigindeki yeri ve önemi, tartışılmaz bir gerçektir (Tanyeli, 1996,60).

Ondokuzuncu yüzyılda, hemen hemen hepsi *tek katlı hücreler* de dahil olmak üzere konutların %75'i *tek katlı*, %25'i *iki katlıdır*. Ayrıca vakfiyelerde "Fevkani-i Mutabbaka" diye anılan, ikiden fazla katlı konutlar ise, genelde Galata ve Pera'da bulunuyordu. Tüm bu verilerin doğrultusunda, yoğun, sıkışık ve genellikle tek katlı

olan bir İstanbul kentleşmesi betimlenmektedir. Bunu, yabancı gezginlerin anlattıkları da doğrulamaktadır.

Şekil 4.2. Prof.Dr. Uğur Tanyeli'ne göre muhtemelen Yeniçeri eski odalarının yeniden yapımı için 1756da hazırlanmış çizim (Prof.Dr. Uğur Tanyeli Arşivi'nden)

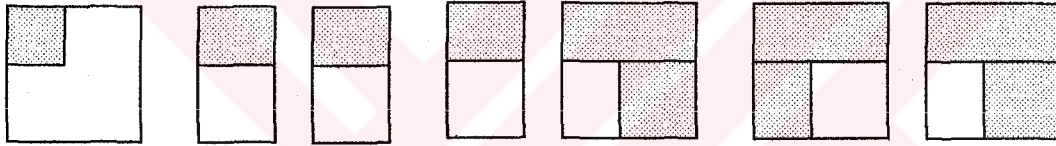

Şekil 4.3. Süleymaniye vakfiyesine kayıtlı olan oda dizisinin rölöve ve restitüsyon denemesi, 1991(Prof.Dr. Uğur Tanyeli Arşivi'nden)

Bu noktada, Osmanlı Türk yaşantısının, gerek aile konutlarında, gerekse bekar odalarında, bir temel birime bağlı olarak geliştiği görülmektedir. Bu temel birim, *odadır*. Osmanlı Türk Evi'nin en temel birimi olan *oda* kavramıdır- ki yukarıda sözü edilen *bekar odaları* da bu kavramın bir parçasıdır- denilebilir.

Osmanlı Türk Evi'ni, tüm Anadolu ölçeğinde incelediğimizde, yerleşim bölgesinin tipolojik ve iklimsel özellikleri ile, yaşayış kriterine göre, evlerin değişik yapılar gösterdiklerini görmekteyiz. Ancak, Türk evinin oluşumundaki temel özellik, iç yaşantının saptanması ile oluşan odaların, çeşitli biçimler ve ilkelerle bir araya gelerek, ilginç yaşama çevresini kurmasıdır (Küçükerman, 1990).

Osmanlı Türk Evi, içten dışa yansıyan bir yaşamın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, arazinin durumu ve bölgesel sıcaklık gibi faktörler bu oluşumu kısıtlamaktadır.

Şekil 4.4. Türk Evi Plan Tipolojisi

Yukarıda, Türk Evi plan tipleri görülmektedir. Bu tipler, Küçükerman'a göre, Türk Evi'nin en basit formlarıdır (Küçükerman, 1990).

Buradan çıkarılan sonuç, dünyada görülen sıraev örneklerinin plan ve cephe örgütlenmelerinin, geleneksel Osmanlı Türk Evi'ne tıpatıp uymadığıdır. İçlerinde mutlak bir sofa veya avlu (hayat) bağlantısı taşıyan bu evlerin oda fonksiyonlarının da çok işlevli olduğu görülmektedir. Bu çok işlevli odalar, bir servis alanına sahiptirler. Bu servis alanı kimi örneklerde bir, kimi örneklerde ise birden çok, çok işlevli oda ünitesine hizmet vermektedir.

Osmanlı Mimarisi'nde, gerek geleneksel Osmanlı Türk Evi'nin, gerek bekar odalarının ve gerekse de sıraev gruplarının oluşumunun, bazı ortak etkenlere dayandığı da söylenebilir.

Bu etkenler:

- 1.Mahremiyetin konutlar üzerindeki etkileri;
- 2.İşlevsel ayrışmanın konutlar üzerindeki etkileri;
- 3.Sınıfsal ayrışmanın konutlar üzerindeki etkileri;
- 4.Etnik ayrışmanın konutlar üzerindeki etkileri;
- 5.Modernleşme ve Endüstri Devrimi'nin konutlar üzerindeki etkileridir.

1.Mahremiyetin konutlar üzerindeki etkileri:

Mahremiyetin konuta etkilerine bakmadan önce, mahremiyet kavramını açıklamakta yarar vardır. “Mahremiyet, kişiye ya da bir gruba, diğerlerinin optimum düzeyde yaklaşma koşulu olarak tanımlanan bir mekansal davranış düzenidir. Diğer bir tanımla, kişilerin tek başlarına, beraberce ya da ortaklaşa benliklerinin, ya da diğer sosyal öğelerin ilişkilerinde psikolojik, toplumsal, ve fiziksel çevre mekanları içinde uyguladıkları bir çevre kontrolüdür” (Karasözen, 1993,16).

Mahremiyet gereksinmesi, düşmandan gizlenmek için, barınma ve sığınmanın ayrılmaz bir parçası olarak ilk insan ile başlamıştır. Günümüzde ise, görünmemek, yabancı gözlerden gizlenmek, dinlenmenin, kendini bırakmanın bir koşulu olarak karşımıza çıkmakta ve yapıları şekillendirmede etkisini göstermektedir. Karasözen'e göre, kişisel mekan, egemenlik sınırı, sözlü ve sözsüz yanıtlar gibi psikolojik kavramlar, mahremiyeti etkilemektedir. Mahremiyet, tek yönlü bir gizlilik-girilmezlik süreci değil, toplumsal gelenekler tarafından etkilenen, insanların birbirleriyle ilişkide olma ya da olmama isteğine göre değişen bir kontrol sürecidir (Karasözen, 1993,17).

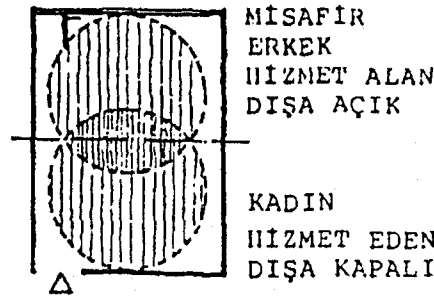
Toplumsallaşma-toplumsallaştırılma sırasında, kişinin karşılaştığı diğer kişiler ve durumlar, o kişiye insan-çevre ilişkilerinde kullanacağı temel mahremiyet birikimini kazandırmaktadır. Mahremiyet kurallarının, bu ilişkiler içindeki geçerliliği, kişilerin yaşantılarını, diğer kişiler ile aralarındaki ilişkilerini etkilerken, aynı oranda da kişilerin, yaşantılarını geçirdikleri mekanların da oluşumunu etkilemektedir.

Konutlardaki eylemler, en mahrem olandan en az mahrem olana kadar, geniş bir yelpaze içerisinde yer almaktadır. Bazı eylemler, aile dışından olanları içerirken, bazıları da aile fertleri arasında bile ortaya çıkabilir. (Yatak odası, WC vb.) Ancak, toplumların kültürel yapıları içerisinde, mahremiyeti oluşturan eylemler ve bu eylemlerin düzeylerinde farklılık görülmektedir. Örneğin, Türk toplumunda akşamları perdelerin kapatılması, aile bireylerinin tercih ettiği bir mahremiyet göstergesi iken, Amerikan toplumunda akşamları perdeler kapatılmamaktadır (Karasözen, 1993,17).

Rapaport'a göre, mahremiyetin ortaya çıkışını etkileyen faktörler, kadınların konumu, cinsellik ve utanma, kişisel değerler ve alansallık duygularıdır (Rapaport, 1969).

Türk Toplumunu için de geçerli olan bu faktörlerin, Türk geleneksel konutunun mekansal çözümlenişini de doğrudan etkilediği görülmektedir. İslamiyet'in toplum yapısına getirdiği kimi kuralların ve geleneklerin paralelliğinde şekillenen geleneksel Türk konutunda, diğer Akdeniz ülkelerinde de görüldüğü üzere, avlulu konutların pencere ve çatıları, ait oldukları konutun mahremiyetine zorla girmek isteyenleri önleyecek biçimde tasarlanmıştır (Karasözen, 1993,18).

Aslında, İslamiyetin kabulünden önce göçebe olarak yaşayan Türk halkının, yörük çadırlarında yaşadığı ve bu çadırlarda da tek bir mekan bulunmasından ötürü, mahremiyetin iç mekan kurgulanışında ihmal edildiği görülmektedir. Ancak Orta Asya Türkleri'nin inançlarından dolayı, dış dünyaya maddi ve manevi bir kapanış içerisinde oldukları ve islamiyetin kabulünden sonra, bu tutumun kadınların gizlenmesi ilkesiyle birleştiği de bilinmektedir.

Şekil 4.5. Geleneksel Türk konutunda kadın ve erkek bölgeleri (Karasözen, 1993,53)

İslamiyet'te kadının mahrem sayılması, konutun içinde, haremlik ve selamlık olmak üzere, iki ana bölümün oluşmasına neden olmuştur. Anadolu'da, eve gelen kadın ve erkek konuklar için, farklı ses veren tokmaklar ve harem ile selamlık arasında bulunan ve iki tarafında birbirini görmemesini sağlayarak, aradaki servisi gerçekleştiren döner dolaplar sayılabilecek örneklerdendir. Kadının ev içindeki etkinliği, giriş katında olduğu için, konutun alt katı çok az pencereyi ya da penceresizdir.

Bu ve benzeri bir çok örnekte de görülebileceği gibi, mahremiyetin Türk konutunda mekan oluşumuna olan etkileri yadsınamaz.

2. İşlevsel ayrışmanın konutlar üzerindeki etkileri:

Osmanlı Mimarisi'nin ilk dönemlerinde, konut sorunsalında ortaya çıkan işlevsel ayrışmayı, ekonomik etkinliklere bağlı olarak oluşan, çarşı merkezli kolektif konut birimlerinin yerleşimi, dini-kültürel etkinliklere bağlı olarak oluşan tipik Osmanlı külliyesi merkezli kolektif konut birimlerinin yerleşimi, ve genelde çok amaçlı bir yaşama mekanı ile servis alanı içeren konutlar olarak üç ana sınıfa ayırabiliriz (Cerasi,1999,98).

Çarşı çevresinde yerleşen ve hemen hemen tüm gününü çarşıda geçiren tüccarlar- ki bunlar kısa süreli kalacak yabancı tüccarları da olabiliyordu- için, geceleme amacıyla kolektif konutlar yapılmıştır.

Birçok büyük Osmanlı kentinde olduğu gibi İstanbul'da da tek ve temsili bir merkez yoktu. Ancak kent cemaati- Müslüman veya Gayrimüslim olan- etnik kökeni fark etmeden, günlük yaşamın getirisi olarak, çarşı alanında toplanmaktaydı. Böylelikle, kent perspektifinin, en özel noktalarından biri olan çarşı ve çevresinin önemi ortaya çıkmaktadır. Çarşı, kent sakinlerinin bütünü için özel, onu kullanan etnik ve dini cemaat için kamusal bir ifade taşımaktaydı. Zaten, bütün Anadolu ve Balkanlar'da, halk dilinde *çarşı*, *carsija* veya *pazar* kelimeleri kamusal, herkese açık olan yer ile eş anlamlıdır (Polenkovic, 1952).

Osmanlı kentinde, en canlı noktalardan biri olan çarşının çevresinde, tüccar evlerinin bulunduğu bilinmektedir. Ancak hiçbir zaman, çarşı ve konut oluşumunun içiçe olmadığı, çarşı oluşumunun her zaman konutları mutlak bir biçimde dışarıda

bıraktığı da unutulmamalıdır. Çarşı ve kollektif konut, birbirine yakın konumlanan iki oluşumdur.

Bu tüccar evlerinin spontane/ kendiliğinden oluşumlu, en temel insani ihtiyaçlara cevap verecek biçimde düzenlenmiş kollektif konutlar olduğu söylenebilir. Zaten günlük vakitlerini ticarete dayalı bir biçimde çarşı merkezinde geçiren bu tüccarlar, kollektif konut birimlerini, yani haneleri, geceleme için kullanmaktaydılar.

Çarşı ve kollektif konut ilişkisine benzer bir başka oluşumda, külliye ve barınma amaçlı çeşitli odalar arasında görülmektedir denilebilir.

“Külliyeler, batı sanat tarihindeki *kompleks* veya *bütünlük* kavramını, Türkçe'de yansıtan yeni kelimelerdir.” Bir cami etrafında toplanmış, büyük anıtsal dini kompleksler, imaretin yerleşim anlayışının en tamamlanmış mimari yorumlarıdır (Cerasi, 1999,98).

Türk Beylikleri'nde ve Osmanlı Mimarisi'nin ilk yıllarında, zaviye tipindeki yan salonları olan camilerin, her türlü toplumsal etkinliğe ve cemaat işlerine cevap verdiği, kimi mimarlık tarihçilerince ortaya atılmıştır ve kabul edilebilirliği yüksek bir bilgidir. Külliyeler ise, bundan sonra gelen dönemin, hemen hemen benzer işlevli ürünleridir. Ana yapı caminin yanı sıra, medrese, sıbyan mektebi, arasta, çeşme gibi diğer yapılardan oluşan külliyelerde, daha onbeşinci yüzyıldan itibaren birbirinin tıpatıp aynı, eş biçimli oda birimlerinden oluşan bir bölümün de bulunduğu kimi örnekler görülmektedir. Süleymaniye Külliyesi içinde, mülazimlerin barınması için yapılmış oda dizisi veya Küçük Ayasofa Cami'ndeki benzer oda dizisi gibi örnekler verilebilir. Bu örnekler için, yapım dialektiği mevcut olan kollektif konut birimleridir denilebilir. (Tanyeli, 1996,60)

Ailelerin yaşadığı konutlar ise, kaynaklarda elde edilen bilgilere dayanarak, genellikle iç avlulu ve gün içinde, çok amaçlı- yaşama, yeme, yatma, misafir kabul etme- kullanılan, bir- iki odaya ve bir servis mekanına sahipti.

Yukarıda değinilen işlevsel ayrışmanın, ondokuzuncu yüzyılda modernleşme hareketlerinin paralelinde ve özellikle de, en anıtsal örneği Sarkis Balyan tarafından tasarlanan, *Akaretler Sıraev Grubu* olan, yeni bir ana sınıfa daha sahip olduğu söylenebilir. Böylelikle Osmanlı kentlerinde görülen işlevsel ayrışmanın, barınmayı,

ekonomik etkinlikleri, dini- kültürel etkinlikleri ve (sıraev) sıra-konut sorunsalını içerdiği de söylenebilir (Cerasi, 1999,99).

3.Sınıfsal ayrışmanın konutlar üzerindeki etkileri:

Osmanlı Konut Mimarisi'nin biçimlenişini etkileyen bir başka faktör, sınıfsal ayrışmadır. Sınıfsal ayrışma, saray yerleşmesinde yaşayan padişah ve ailesini, devlet işleyişinde önemli görevlerde bulunan bir grubu, geliri bağımsız/ müstakil bir konut birimine sahip olabilmeye yeterli bir grubu ve geliri bağımsız/ müstakil bir konut birimine sahip olamaya yeterli olmayan bir halk grubunu içermektedir. İstanbul'da bu oluşuma, *Fener, Balat, Galata, Pera, Kadıköy, Yeldeğirmeni, Sötlüce* veya *Arnavutköy* gibi konut semtlerinde örnek teşkil edecek pekçok sıraev grubu bulunmaktadır. Bunlar esnaflar ve küçük tüccarlar gibi, düşük gelirlilerde çalışan, özellikle de azınlık halkın yaşadığı, isimsiz birçok sıraev grubudur.

Ayrıca belirtilmesi gereken bir başka noktada, *Akaretler Sıraev Grubu*'nun saray yerleşimine çok yakın bir alanda inşaa edildiği ve sarayda görevli olan bir grubun burada ikamet ettiği'dir. Bu sınıfsal fark, bu örnekte, yapı grubunun biçimlenişini etkilemiştir; grubun, özellikle azınlık halkın sıraev gruplarından, daha anıtsal biçimlenişine sebep olmuştur.

Bu bağlamda, saray ve geleneksel Osmanlı Türk Evi oluşumlarının yanı sıra, sıraev örneklerinde de, sınıfsal ayrışma faktörünün etkinliğinden söz edilebilir. (Bknz. Bölüm 7)

4.Etnik ayrışmanın konutlar üzerindeki etkileri:

Sınıfsal ayrışmanın yanı sıra, Müslüman halk ve azınlık olan Gayrimüslim halkın, değişik konut biçimlenişli sıraev gruplarında ikamet ettiği bilinmektedir. Bu noktada, *sınıfsal ayrışmanın konutlar üzerindeki etkileri* maddesinde belirtildiği gibi, düşük gelirliler halkın ve özellikle de, bir arada olabilmeye endişesiyle, azınlık Gayrimüslim halkın, sıraev gruplarında ikameti tercih ettiği söylenebilir. Azınlık Gayrimüslimler'in, *Surp Agop Sıraev Grubu*'nda, *Fener- Balat* civarında pekçok sıraev grubunda yaşamayı tercih etmesi bu duruma örnek olabilir.

5.Modernleşme ve Endüstri Devrimi'nin konutlar üzerindeki etkileri:

James Watt'ın, 1764'de buhar gücüyle çalışan ilk makinayı keşfi ile başlayan "Endüstri Devrimi" süreci, sonuçlarını ondokuzuncu yüzyılda vermeye başlamıştır. Toplumun, kuruluş ve yaşantısını temelden değiştiren Endüstri Devrimi, toplumda birden bire aristokrat sınıf ile eşdeğer maddi birikime sahip, fakat geleneği olmayan yeni bir burjuva sınıfını oluşturmuştur (Pilehvarian, 1993).

Temel kaygılarını para endişesinin oluşturduğu, tüccar ve sanayicileri içeren yeni zengin sosyal tabakanın, geçmiş üslupların taklidi biçimdeki yapılarda yaşama komplekslerinin, dönem mimarisini, özelliklede konut mimarisini etkilediği görülmektedir.

Öte yandan Endüstri Devrimi, mimarlığı, gelişen yapım teknikleri ile etkilemekle beraber, *iş bulma arzusu* ile yoğunlaşan, kente göçler sonucunda, değişen yapılaşma ile de etkilemektedir.

Endüstri Devrimi ile, Avrupa ülkelerinde Osmanlılar'dan çok önce, çok katlı yapılaşmaya geçiş olmuştur. İlk olarak ondokuzuncu yüzyılda, Osmanlı'da çok katlı yapılaşmanın başladığı görülmektedir. Bu yapılar, modernleşme hareketlerinin adeta bir parçasıdır.

Batı toplumlarında, endüstrileşme ile birlikte, tarımsal olmayan üretim artmış, bunun sonucunda farklılaşan gruplar, kendi aralarında uzmanlaşmaya başlamış, birçok yeni meslek grupları ortaya çıkmıştır (Pilehvarian, 1993).

Tarım toplumunda ataerkil düzende yaşayan aileler çekirdek aileye dönüşmüş, konutlar küçülmüştür.

Endüstriyel değişimin gerektirdiği kentsel yaşamın hüküm sürdüğü sosyal gruplarda, sabit fonksiyonlu mekan düzenlemeleri görülmekte, yatma, yeme, yıkanma, yemek yapma, oturma gibi temel ihtiyaçlar ayrı mekanlarda gerçekleştirilmektedir. Endüstrileşmiş batı toplumlarında mekanların sabit fonksiyonlu olarak düzenlenmesi, neredeyse onsekizinci yüzyıla kadar sürmüştür.

Daha önce de söz edildiği gibi, ondokuzuncu yüzyıl öncesi Osmanlı kent dokusunda sıraev yapım geleneğinin öncesinde, gerek bekar odaları örneklerinden, gerekse de, cami çevresinde yaptırılan vakıf haneleri örneklerinden söz etmek olanaklıdır.

5. İSTANBUL'DA KENT MORFOLOJİSİNİN DEĞİŞİMİ VE BU DEĞİŞİMİN MİMARİYE ETKİLERİ

"İkibin yılı aşan tarihinin büyük bölümünde, hükmü altında olduğu imparatorlukların genellikle başkenti olma özelliği taşıyan İstanbul, tarihindeki kültürel birikimin renkliliği açısından, benzersiz bir konuma sahiptir. Bu özel konumu, çok tanrılı dünyadan, Hristiyan dünyasına ve yeni çağ ile birlikte, İslam dünyasına uzanan tarihi bir birikimin sonucudur" (Batur, Yücel, Fersan, 1979) (Bknz. Şekil 5.1).

İstanbul, yıllar boyunca değişik kültürlerin özgün kalıntılarının ve inançların yanyana yaşadığı ve birbirince özümsemiği bir kenttir. Bu zenginlik kaynaklarıyla birlikte, sahip olduğu çoğulcu ve açık kültür, İstanbul'un özünü nitelendirir.

"İstanbul'un genel yapısı içerisinde, öncelikle coğrafi ve tarihi değerlerin birikimi ve bu birikimin çeşitliliği ile, açık bir kültüre dönüşen büyük kent ölçeği görülmektedir. Bu bağlamda, İstanbul iki boyutlu bir yapıya sahiptir denilebilir. Coğrafi ve tarihi zenginliklerini içeren birinci boyutu ve birikimlerin çeşitliliğini gösteren, şehiri çoğulcu ve açık bir ortama dönüştüren büyük kent gizil gücü olan ikinci boyutudur" (Batur, Yücel, Fersan, 1979).

Bu iki boyut, ikibin yıllık süreç içerisinde, İstanbul'da çok özgün ve devamlı değişen bir kent morfolojisinin oluşumuna neden olmuştur. Kent morfolojisindeki bu değişimler, daha çok deprem, yangın gibi afetler sonucu olsa da, özellikle Osmanlı'nın modernleşme hareketleri ve Endüstri Devrimi'nin Osmanlı'ya etkileri ile, toplumsal sebeplerle de olmuştur.

Bu bağlamda, kent morfolojisindeki değişikliklere bağlı olarak, ondokuzuncu yüzyıla özgü İstanbul konut biçimlerinin oluşumunu etkileyen faktörler şunlardır:

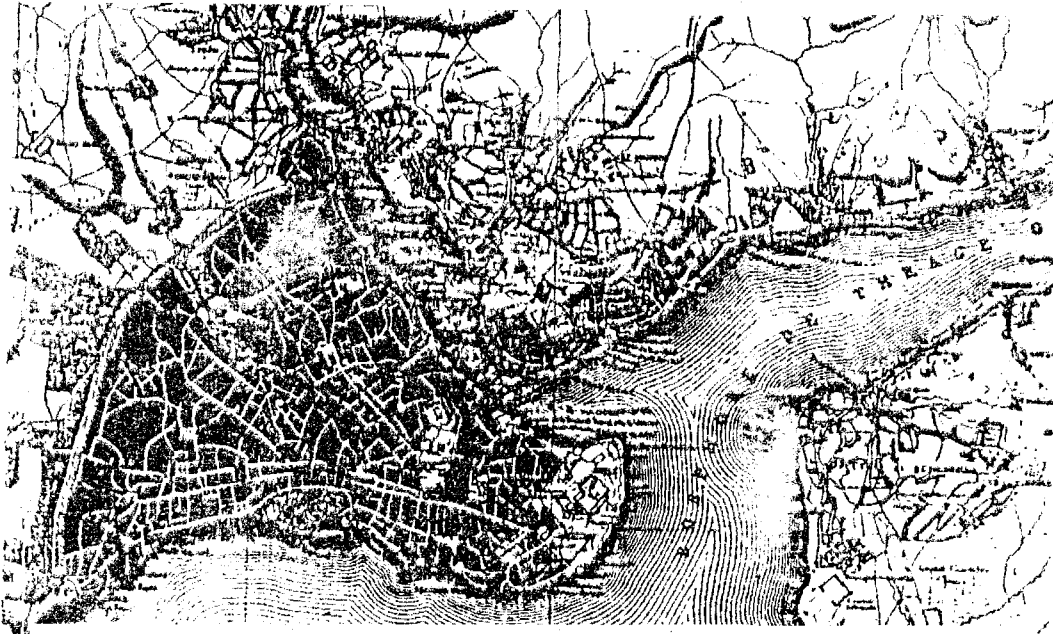
"1. Göç olgusunun etkisiyle, kentin kalabalıklaşması, 2. Batılılaşma'nın kurumsal/ yönetsel yapıda doğurduğu değişimler ile, bunların kent yönetimine, mülkiyete ve meslek örgütlemesine olan etkileri, 3. Batılılaşma'nın toplumsal yaşam, tüketim,

zevk ve diğer sistemleri üzerindeki etkileri, 4. Toplum yapısındaki değişimler; cemaatlerden, *organize* kent topluluklarına, *geleneksel* aileden, modern aileye geçiş süreçleri, 5. Dışa açılan -ve görece olarak bağımlılaştıran- ekonominin konuta etkileri (yapı malzemeleri, teknoloji vb.), 6. Aynı değişimin ev teknolojisine etkileri (mobilya, ısıtma, vb.), 7.Ulaşım sistem ve olanaklarındaki değişimler ve kent içi hareketliliğin artması, 8. Yangınlar ve yangın sonrası imar hareketleri ve hukuki hareketlerin etkisi" (Yücel, 1996).

İstanbul'da kent morfolojisinin kronolojik gelişimine, bölgesel-etnik farklılıklara, sıraevlerin ortaya çıkışını hazırlayan sosyo-ekonomik ve kültürel nedenlere baktıktan sonra, İstanbul genelinde sıraevlerin kullanım, morfoloji ve tipoloji özelliklerine değinilebilir (Denel, 1982).

Osmanlı Sarayı'nın "Modernleşme'yi", "Batılılaşma" ile eşdeğerde tutuşuyla birlikte, askerlik, devlet teşkilatı, düşünce, eğitim ve sanat alanlarını kapsayan ve III.Selim döneminde filizlenen *ıslahat hareketlerinin*, II.Mahmud döneminde hız kazandığı bilinmektedir.

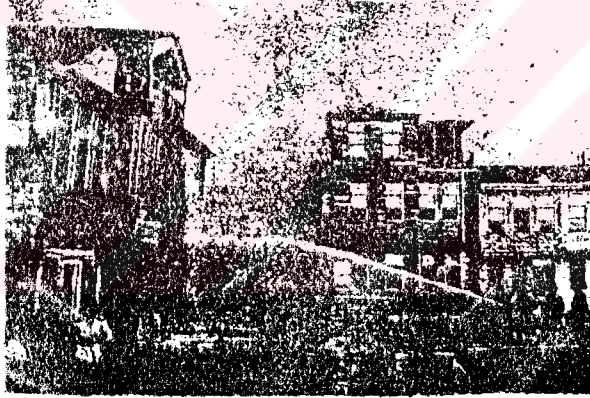
Ondokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan bu *modernleşme hareketleri*, Osmanlı'nın başkenti oluşu nedeniyle, öncelikle İstanbul'da etkisini göstermiştir. Bu etki kentsel mekanlarda, işlevsel alan dağılımı, boyut büyümesi, üslup farklılaşması ile, plan ve süsleme de görülen farklılıklar olarak fiziksel çevreye yansımıştır.

Şekil 5.1. 1800'ler sonunda İstanbul, A.H. Doufour, (Library of Congress)

Aynı yıllarda, kent morfolojisinin değişiminin başka nedenleri ise, deprem, sel ve yangınlar gibi doğal afetler, göçler sonucu oluşan nüfus değişmeleri, şehrin bir işmerkezine dönüşmesi ve kurulmaya çalışılan imar nizamı ile, ilk kent planlaması çalışmalarının yapılma isteğidir.

Doğal afetler sonucu yıkılan ve hasar gören, ya da genellikle yanan mahallelerde açılan alanlar, batıdan esinlenen planlama ilkeleriyle yeniden şekillendirilmiştir (Bknz. Şekil 5.2). İstanbul kent morfolojisini, en fazla değiştiren büyük yangınlar 1729, 1755 ve 1762 yıllarında olanların yanı sıra 1778 ile 1795 seneleri arasındaki toplam 27 büyük yangındır. Bu yıllardan sonra, 1856 Aksaray, 1865 Hocağa ve 1870 Pera yangınları da şehrin gördüğü en büyük yangınlardandır (Cezar,1963)(Çelik,1996,46) (Bknz. Şekil 5.2.).

Şekil 5.2., Ondokuzuncu yüzyılda Balat'ta olan bir yangın (Cezar, 1963)

İstanbul'da meydana gelen ve şehrin dokusuna büyük hasarlar veren depremlere ise, 1754 ve 1755 yıllarında olanlar örnek verilebilir. Hatta, 1766 yılında olan depremler sonucu, halkın büyük bir kısmı, neredyse tüm seneyi şehir merkezi dışında, çadırlarda geçirmiştir (İncicyan, 1976).

Bu yangınlar ve doğal afetler sonucu, kent morfolojisinin değişimine neden olan bazı önemli afetlere karşı önlem alınması gerekliliği gündeme gelmiştir.

Bunları, kolaylıkla yanabilecek bir malzeme olan ahşaptan yapılmış geleneksel Osmanlı Türk Evi'nin kagire dönüşmesi gerekliliği, kentin yol ağlarının, yangının yayılmasını önleyecek genişlikte tutulma gerekliliği –yani dar parselasyon sisteminin kullanılmaya başlanması- olarak sıralıyabiliriz (Soygeniş, 1995,58).

Yangın sonrası yapılan arsa düzenlemelerinde, bilinen ızgara parselasyon sistemine bağlı olarak, geometrik biçimli, dar parselasyon sisteminin yapımına özellikle önem verildiği vurgulanabilir. Bu sistem, yapı adalarının dar parsellere ayrılması ve aralarına yangın duvarları yapımını kapsamaktadır. Böylece her bir dar parselde yapılan yangın duvarları sayesinde, yangın kontrol altına alınır ve yayılması önlenir. Bu bağlamda, tekil ünitelerin çözümlenmesinin ötesinde, bu ünitelerin biraraya geliş ilkelerini içeren bir sistem tasarlanmıştır denilebilir.

Endüstri Devrimi sonucunda ortaya çıkan Avrupa sanayi kentlerindeki sorunlara çözüm bulmak amacıyla, bazı imar hareketleri görülmeye başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise, ilk imar düzenlemelerinin, ondokuzuncu yüzyılda kentte büyük tahribat yapan yangınların önlenmesi, yeni kent içi ulaşım araçları için gerekli yolların yapılması, mevcut yolların genişletilerek, stabilize edilmesi, kentin sürekli artan nüfusunun ihtiyacı olan yeni konutların yapılacağı yeni mahallerin planlanması için yapıldığı bilinmektedir (Tekeli, 1985).

Bu doğrultuda, İstanbul'un ilk imar kararlarını içeren haritaları, 1836-1837 yıllarında Moltke tarafından yapılmıştır. Bu kararlar, İstanbul'da yeni yapılacak binaların, kağır olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Yine bu kararlara göre, geniş ve geometrik kurallara uygun bir şekilde düzenlenmiş sokaklara, bu düzenlere uyan binalar yapma zorunluğu getirmektedir (Bknz. Şekil 5.3.).

Şekil 5.3. İstanbul'un ilk imar planını yapan Moltke (Tekeli, 1985)

1848 tarihinde yayınlanan ve Osmanlı'nın ilk imar mevzuatı olan “*Ebniye Nizamnamesi*”nde”, kamulaştırma, binalara ruhsat verilmesi, inşaatların denetimi, yol ve sokakların genişlikleri ile bina yükseklikleri hakkında kurallar bulunmaktadır.

Ayrıca, değişen tüzüklerin bir getirisi olarak, aynı zamanda artan nüfusun etkisiyle de kat sayısı genelde iki olan Osmanlı Türk Evi’nde, üç kata kadar yapılabirlik ortaya çıkmıştır. Kagir yapıların yapımı desteklenmiştir (Cerasi, 1999,99).

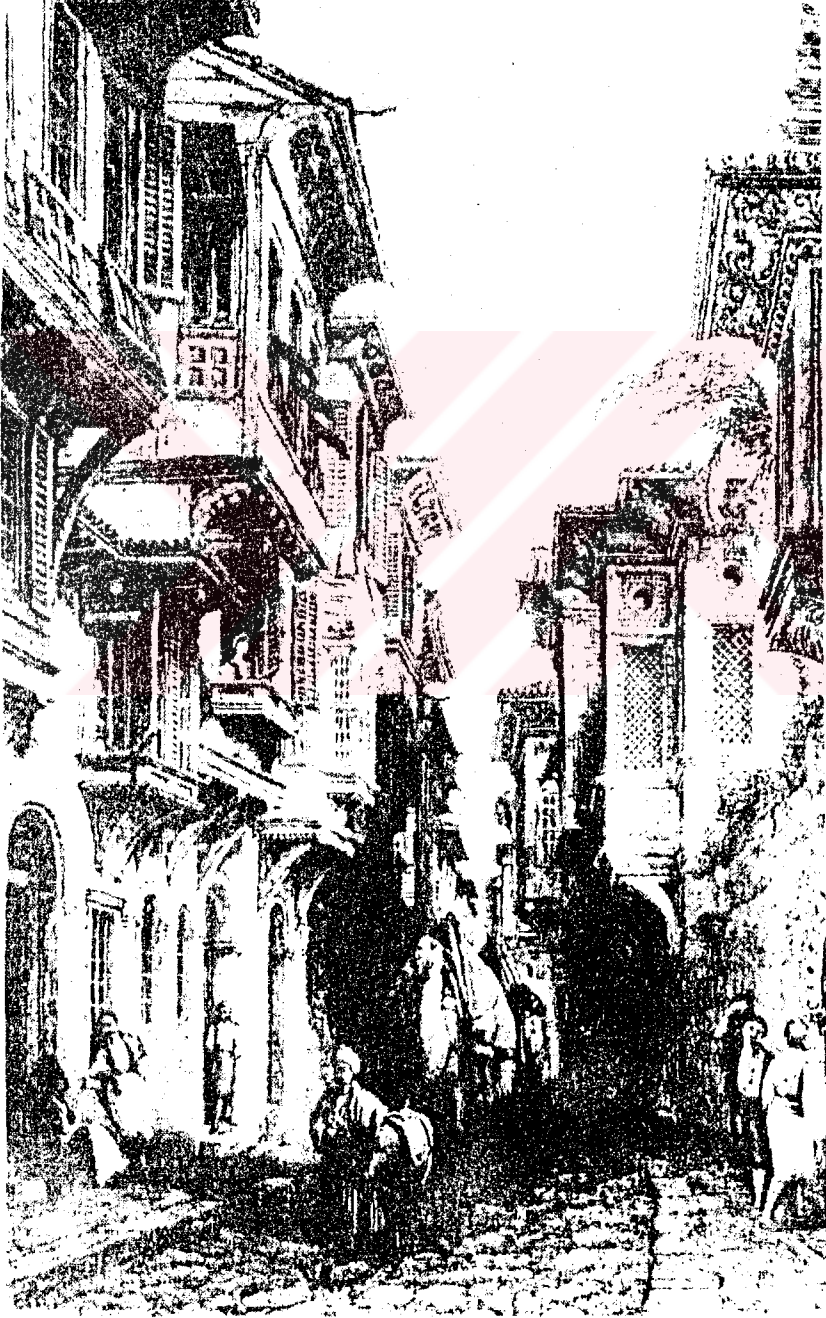
Bu bağlamda yapılan tüm çalışmalarda, kentin fiziki biçiminde önemli değişiklikler yapılmaktan çok, mevcut yapılaşmanın stabile edilmesi/ elden geçirilmesi, doğal afetleri ve yangınları en az hasarla atlatmaya yönelik tedbirlerin alınması asıl amaç edinilmiştir (Tekeli, 1985).

Osmanlı İmparatorluğu'nun, onyedinci ve onsekizinci yüzyıllara ait, nüfusunun tam olarak ne olduğuna dair güvenilir bilgilere sahip olunmamasına rağmen, bu yıllarda Anadolu'daki otorite boşluğu sonucu, kırsal nüfusta bir azalma olduğu tahmin edilmektedir. Aynı yıllarda İstanbul'da ise nüfus, diğer yerlerden gelen iç göç sonucu, her geçen gün daha da hızlı bir şekilde artmaktadır. İmparatorluk, sürekli olarak toprak kaybetmekte ve İstanbul bu kaybedilen topraklardan göç almaktadır. Bu mevcut göçlerin genellikle Müslüman halkı kapsamı, İmparatorluk içerisinde, Müslüman nüfus payının artmasına neden olmuştur (Tekeli, 1985) (Bknz. Şekil 5.4).

Artan kent nüfusunun ihtiyacı olan konut sorununa bir başka çözüm de, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında, kimi zaman çeşitli vakıflara bağlı olarak yaptırılan sıraev gruplarıdır.

Yerleşim modelindeki tek ailelik konutların yanısıra, sıraev gruplarının yapımı ile ortaya çıkan tipolojik verilere göre, onyedinci yüzyıldan beri hektar başına 50 kişi

olan nüfus tavanının, ondokuzuncu yüzyıl sonunda beş katına, yani 250 kişiye çıktığı bilinmektedir (Cerasi, 1999,99).

Şekil 5.4. Tipik bir ondokuzuncu yüzyıl İstanbul mahallesi (Tanpınar, 1985)

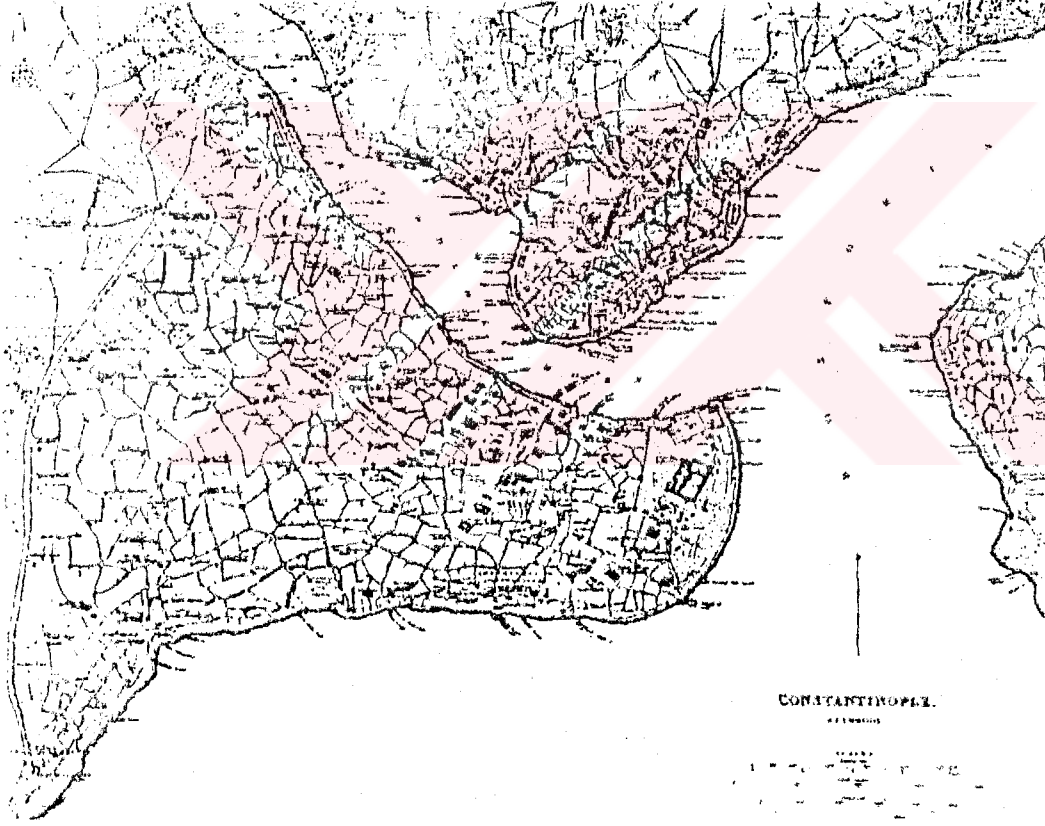
İstanbul kent dokusunun, ondokuzuncu yüzyıl içinde geçirdiği mekansal değişim sonucu, farklı özelliklerde bölgeler oluşmuştur. Bunların oluşum nedenleri; yangın sonrası yapılan şehir düzenlemeleri, şehir dokusu içinde ana-arterlerin oluşturulması ve kıyı şeridinin temizlenmesidir. Bunun yanısıra, İstanbul'da kent içi nüfus dağılımı içinde, farklı kültürel, etnik ve etik özelliklere sahip insanların, birarada yaşadığı bölgelerin varlığı bilinmektedir. *Beşiktaş, Ortaköy, Taksim, Fener, Balat, Kumkapı, Pera, Üsküdar, Yeldeğirmeni, Sıtlüce* ve *Arnavutköy* gibi yoğun nüfuslu ilçeler, bu tür bölgelere örnek olabilir.

Artan nüfus ve ondokuzuncu yüzyılda içine girilen, kapitalist iş ilişkileri sonucu, bu yüzyılda, bedesten merkezli yerleşim kalıbının yerini, yeni iş alanlarının oluşturduğu merkezi sistemin alması sonucu, şehirde eski ve yeni olmak üzere iki merkezli bir kent dokusu oluşmuştur. İstanbul'da, Galata ve Pera gibi gayrimüslim tüccar halkın yaşadığı yerler bu ikinci merkezi oluşturmuştur.

Ondokuzuncu yüzyılda, kent merkezi etrafında, bu yeni oluşumlara uygun olarak, geçiş bölgeleri oluşmuştur. Onaltıncı yüzyıl kent merkezinin civarındaki bekar hanları ve odaları, zaman zaman yıkılıp boşalmalarına rağmen ortadan kalkmamışlar, nitelik değiştirerek, tam bir geçiş bölgesi haline gelmiş ve kentin yeni merkezi çevresine uzanmışlardır (Tekeli, 1985).

Bilinen bu yapım pratiği, batı toplumlarında Endüstri Devrimi sonucu, özellikle işçi lojmanları ihtiyacını karşılamak için ortaya çıkan konut tipi olan sıraevlerin yapımı ile pekiştirilmiştir denilebilir. Ancak, Türkiye'deki örneklerde, bu yapım pratiği, biçimsel olarak Avrupa'daki örneklere benzese de, işlevsel ve mekan örgütlenmesi açısından bir benzerlikten söz etmek mümkün değildir.

Geleneksel Osmanlı Türk Evi'nde, yaşam biçiminde sivil konut olan evin, hem fiziksel bir dış kabuk görevi gördüğü, hem de içe dönük olarak, manevi bir atmosferin somut bir görüntüsü şeklinde, gündelik hayatın estetik yönünü temsil ettiği bilinmektedir. Hem modernleşen hayat şartlarına uyum sağladığı için ve hem de geleneksel Osmanlı Türk Evi'nin atmosferini yaşatabildiği için, ayrıca hem de bekar odalarının yanyana yapılmasından bilinen yapım pratiği ile, İstanbul'un değişen kent morfolojisi içerisinde sıraevlerin inşa edildiği görülmektedir (Tanpınar, 1985). (Bknz. Şekil 5.5.)

Şekil 5.5. 1840 tarihli bir İstanbul Haritası, B.R. Davies, (Library of Congress).

İstanbul'da gerekli olan kentsel doku değişimlerine, Tarihi Yarımada, Pera ve Dolmabahçe sarayı çevresinden (Beşiktaş'tan) başlanmıştır. Özellikle Beşiktaş, Teşvikiye, Maçka ve Ortaköy'de, yeni kent dokusu oluşumu görölmektedir. Batı toplumlarında, işçi konutu olarak ortaya çıkan sıraevler, Beşiktaş'ta sarayın öndegelen ağalarının lojmanı olmak üzere, yani orta-üst gelir grubuna hizmet vermek için yapılmıştır; bunlar *Akaretler Sıraev Grubu*'dur.

Akaretler Sıraev Grubu'nun, yerleşiminde tasarlanan geniş yol aksları, geometrik biçimli dar parselasyonu ve kagir strüktürü, dönemin yangın ihtimaline karşı alınmış tedbirleridir. Bu sıraev grubunun, geniş ve geometrik bir yol ağının yanında planlanması ve kat yüksekliklerinin dönemin imar kurallarına uygun olarak tasarlanması, yapının ana tasarım ilkeleridir denilebilir.

Sıraev cephe özelliği gösteren, ilk "çok üniteli dizi-bütün olarak tasarlanmış konut grubu olan *Akaretler Sıraev Grubu*'nu, çok üniteli olmayıp, dizi-bütün olarak 1890'da tasarlanan *Elmadağ- Taksim Surp Agop Sıraev Grubu*, *Orataköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu* ve *Fener- Balat, Kumkapı, Sütluce* ve *Arnavutköy* ile *Kadıköy* yakasında bulunan daha kısa dizilerin yapımı izlemiştir" (Sey, 1984) (Batur, Yücel, Fersan, 1979).

6. İSTANBUL MİMARLIĞI'NA SIRA EV MODELİNİN GİRİŞİ VE İLK ÖRNEKLER

İstanbul'da kent morfolojisinin değiştiği dönemde, çok genel bir analitik incelemeyle, konut çeşitlerinin, geleneksel ahşap konutlarını, sayfiye konutları, köşkleri ve dönemin modernleşme hareketlerine paralel olarak yapı tipolojisine yeni katılan sıraevleri ve apartmanları kapsadığı söylenebilir (Yücel, 1996).

Bunların içinde, tezin ana konusu olan sıraevlerin, İstanbul'un tarihi çevresi ve büyük kent dokusu içinde özgün bir yeri bulunmaktadır. Bunlar, adeta anıtsal boyuttaki kültür değerlerinin yanısıra, kente daha insani bir ölçek katmaktadırlar. Yapıldıkları dönemin sivil yaşantısı hakkında bize ipuçları verirken, modernleşen hayatın, İstanbul'a bıraktığı birer imzadırlar. Bunların tümü, yukarıda bahsedildiği gibi ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra, Osmanlı kent morfolojisinin değişimi sonucu görülmeye başlamıştır (Düzel, 1993).

Modernleşmenin, İstanbul'a getirdiği sivil konuttaki tipolojik birim değişimleri, üç grupta toplanmaktadır. Bunlar:

1. Yoğunluk artışı nedeniyle ortaya çıkan, iki- üç katlı, geleneksel sokak, sokak-avlu ilişkisinin bozulduğu, sokaktan doğrudan iç mekana girilmek üzere tasarlanmış cumba gibi geleneksel elemanların kullanıldığı, geniş aileye hizmet eden, geleneksel doku içinde, apartmanlaşmaya geçişi simgeleyen örnekler olan tekil örnekler,

2. Kentin çeşitli bölgelerinde, konut sorununa cevap vermek amacıyla yapılan sıraevler,

3. Galata-Pera'da ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren görülen yoğunluk artışını karşılamak amacıyla yapılan çok katlı apartmanlardır (Denel, 1982).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1840'larda başlayan ekonomik ve toplumsal dönüşüm, birçok alanda olduğu gibi yapı üretimi alanında da önemli değişikliklere yol açmıştı.

Gelişen ulaşım olanakları, banliyöleşme, merkezi iş alanlarının oluşumu, arazi parsellenmesinde yeni kalıpların kullanılmaya başlanması gibi konularda, kentlerde ortaya çıkan sorunlara çözüm bulabilmek için, kuramsal ve yasal yeniliklere başvuruluyordu. Batıyla, ilişkilerin güçlenmesi konut alanında önemli değişmelerle sonuçlanıyordu.

Ayrıca, kent morfolojisindeki değişimler sonucu, geleneksel Osmanlı Türk kent yapısı içinde açıkça yer almayan, ancak ekonomik etkinlikler sonucu, çarşı merkezli ve dini-kültürel etkinlikler sonucu ise külliye de yer alan bekar odalarının yapımından ötürü bilinen bir tecrübe üzerine işlenen yeni tipolojik karakter olan sıraev, dönemin tarihi ve sosyal yapısı içine girmiştir.

Şekil 6.1. Ondokuzuncu yüzyıla ait İstanbul'dan sıraev grubu olmayan bir sokak görüntüsü (Tekeli, 1985).

5. Bölüm'de söz edilen afetler sonucu değişen yönetmeliklerce, bina yüksekliklerine sınır getirilmesi ve nüfus artışı sonucu, tek tek birimlerden çok, bloklaşan bir oluşum gerekmektedir. Böylece, genellikle iki ya da üç katlı olan sıraev grupları, hızla İstanbul kent perspektifine katıldı. Bu oluşum, hemen hemen aynı yıllarda, İstanbul'un yanısıra İzmir, Selanik, Tokat gibi önemli diğer Osmanlı kentlerinde de görülmekteydi (Cerasi, 1999,100) (Bknz. Şekil 6.1 ve Şekil 6.2).

Tanzimatın en önemli siması, Mustafa Reşit Paşa, İngiliz yönetimine olan yakınlığı ile tanınmaktadır. Kendisinin elçi olduğu dönemde, Sultan'a yolladığı mektuplarda, yeni imar düzeni önerileri arasında, İngiliz sıraevlerini ısrarla vurguladığı bilinmektedir. Bu konut modelinin, Fransız apartmanlarıyla bir karşılaştırmasını yaparak, Osmanlı toplum yapısına uygun bir kullanım modeli olduğunu aktarmıştır. Dönemin ihtiyacı olan, ızgara parselasyon sistemine de uyum sağlayan bu yeni konut modelinin İstanbul'daki örneklerinin, İngiltere'dekilere nazaran, yapım sistemi ve malzeme olarak çok daha çeşitli, üslupsal olarak daha eklektik ve bir ölçüde de Akdenizli olduğu söylenebilir (Yücel, 1996).

Böylelikle, ortaya çıkan modernleşme hareketleriyle birlikte, geleneksel Osmanlı Türk Evi'nin değişiminin yanısıra, Edirne, İzmir, Bursa, Selanik, İskenderiye ve özellikle de başkent İstanbul'da, önceden mevcut kollektif konut yapım pratiğinin bir ölçüde devamı olan, bir ölçüde ise, tamamiyle farklı işlev ve cephe düzenine sahip olan, sıraevlerin yapımı başlamıştır denilebilir.

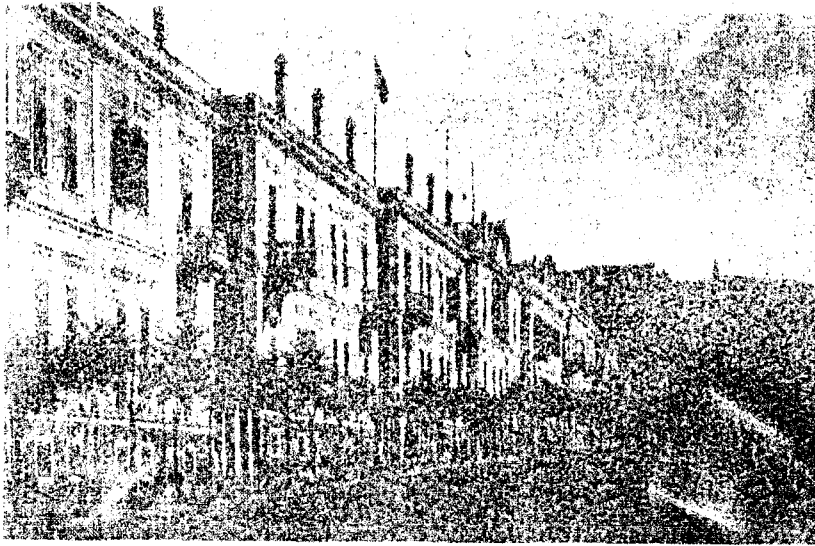
Hem moderleşen hayat şartlarına uyum sağladığı, hem geleneksel Osmanlı Türk Evi'nin atmosferini yaşatabildiği benzerliğinden dolayı, hem de bekar odalarının yanyana yapılmasından bilinen yapım pratiği ile, artık İstanbul'un değişen kent morfolojisi içerisinde sıraevlerin inşa tercih edildiği görülecektir.

İstanbul'daki sıraevlerin kentin çeşitli bölgelerinde, yerleşme ve yaşam özelliklerine bağlı olarak farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Farklı bölge *sıraevleri*, üslup ve biçim özellikleri açısından çeşitlilik oluşturmaktadırlar. Bu çeşitliliğin nedenleri, kentin değişik tarihi gelişim bölgelerine sahip olmasına, çeşitli yerleşme geleneklerini ve çeşitli etnik grupları bünyesinde bulundurmasına ve yüzyılın

toplumsal tarihine bağlanabilmekte; en önemli çeşitliliğin ölçekte ve kentsel mekanla bütünleşmede olduğu izlenebilmektedir (Batur, Yücel, Fersan, 1979).

Ondokuzuncu yüzyıl süresince inşa edilen, *Beşiktaş Akaretler Sıraev Grubu*, *Elmadağ- Taksim Surp Agop Sıraev Grubu*, *Orataköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu* ve bunların yanısıra, konut bölgesi olarak önemini yitirmiş ve iş merkezine dönüşmüş semtlerinden *Fener- Balat*, *Galata*, *Pera*, *Kumkapı*, *Sütlüce* ve *Arnavutköy* ile *Kadıköy* yakasında *Yeldeğirmeni*'nde bulunan daha kısa dizilerde sayılabilir.

Günümüzde, birkaç örneğin dışında, büyük sıraev grupları, kentin gözde konut bölgesi olma önceliğini yitirmiş bulunan semtlerinde yer almaktadır. Büyük olasılıkla kökenlerinde, gelişme açısından ticari sermayenin kentsel mekanı etkilemesi faktörü bulunan, İstanbul için önemli değişimlerin dönemi olan ondokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başında oluşan bu diziler, genellikle üst düzey gelir gruplarının yerleşim çevresi olmamıştır. Daha çok azınlıkların, kimi zaman küçük esnaf ve sanatkarların, konutları olan sıraevler, günümüzde düşük gelir gruplarına, çoğunlukla kente yeni göç etmiş, kırsal kökenli topluluklara hizmet etmektedir (Batur, Yücel, Fersan, 1979) (Bknz. Şekil 6.3.)

Şekil 6.2. Selanik Hamidiye Caddesi'ndeki sıraev grubu.

Batıda, özellikle İngiltere ve Batı Avrupa'da yaygınlaşan örneklerin etkisiyle şekillendiği varsayılan İstanbul sıraevleri içerisinde, Osmanlı saray vakıfları bünyesindeki ilk ve tek sıraev olma ayrıcalığını taşıyan dizi (*Abdülhamid-i Sani*) *II. Abdülhamid Vakfı*'na kayıtlı *Akaretler Sıraev Grubu*'dur. Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalar süresince, Sultan Vakıfları'na kayıtlı, bu denli büyük ve özgün başka bir sıraev dizisine rastlanmamıştır.

"Osmanlı'da 1875'de Sarkis Balyan mimarı olmak üzere, Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan *Akaretler Sıraev Grubu*, sabit fonksiyonlu mekan tasarımının kullanıldığı ilk örnektir" denilebilir (Karasözen, 1993,185).

Beşiktaş *Akaretler Sıraev Grubu* ile hemen hemen aynı dönemli, Ermeni etnik kökenli halka ait, *Surp Agop Vakfı*'na kayıtlı *Surp Agop Sıraev Grubu* da, sıraevlerin kullanıcı kesimi açısından farklılıklar göstermekte olduğunun açık bir kanıtıdır (Batur, Yücel, Fersan, 1979) (Bknz. Şekil 6.3).

Sütlüce, Arnavutköy, Fener-Balat, Pera ve Galata gibi yerleşim bölgelerindeki bir çok isimsiz sıraev grubunun, maddi olanaklara göre kimi zaman ahşap, kimi zaman kagir strüktür ile yapıldığı görülmektedir. Hemen hepsinin ortak özelliğinin cephelerinde görülen cumbaları olduğu söylenebilir. Bu da, Avrupa'da görülen sıraev örnekleri ile ondokuzuncu yüzyıl İstanbul sıraevlerinin arasındaki önemli bir farktır denilebilir.

Başlangıçta gayri müslim halk tarafından benimsenen, fakat daha sonraları yaygınlaşan yeni yaşam kalıpları, konut tipolojisine, daha önce varolmayan "sıraev", "apartman" gibi türleri ithal ediyordu. Önceleri İstanbul'da varolan bu eğilim, giderek diğer Anadolu kentlerinde, özellikle de liman kentlerinde görülmeye başladı.

Yaygınlaşan bu yeni kalıplar sonucu, ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı konut mimarisinde, yüzyılın sonlarında görülen yeni bir oluşum ile, önceleri belirli kentsel çerçevede uygulanan ve daha sonra başkent İstanbul'un büyük çoğunluğunda konut dokusuna katılan ve aslında batılı bir formda olan sıraevler oluşmuştur.

Cumhuriyet Dönemi'nde, mimarlık ve yapı üretimindeki gelişmeleri incelerken, iki nokta önemli görünmektedir. Bunlardan birincisi, Cumhuriyet'in özellikle ilk

Şekil 6.3. Ondokuzuncu yüzyıl İstanbul sıraevlerine örnek, Surp Agop Sıraev Grubu, (Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden).

yıllarındaki oluşumların birçoğunun başlangıcının, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecine dayandığı; ikincisi ise mimarlık uygulamalarının, ülkenin politik, ekonomik ve toplumsal durumunun bir yansıması olduğudur.

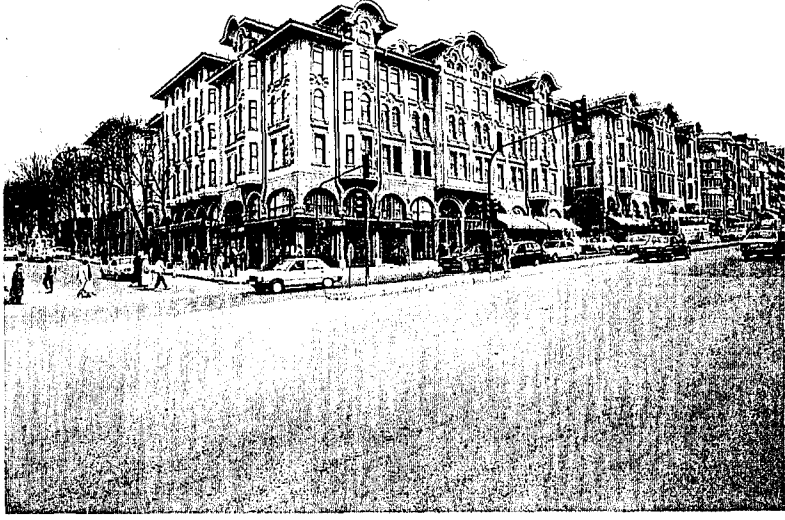
Büyük aileleri barındıran ve dış dünyaya kapalı geleneksel Türk Evi'nin ise, Cumhuriyet döneminden sonra değişen toplumsal ve ekonomik yapının etkisiyle, işlevini yitirerek hızla silinmeye yüz tutmuş olduğu açıkça görülmektedir.

1918-1922 yılları arasında *Laleli*'de *Mimar Kemalettin Bey* tarafından yapılan *Harikzadegan Apartmanları (Tayyare Evleri)* da, modernleşme hareketlerinin sonucunda değişen kültür yapısının ve mahremiyet anlayışının, dönemin Türk konutuna yansımada önemli bir örnektir. Avlu, artık eskisi gibi bir kapı ile girilen, gireni de dış dünyadan ayıran, bir ailenin değil, birbirine yabancı birçok ailenin beraberce kullanacakları bir ortak yaşam alanıdır. (Bknz. Şekil 6.4, Şekil 6.5)

Dairenin, mutfak, banyo, WC gibi servis birimleriyle giriş holleri avlu çevresine dizilirken, odalar dış cephelere yerleştirilerek ortak yaşantıdan uzaklaştırılmış, böylece aile mahremiyetinin korunması sağlanmıştır.

Şekil 6.4. Tayyare Apartmanları, restorasyon öncesi durum,
(Araş.Gör.Zafer Sağdıç Arşivi'nden)

**Şekil 6.5. Tayyare Apartmanları, restorasyon sonrası durum,
(Araş.Gör.Zafer Sağdıç Arşivi'nden)**

7. İSTANBUL'UN İLK SİRAEV GRUBU AKARETLER SİRAEVLERİ'NİN ANALİTİK ÇÖZÜMLEMESİ

7.1. Yapının Konumu

Maçka ile Beşiktaş arasında bulunan ve aynı zamanda da bulunduğu semte adını veren *Akaretler Sıraev Grubu*, Spor Caddesi ve Şair Nedim Caddesi'nin üçgen biçiminde birleştikleri yerde, iki yönde yayılmış, dört koldan oluşmaktadır. *Akaretler Sıraev Grubu* eğimli bir arazi üzerinde bulunmaktadır (Batur ,1998,119).

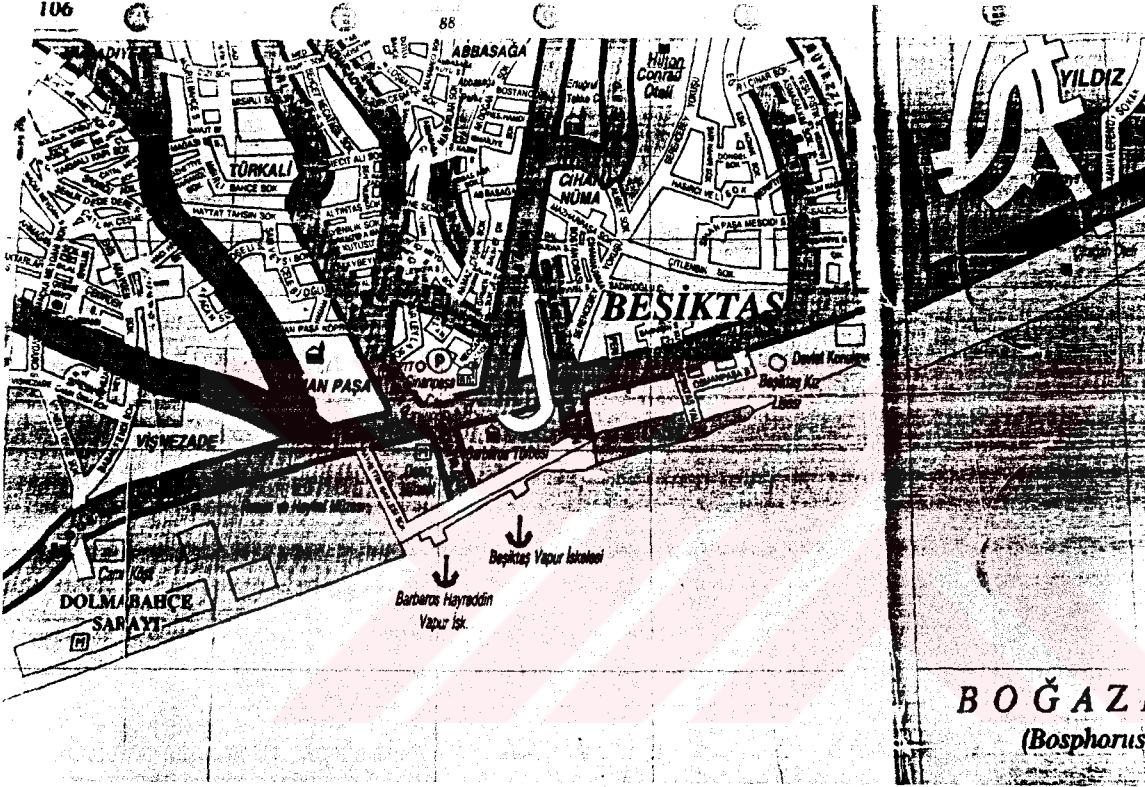
Akaretler Sıraev Grubu, altmışaltı parsel ve bu parseller üzerinde bulunan toplam yüzotuzüç konut biriminden oluşmaktadır. Bu parseller kendi içlerinde konum ve büyüklükleri bakımından birbirlerinden küçük ayrıntılar gösterirler. Ancak içlerinde en özgün olanı, iki caddenin kesiştiği köşede konumlanan üçgen biçimli adanın köşe parselidir. Beşiktaş istikametinden yukarıya çıkılırken adeta anıtsal bir şekilde konumlanan bu parsel, yapıya bir prestij yapısı imajı vermektedir. "Burası, belirli geometrik biçimi olmayan, üç cephesi de yola bakan ve alanı en büyük (600 m²) olan parseldir" (Batur,1998,119).

Yukarıda söz edilen bu özel parselin dışında kalan parsellerin tümü, kısa kenarları yoldan cephe alan dikdörtgen biçimli ve alanları 180m² ile 220m² arasında değişen parsellerdir. Parsellerin bulunduğu her koldaki cephe genişlikleri, kendi içlerinde birbirine eşittir. Üçgen kesişimi oluşturan cephe genişliği 8.80 m., diğer yönlerde ise 7.40m. ve 7.80 m.dir. Diğer gruplarda ise cephe genişliği 7.50m.dir.

Eğimli araziye konumlanması nedeniyle, değişen arka bahçe çizgisine sahip parseller, az da olsa büyüklük bakımından birbirlerinden farklılık taşırlar. Biri Şair Nedim Caddesi üzerinde, dördü de Spor Caddesi'nde bulunan beş parsel, neredeyse çift parsel büyüklüğündedir.

Şekil 7.1. Beşiktaş'ın mahallelerini gösteren harita

Şekil 7.2. Beşiktaş haritası

Şekil 7.3. Akaretler Sıraevleri'nin Hava Fotorafi

Parseller, yola dik olarak konumlanmıştır. Kentsel perspektif üzerinde, etkili rol oynayan *Akaretler Sıraev Grubu*'nun bu konumlanması ve sahip olduğu parselasyon ilkeleri, kendisini sıraev konut tipinin en önemli ve anıtsal örneklerinden biri yapar.

Üçgen parselin arkasında, *Akaretler Sıraev Grubu*'na ait ve muhtemelen de ortak kullanım için tasarlanmış, genişçe bir arka bahçe niteliğinde açık alan bulunmaktadır (Batur, 1998, 119).

Günümüzde bu alanda, 1980'lerin ikinci yarısında yapılmış Beşiktaş Plaza bulunmaktadır. Bu alana, Beşiktaş Plaza'nın Spor Caddesi üzerindeki, basık kemerli bir geçidinden girilmektedir. Bu geçit, *Akaretler Sıraev Grubu*'nun cephe özelliklerine saygılı davranılarak, benzer kotların uygulandığı, nötr bir görsellik taşımaktadır denilebilir.

7.2. Tarihçesi

Akaretler Sıraev Grubu, İstanbul'da yapılan ilk anıtsal sıraev grubu olma özelliğini taşıırken, aynı zamanda da, dönemini temsil eden konut tipinin de, en önemli ve anıtsal örneklerindedir.

Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılması amaçlanan Maçka Aziziye Camii için, bu camiye akar olması (gelir getirmesi) amacıyla, *Akaretler Sıraev Grubu*'nun, 1875 yılında inşa edilmeye başlandığı bilinmektedir. Sarkis Balyan tarafından tasarlanan *Akaretler Sıraev Grubu*'nun inşa edilmesine rağmen, Maçka Aziziye Camii, Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesi sebebiyle inşa edilememiştir (Belge, 1997, 255).

Akaretler Sıraev Grubu'na ait vakfiye kayıdı, Sultan II. Abdülhamid'in Vakfiyesi olan ve günümüzde, Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı'nın Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde, K. 183 ve sureti olan tezhipli K. 181 numara ile kayıtlı, iki ciltlik vakfiyede yer almaktadır. Bunun sebebi, Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesi nedeni ile oluşan karışık ortamda, *Akaretler Sıraev Grubu*'nun, Sultan Abdülaziz'in Vakfiyesi'ne kayıt edilememiş olmasıdır denilebilir (Bayram, 1999) (Belge, 1997, 255).

Yukarıda sözü geçen vakfiyenin bir kopyası, 574 numaralı Arşiv Kütük Defteri'nin, 105. sayfasının, 48. sırasında, Osmanlıca olarak kayıtlıdır. Aynı kayıtın, latin harfleri

ile tercümesi ise, 2225 numaralı defterin, 244. sayfasının, 105. sırasında da ayrıca bulunmaktadır. Vakfiye, 18 Ekim 1888 tarihilidir (Bayram, 1999).

Vakfiye'de *Akaretler Sıraev Grubu*'nun, Yıldız Sarayı yakınlarında inşa edilen Hamidiye, Orhaniye ve Ertuğrul Camileri ile, Şazeli Dergahı'nın masrafları için akar/ gelir getirici yapı olarak yaptırıldığı yazmaktadır. *Akaretler Sıraev Grubu*'nun, Beşiktaş'ta, Dolmabahçe Sarayı'nın kuzey batı köşesinde bulunan- ki burası günümüzde Spor Caddesi ile Şair Nedim Caddeleri'nin kesiştiği üçgen bölgedir- altmışüç adet iki katlı konut ve girişlerinde dükkan olmak üzere, mevcut onüç muhtelif vakfin arsası üzerine yapıldığı Vakfiye'de yazılıdır (Bayram, 1999).

Ayrıca, bu sıraev grubundan elde edilen toplam yıllık gelirden 2.885,5 kuruşun, grubun üzerine inşa edildiği arazilerin sahibi olan onüç muhtelif vakfa kira olarak ödenmesi hükmü de bulunmaktadır.

Şekil 7.4. Akaretler Sıraev Grubu Aşiret Mektebi olarak kullanılırken
(Yıldız Albümleri).

Dolmabahçe Sarayı hizmetlilerinin, II. Abdülhamid döneminden itibaren ikamet ettiği *Akaretler Sıraev Grubu*'nun, bir dönem Aşiret Mektebi olarak kullanıldığını Yıldız Albümleri'nde bulunan bir fotoğraftan anlamaktayız. (Bknz. Şekil 7.4.) Ayrıca grubun, 1970-1980 yılları arasında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlandığı ve bu binaları kendi memurlarına kiraladığı bilinmektedir. 1990'larda, bakımsızlıktan yer yer yıkılmaya başlayan bu sıraev grubuna gereken ilgiyi göstermek üzere çeşitli çalışmalara başlanmıştır.

Günümüzde, Net Holding'in restorasyon çalışmalarını yaptığı *Akaretler Sıraev Grubu*'nun, Spor Caddesi üzerindeki üniteleri, yüksek fiyatlarla ofis olarak kiraya vermeye başlanmıştır. Şair Nedim Caddesi üzerindeki ünitelerde, halen restorasyon çalışmaları sürmektedir. Bu ünitelerin ise, apart otel üniteleri olarak kullanılması planlanmıştır.

7.3. Yapının Tasarımcısı

Akaretler Sıraev Grubu'nun tasarımcı mimarının, Balyan ailesinden Sarkis Balyan olduğu bilinmektedir. Sarkis Balyan, Garabed Amira'nın oğlu, Nigoğos, Agop ve Simon Beyler'in kardeşidir. 1831-1899 tarihleri arasında yaşamıştır. Öğrenimini, Paris'de ilk önce Sainte-Barbe kolejinin mimarlık bölümünde yapmış, bu okulda eğitimini tamamladıktan sonra ise, Ecole Centrale'a geçerek "Des Arts et Metiers" (Sanat ve Zenaat) okumuştur. Paris'de bulunduğu yıllarda, dönemin en önemli okullarından olan, Ecole Des Beaux Arts'ın (Güzel Sanatlar Okulu) öğretilerinden etkilenmiş olduğu, *Akaretler Sıraev Grubu*'nda ve diğer birçok yapılarında kullandığı tasarım yönteminden anlaşılmaktadır. Ecole Des Beaux Arts'ın önce cephe, sonra plan tasarımı anlayışını yapılarına yansıtan Sarkis Balyan, İstanbul' a döndüğü ilk yıllarda da, babası Garabed Amira ve ağabeyi Nigoğos ile birlikte çalışarak, stajını yapmıştır (Tuğlacı, 1995,237).

Abdülmeçid döneminde (1839-1861), Tanzimat-ı Hayriye ile iyice kökleşen modernleşme hareketleri sırasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet ve hükümet merkezi olan başkent İstanbul'da ve çevresinde, Hassa Mimarları (Osmanlı Sarayı'nın Mimarları) olarak görev yapmış olan Balyan ailesinin, Kayseri asıllı Ermeni bir aile olduğu bilinmektedir. Sarkis Balyan da, bu ailenin İstanbul'a önemli eserler veren bir

ferdidir. Bu aile, onsekizinci yüzyılın sonunda ve ondokuzuncu yüzyılda, Osmanlı Türk Mimarisi'nin gelişmesine önemli katkıda bulunan isimlerin başında gelmektedir. Günümüzde de, halen İstanbul kentinin görkemli güzelliği içerisinde, çok sayıda yapıları yaşamakta ve dönemleri hakkında pek çok bilgiyi, güçlü bir şekilde bize aktarmaktadırlar.

Sarkis Balyan, *Akaretler Sıraev Grubu*'ndan başka, aşağıda adı geçen pek çok esere imzasını atmıştır. Bunlardan bazıları:

1.Saray ve kasırlar: Alemdağ Av Kasrı, Ayazağa Kasrı, Ayazağa Av Kasrı, Baltalimanı Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Çağlayan Kasrı, Çağlayan Sarayı, İzmit Hekim Başı Kasrı, İzmit Sultaniye Kasrı, Kalender Kasrı, Kandilli Adile Sultan Sarayı, Küçükçekmece Kasrı, Mecidiye Kasrı, Serdar Kasrı, Tokat Av Kasrı, Validebağı Kasrı, Yıldız Sarayı, Zincirlikuyu Kasrı,

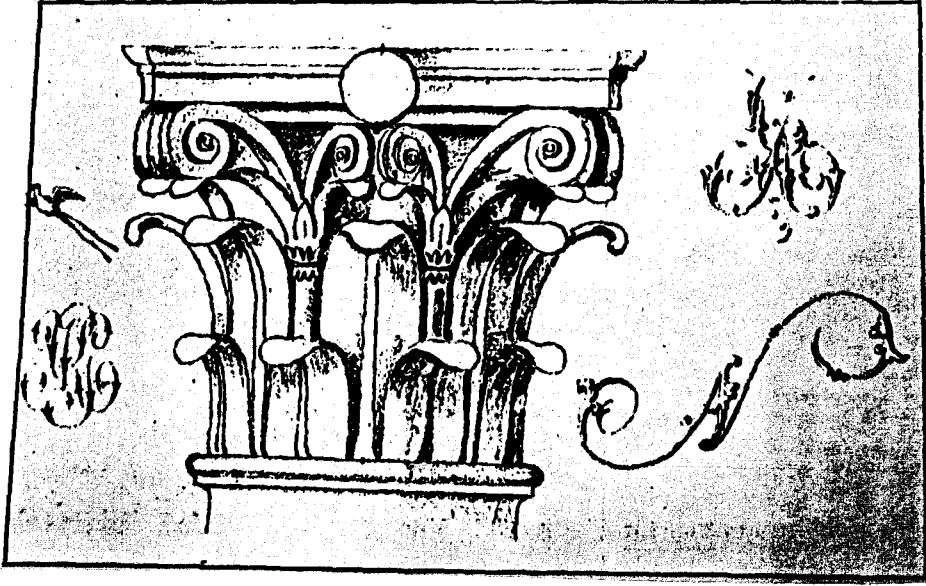
2.Camiler: Maçka Aziziye Camii (tamamlanamamıştır),

3.Kışlalar: Maçka Silahhanesi,

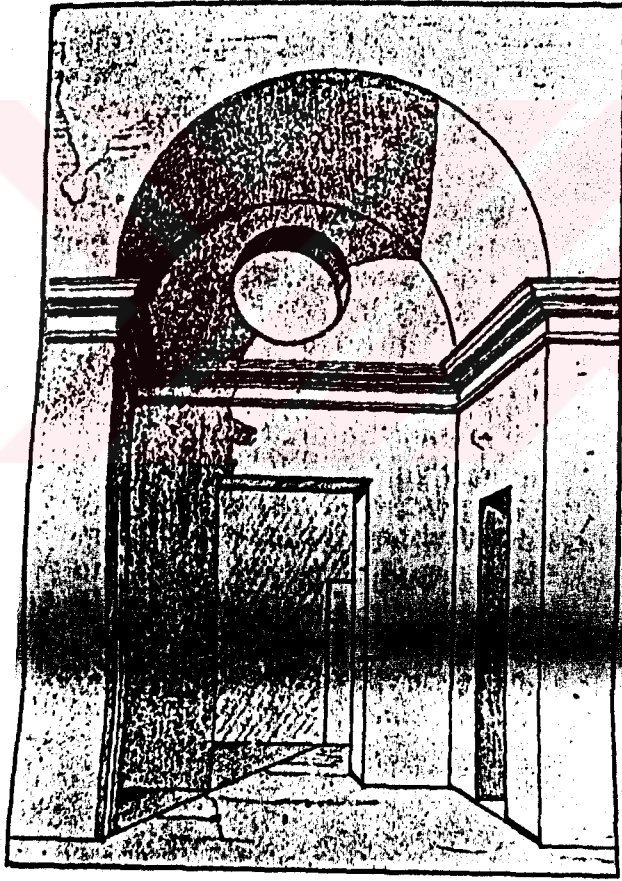
4.Çeşitli başka yapıları: Beşiktaş Makruhyan Okulu, Çırağan Karakolhanesi, Maçka Karakolhanesi, Akaretler Sıraev Grubu'dur (Tuğlacı 1995,238).

Şekil 7.5. Sarkis Balyan (Tuğlacı, 1995).

Şekil 7.6. Sarkis Balyan'ın bir çizimi (Tuğlacı, 1995).

Şekil 7.7. Sarkis Balyan'ın bir çizimi (Tuğlacı, 1995).

7.4. Plan Özellikleri

Akaretler Sıraev Grubu'nda, tipolojik olarak, iki ana tip ve bunların küçük farklılıklar içeren varyasyonları bulunmaktadır.

Ana özellikleriyle tanımlanacak olursa, tek aile için planlanan mesken tipinde, zeminde giriş, bir oda ve wc grubu bulunmaktadır. Arka cephe, arazinin eğiminden daha fazla etkilenir bir durumda olduğundan, burada bir bodrum mekanı bulunmaktadır. Yaklaşık 120m²lik inşaat alanı vardır. Zaman içinde zemin katlardaki ön mekan, bazı tiplerde oda olarak, bazı tiplerde ise yerine göre dükkan olarak kullanılmıştır.

İkinci ana tip, yalnızca beş tane bulunan, çift parsel büyüklüğünde bir parselde konumlanmış, ortada yer alan tek bir merdiven çekirdeğine sahip, her katta iki dairesel üç katlı bir konut tipidir.

Blokların içerdikleri planimetrik çözümler, aşağıda daha detaylı olarak incelenmiştir. (Blok isimleri, vaziyet planına göre, koruma ve güncelleştirme çalışmaları yapılan *Akaretler Sıraev Grubu*'nun bu çalışmalar sırasında isimlendirildiği gibi kullanılmıştır.)

A Blok:

1. Tip:

Spor Caddesi'ne cepheli, A blok olarak adlandırılan grupta yer alan binaların, mekan örgütlenmesi, her katın konut olarak kullanıldığını göstermektedir. Dikdörtgen biçiminde bir küçük giriş mekanı ve bu giriş mekanından ulaşılan, içinde üst kata ulaşımı sağlayan merdivenin de yer aldığı, bir anlamda bir iç sofa sayılabilecek hol ve bu hole açılan iki odadan oluşan tiptir. Üst katlarda aynı şema tekrarlanmıştır. Sokağa cepheli zemin kat odasına, girişten ayrı bir kapı ile, dikdörtgen biçimli bir giriş mekanından girilmektedir.

2. Tip:

A grubunda yer alan ikinci plan tipi, çift parselde konumlanmış tek binadan oluşan tiptir. Bu tipte, yapıya aynı bloktaki diğer birimlerde olduğu gibi, benzer biçimdeki

giriş mekanından ulaşılmaktadır. Bu mekan, ana dağılımı ve katlar arası ulaşımı sağlayan merdivenin bulunduğu küçük bir alana açılmaktadır. Merdivenin sağında ve solundaki kapılar, ortak giriş kapısı olmasına rağmen, ilerleyen yıllardaki apartman modelini çağrıştıran, iki yarı bağımsız birime hizmet vermektedir. Böylece, altı dairesel ve apartman tipi bir konut elde edilmiştir. Her iki birimde, birer salon, iki oda ve odalararası bir holden oluşan planimetrik düzene sahiptir. Ortak tek bir merdiven ve geniş bir aydınlık kullanımı, orta alanlara önemli bir planlama rahatlığı vermiştir. Bu tip, A blok içerisinde dört kere tekrarlanmıştır. Bu kolda, iki genişçe oda ve merdiven girişinden oluşan, tek parsellik plan düzenine sahip bir birim/ tip mevcuttur.

B Blok:

Akaretler Sıraev Grubu'nun, Spor Caddesi'ne cepheli ikinci grubu, B blok olarak adlandırılan, hemen hemen eş sekiz birimden oluşan gruptur. Plan tipi olarak, A bloktaki birinci tipin (salon, iki oda, hol/ sofa), (merdiven biçimi, servis mekanları, oda büyüklükleri vbg.) küçük farklılıklar ile değişik bir versiyonu olan bu binaların da planimetrik düzeni, konut olarak tasarlandıklarını göstermektedir. Yaklaşık 120m²lik bir alan üzerinde konumlanmıştır. Mutfak ve banyo/ hela mekanlarının, günümüz ölçülerine göre küçük tutulmasına karşılık, oturma hacimleri 49m² gibi, oldukça iyi bir alana sahiptir.

C Blok:

C blok, *Akaretler Sıraev Grubu* içerisindeki, en değişik planimetrik düzeni gösteren binaların bulunduğu grubu oluşturmaktadır. Bu grupta, kompleksin en anıtsal görünümünü veren üçgen köşe parsel konumlanmış yapı ve ona bitişik, ortada bir merdiven çekirdeği bulunan ana holden ulaşılan, altı apartman dairesinden oluşan iki birim bulunmaktadır. Bu birimler, A bloktakilerden farklı olarak, daha geniş bir hol etrafına sıralanmış odalardan oluşan plan şemasıyla, daha sonraki yıllarda yaygınlaşacak apartman modeli yerine, ondokuzuncu yüzyılın orta sofalı konak ve yalılarını çağrıştıran bir düzene sahiptir. C blok köşe birimde, anıtsal bir giriş holünü üst kata çift kollu anıtsal bir merdiven bağlamaktadır.

D Blok:

Şair Nedim Caddesi'ne cepheli D blok konutları yandan girişlidir. Bu yandan giriş, üzerinde tekrar kademeli girişler yapıldığından, arazinin eğimine uyumlu bir planimetrik çözüm yakalanmıştır. Böylelikle, mimarın yaratıcı bir ustalıklı, elverişsiz koşulları olumlaştırdığı söylenebilir. Bu blokda tekrar eden onbir birim bulunmaktadır.

E Blok:

D blok ile hemen hemen aynı planimetrik çözüme sahip E blokda, dükkan/ atölye olduğu söylenebilecek girişin hemen yanında bulunan mekanlar mevcuttur. Üst katların D blok benzeri planimetrisinden, konut olarak kullanıldığı söylenebilir. Bu bağlamda, zemin ile üst katların bağımsız kullanımlara elverişli olduğu da diğer bir gerçektir. Üst katlar iki odalı olup, yol cephesi üzerinde büyük oda tasarlanmıştır. Parselde konumlanan meskenlerin herbirinin, optimum olarak alanı 114.50 m² dir. Yani D blok parsellerine nazaran arazinin şartları nedeniyle, daha küçüktür. Bu blokda tekrar eden on birim bulunmaktadır.

F Blok:

F blokda bulunan parsellerin, A blokdaki parseller ile aynı planimetrik çözüme sahip olduğu söylenebilir. Şair Nedim Caddesi'ne cepheli sekiz birimin mekan örgütlenmesi, zemin katlarının dükkan ve üst katların konut olarak kullanıldığını göstermektedir.

7.5. Cephe Özellikleri

Sarkis Balyan'ın aldığı eğitimin bir getirisi olarak, içerisinde ana iki plan tipini ve bunların çeşitli varyasyonlarını içeren *Akaretler Sıraev Grubu*'nda, cephe düzeninin, tasarımı doğrudan etkilediği ve yapı grubunun Ecole Des Beaux Arts'ın, cepheden planlamaya geçiş ilkesine dayanarak tasarlandığı söylenebilir.

Cephe tipolojisi bakımından, *Akaretler Sıraev Grubu*'nda iki tip bulunmaktadır. Birinci tip üçgen olarak biçimlenmiş adanın cephelerinde kullanıldığı gibi, birinci katta çıkma ve onun üzerinde bir balkon bulunan cephe düzenlemesi ve ikinci tip de

caddelerin diğ er taraflarında konumlanan konutların çıkmasız ve sadece ikinci katta balkonlu olan cephe düzenlemesidir.

Cephe oluşumu içerisinde, yatay bölümlenmenin, konut birimlerinin arasındaki bağlantıyı ve süregidiş i sağlayan siltmelerin öncelikle kullanıldığı gözlenmektedir. Bunun sebebi, yapı grubunun ağır kitlesel etkisinin düşey eksenin yanı sıra, yatay eksende dengelenebilmesidir denilebilir. Yatay bağlantıyı sağlayan diğ er öğeler, giriş katının, üst katlardan ayrılmasını sağlayan yüksek bir profil, 0.20m. lik bir konsol korniş i ve küçük takozlar dizisiyle vurgulanan saçak korniş i ile parapetlerdir (Batur, 1998).

Yapı grubu bütünü içerisinde, yer yer balkonların, yer yer ise cumbaların bulunması, dinamik bir ritim sağlamaktadır. Balkonlu birimlerin daha dinamik yapısı karş ısında, cumbalı birimlerin daha düzenli yapısı, yapı grubu içerisinde bir denge sağlamaktadır. Üçgen parselde bulunan birimin ise, Dolmabahçe Caddesi'nden bakıldığında, tartışılmaz bir anıtsal etkisi vardır.

7.6. Bezeme Özellikleri

Akaretler Sıraev Grubu'nun cepheleri, yalın, simetrik, neo-klasik motiflerle bezenmiştir. Zamanına kadar yapılmış olan konut yapıları ile çeş itli tezatlar içerse de, cumbalı pencere kullanımı gibi noktalarda, yerel bir yaklaşım da taşımaktadır. Böylelikle *Akaretler Sıraev Grubu*, tıpkı İstanbul'un coğ rafi konumu, ve hatta son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi düzeni gibi, geleneksel, yerel özelliklerin batılı unsurlar ile bir karış ımını, adeta bir yorumu olarak tarihteki yerini almış , aynı zamanda da kent perspektifi içerisinde önemli bir yer edinmiştir.

Yapı grubunun, birinci tipinde bulunan çıkmaların, köş eleri klasik pilastrlarla belirlenmiştir. Büyük ve yüksek kemerli ön pencereleri yapı grubu içerisindeki birimlere anıtsal bir özellik katmaktadırlar.

İkinci ana tip cephenin, genel düzene göre daha sade olarak tasarlandığı, daha modern çizgilerin hakim olduğu görülmektedir. Giriş katı üst katlardan kalın ve düz bir profil ile ayrılır. Üst katlar, kendi içlerinde üçlü gruplardan oluşan pencereleri içermektedirler. Mimarın sade bezeme anlayış ının, cepheye modern bir mimari kalite

kattığı söylenebilir. Bu tipte, ikinci kattaki balkon, taş konsol ögelerle desteklenmektedir.

Konut birimlerinin tek bir tarafında, yukarıdan aşağıya inen bir düşey plastrın bulunması, birimlerin kendi iç simetriğini bozarak, asimetrik bir etki sağlarken, yapı grubu bütününde süreklilik özelliğini vurgulayan bir başka ögedir.

7.7. Malzeme ve Strüktür Özellikleri

Akaretler Sıraev Grubu, kagir yapım sistemi ile inşa edilmiştir. Döşemeleri volta döşeme, giriş kapıları ve balkon korkulukları, dökme demir olarak tasarlanmıştır. Pencerelerde ahşap malzeme kullanılmıştır. Merdivenler, bazı birimlerde ahşap, bazı birimlerde de kagir yapılmıştır. Birimlerin, giriş holünde bulunan kemerli geçişlerinde tuğla malzeme kullanılmıştır.

7.8. Dönemin Sıraevleri İle Karşılaştırma

Sıraevler, ondokuzuncu yüzyıl sonunda, daha çok Gayrimüslim halkın tarafından tercih edilmiştir. Osmanlı Geç Dönem Mimarisi'nin ve İstanbul kentinin, modern çizgilere sahip batılı anlamdaki ilk sıraev dizisi *Akaretler Sıraev Grubu*'dur. Hemen hemen eş zamanlı yapılan ve ondokuzuncu yüzyılın modernleşmeci etkileri altında biçimlenen önemli diğer sıraev gurupları, *Elmadağ Surp Agop Sıraevleri*, *Ortaköy Onsekiz Sıraevleri* ve *Fener-Balat Sıraev Grubudur*.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının, özellikle de son çeyreğinde, İstanbul konutlaşmasına yeni katılan, bitişik diziler içinde yer alan sıraevlerin, yeni yol dokularına uyumlu olarak tasarlandığı bilinmektedir. Bu sıraevlerde uygulanan, genel tasarım ilkeleri, bitişik, küçük, dar parseller üzerinde yer alma, cephe-yol çizgisi sürekliliği, bitişik cephlerde yangın duvarları, genellikle yükseltilmiş giriş kapılarının doğrudan yola açılması, zemin katların kullanımı, konutların yola ve bahçeye eşdeğer olarak aşılması ve Batılı üslup ögelerinin biçimsel kurguya katılması, *Akaretler Sıraev Grubu*'nda ve yukarıda adı geçen diğer sıraev guruplarında ortak olarak görülmektedir (Yücel, 1996, 308).

Sıraev gruplarında, İstanbul'a özgü tasarım ve üslup yaklaşımlarının bulunduğu görülmektedir. Sıraev gruplarının genel üslup özelliklerinin, sokak, cadde vb. kentsel mekan öğelerinin de katıldığı biçimlenme sürecinin özelliklerine bağlı olduğu da gözden kaçmamalıdır. Öyleyse sıraev gruplarını, tekil konutlardan ayrı bir şekilde, kendi içlerinde karşılaştırmakta fayda olacaktır. Dönemin gerek mimari üslup özellikleri ve gerekse de konut birimlerinin işlevsel çözümleri, aşağıda karşılaştırılmıştır.

7.8.1. İşlevsel Açıdan Karşılaştırma

Akaretler Sıraev Grubu

Akaretler Sıraevleri Grubu, İstanbul'daki diğer sıraevlerden bazı farklar içermektedir. Bu farklar:

1. Diğer sıraev gruplarından daha geniş bir alana inşa edilmeleri,
2. Konut birim sayısı olarak, bu büyüklükte bilinen başka bir dizi bulunmaması,
3. Cephelerinin diğer sıraev gruplarına nazaran daha anıtsal olarak tasarlanması,
4. Saray yerleşmesine çok yakın olarak konumlanmış olması,
5. Maddi olarak saray tarafından desteklenen bir yapılaşma olması,
6. Kullanıcı grubunun saray görevlileri olmasıdır denilebilir.

Ayrıca, bu sıraev grubunun alışılan boyutları zorlayan planimetrisine karşın, cephe elemanlarının örgütlenmesindeki ritmik düzenin diğer dikkat çekici özelliği olduğu söylenebilir.

İstanbul sıraevlerinde, ritim duygusunu yoğunlaştıran mimari öğeler, cumba ve balkonlardır. *Akaretler Sıraevleri Grubu*'nda, ritim duygusu bu mimari öğelerin kullanımı ile yaratılmıştır denilebilir. Yine bu yapı grubunda, cumbaların üzerindeki profillerin kullanımı, cephelerdeki yüzey değişimi sırasında, cumbasız dizilerde bile süreklilik sağlamaktadır.

Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu

İstanbul'un önemli sıraev gruplarından olan *Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu*, ondokuzuncu yüzyılda inşa edilmişlerdir (Belge,1997). Adındaki “akaretler” kelimesinden de anlaşılacağı gibi, vakıf tarafından, gelir getirme amaçlı yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda, bu sıraev grubunun Musevi cemaatine ait olduğu yazmaktadır. Onsekiz konut biriminden oluşan *Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu*, sokak boyunca aynı özelliklere sahip olan onyeddi konut birimi bulunmaktadır.

İstanbul evinin bazı cephe özellikleri ile, sıraev plan tipinin kaynaşması sonucu oluşmuş *Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu*'nun, artık ortak bir mülkiyet altında bulunmaması, özellikle cephelerde zamana bağlı yıpranmalara ve bozulmalara sebep olmuştur. Günümüzde, onsekiz yapı biriminden onaltı tanesi halen ayaktadır.

Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu'nun cephe karakteri, cumba ve balkon detaylarının canlılığından oluşmaktadır. Önde tek mekanlı olan evler, derinlikte üç mekana bölünmektedir. Ortadaki mekan sofa işlevi görmektedir. Birinci katta cumba kullanımını, üstkatta balkon kullanımı izlemektedir. *Ortaköy Onsekiz Akaretler Sıraev Grubu*'nun, Osmanlı Türk Evi'nin tipik özelliklerini bulundurduğu söylenebilir.

Fener-Balat Sıraevleri Grubu

Fener-Balat Sıraev semtleri, ondokuzuncu yüzyıldan itibaren, İstanbul'da yaşayan azınlıkların yaşadığı bir yerleşimdir. Fener Patrikhanesi'nin de burada oluşu, özellikle Rum etnik kökenli halk tarafından bu bölgenin yerleşim için seçilmesinde önemli bir etkidir.

Farklı biçimlenme anlayışı gösteren Fener-Balat Sıraevleri Grubu'nda, batılı mimari üslupların etkileri hemen farkedilmektedir. Cumba ve cumba üstü balkonların cephede önemi büyüktür.

Planlarda, genellikle mekanların merdiven holü ile bölünmesi, ortak özellik olarak görülmektedir. Ancak, kullanıcının isteğine göre değişen veya eklenen yeni mekanlar da mevcuttur.

7.8.2. Mimari Özellikleri Açısından Karşılaştırma

Çağın modernleşme ihtiyacı altında, Osmanlı İmparatorluğu'nun batıya yönelmesi sonucunda, çeşitli kültürel değişimler olmuş ve bu kültürel değişimler sonucunda, Osmanlı Türk Evi'nin de mimari özelliklerinin farklılaştığı görülmüştür. Geleneksel Osmanlı Türk Evi'ndeki, sokak, yapı ve bunlara bağlı olarak varolan komşuluk ilişkisi, sıraev gruplarında çok farklı bir şekilde ortaya çıkar.

İstanbul evinin, tek defaya özgü niteliği ile mimari olarak biçimlenmesi ve tip olarak genelleştirilememesi bu mimaride söz konusu değildir. Ayrıca, eski dokuya önemli katkısı olan bahçe ögesi de, hemen hemen hiç kullanılmamaktadır. Sıraev grupları, sokak mekanını nitelendirirken, bu oluşumun biçimlenmesi tamamen geleneksel Osmanlı Türk Evi'nden farklıdır.

Sadece yapı dışında değil, yapı içinde de odaların, kat sayısı, boşluk-doluluk ilişkisinde çeşitli ayrımlar bulunmaktadır. İstanbul sıraevleri, bir yandan ev ve bahçe ilişkisine dayanan geleneksel Osmanlı Türk Evi'nin konumlanışına sahipken, öte yandan da, sıraev gruplarında görülen, ön ile arka cephe ve alt ile üst kat ayrımına da sahiptirler. Kimi azınlık konutlarında rastlanan, iki kat yüksekliğindeki giriş bölümünün yolla olan bağlantısı, daha çok batının tüccar evlerindeki benzemektedir. Bunda, çağın getirdiği yeni biçimler kadar, özgün kullanıcının dinsel ve etnik kökeninin, hatta yaptığı iş türünün de etkisi vardır.

Varolan sokak dokusuna uymak veya ters düşmemek çabasındaki bu evler, batıdaki geniş alana yayılmış örneklerinden oldukça değişik konumlanmış özelliklerine sahiptirler. İstanbul'da, Fener'de bulunan Yıldırım Caddesi'nin sıraev gruplarında olduğu gibi, bir ölçüde genişletilmiş bir kaldırım ile sokaktan kopartılan ve tek yapılarla birleşerek süren dizilere sık rastlanmaktadır (Bknz. Ekler Bölümü).

Yine İstanbul sıraev gruplarında, ortak olarak görülen bir başka özellik de, aksenel veya simetrik olmayan, yinelemeye açık diziler olarak tasarlanmış olmalarıdır. Örnek olarak Kumkapı'da Tavaşi Çeşmesi Sokağı'ndaki sıraev dizisi (1891) ve Sütlüce sıraev grupları verilebilir.

İstanbul sıraev gruplarının sahip olduğu ritm, cumba ve balkonların özgün kullanımları ile oluşmaktadır denebilir. Öyleki cumba üzerindeki profiller bile, *Akaretler Sıraev Grubu*'nda olduğu gibi önem kazanmaktadır.

Klasik olarak nitelendirilebilecek ortak özelliklerin başında, ışık ile gölge ve doluluk ile boşluk oyunlarının işlenişi gelmektedir. *Ortaköy Onsekiz Akaretler Evleri Sıraev Grubu*'ndan başlayarak, neredeyse tüm Boğaziçi'ne uzanan yarı kağıt veya ahşap sıraev gruplarında, Osmanlı geleneksel mimarisine dayanarak ortaya konan ve özgün nitelik taşıyan Neo-barok detayların önemi unutulmamalıdır. Ayrıca, Art-nouveau tasarım etkilerini taşıyan cephe oluşumlarının, saray mimarisi haricinde ilk kez sıraev gruplarında bulunduğu da, gözden kaçmamalıdır.

İstanbul sıraev grupları ile ilgili olarak derlenmiş çalışmaların tümünde, sıraev gruplarının belirli bölgelerde, yerleşme ve yaşam özelliklerinin farklılaşmasına dayanarak başkalaşım gösterdiğine de değinilmektedir. Gerçekten de Tarihi Yarımada'da, Boğaziçi ile Beyoğlu ve Kadıköy sıraev grupları arasında, farklı tipler de bulunmaktadır. Topoğrafik özelliklere ve mevcut kent dokusuna bağlı olarak şekillenen sıraev gruplarında, bir başka şekillenme ilkesi de, yerleşik halkın etnik kökeni ve dinidir. Öyle ki, örnek vermek gerekirse, Rumların ve Ermenilerin çoğunlukla ikamet ettikleri bir semt ile, Musevi veya Müslüman semtleri arasında, belirgin şekilleniş farklılıkları mevcuttur denilebilir. 1979 yılında, Batur, Yücel ve Fersan'ın, ondokuzuncu yüzyıl İstanbul sıraev grupları için hazırlamış olduğu tipolojik çözümlerden bu açıkça anlaşılmaktadır (Batur, Yücel, Fersan, 1979).

7.9. Yapı Kompleksinin Güncel Durumunun İrdelenmesi

Akaretler Sıraev Grubu, himayesi altında bulunduğu *Vakıflar Genel Müdürlüğü*'nden 49 yıllığına "Yap-İşlet-Devret" modeli ile, Net Holding'in *Akarnet* adlı kuruluşuna kiraya verilmiştir. Yapılan tespit çalışmaları sonunda, 1996 yılının mayıs ayında alınan ruhsat ile restorasyon çalışmalarına başlanmış ve 1998 yılının haziran ayında tamamlanan ilk bölüm sonucunda, bugün *Akaretler Sıraev Grubu*'ndan modüllerin kiraya verilmesine başlanılmıştır.

Tümü "Apart Hotel" olarak Türk turizm ve kültür yaşantısına hizmet vermek üzere başlanılan renovasyon çalışmalarına, zaman içerisinde alınan kararlar doğrultusunda

bir kısmının büro yapısı olarak, bir kısmının ise "Apart Hotel" olarak kullanılması uygun görülmüştür. Tamamlanan ilk bölüm de, bu doğrultuda büro sahiplerine kiraya verilmiş modülleri içermektedir.

Net Yapı'nın gerçekleştirdiği, *Akaretler Sıraevleri Geliştirme Projesi*, İstanbul çalışma hayatına farklı bir ortam vaadetmek ve *Akaretler Sıraev Grubu*'nu ondokuzuncu yüzyılın mimarisi ile günümüzün çağdaş konforunun bütünleştiği bir tesis olarak kullanıcıya sunmak amacıyla yürütülmektedir. İstanbul'un sosyo-kültürel ve ticaret hayatına yeni bir soluk katmak ve bu eşsiz sıraev grubunu koruyarak, günümüze kazandırmak ise *Net Yapı*'nın asıl amacı olduğu söylenmektedir.

Beşiktaş sahilinden Maçka'ya doğru uzanan, topoğrafyaya uygun yerleşimi ile dikkat çeken ve bölgeye de adını veren *Akaretler Sıraev Grubu*'nda, 66 adet parselde yer alan 72 sıraev modülünden oluşmaktadır. *Akaretler Sıraevleri Geliştirme Projesi* kapsamında mevcut yapı grubu, A, B, C, D, E ve F bloklarına ayrılmıştır. Bunun amacı, hem inşaat sırasında sıraev grubunu bölümlere ayırarak restore etmek ve hem de farklı işlevleri yüklenecek bölümleri ayrıştırmaktır.

Bu bağlamda, adlanan B blok 87 nolu modülün arkasında *Akaretler Sıraev Grubu*'nun güncel trafosu bulunmaktadır. Ayrıca B blok 87 nolu modül, Atatürk Müzesi olarak tasarlanmıştır. Bunun nedeni, döneme şahitlik eden kişilerce de onaylandığı doğrultuda, Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın bu evde yaşadığıdır.

A blokda ki inşaat çalışmaları bitmiş ve bürolar kullanıcılarına kiraya verilmiştir.

B, C ve D blokların inşaatına başlanabilmesi için ise, halen ruhsat beklenilmektedir. D blok, halen Vakıflar Genel Müdürlüğü çalışanları tarafından lojman olarak kullanılmaktadır. Diğer bloklardaki çalışmalar bittiğinde, bu blok da boşaltılacak ve gerekli görülen restorasyon çalışmaları yapılacaktır.

Ayrıca, *Akaretler Sıraev Grubu*'nun, Şair Nedim Caddesi üzerindeki E ve F bloklarının hemen yanında bulunan yapı adası da, G blok olarak tasarlanmıştır. G blok, alışveriş ve katlı otopark olarak tasarlanmış bir yapı kompleksini içerecek ve hemen yanında bulunan "Apart Hotel" işlevini üstlenecek, E ve F bloklar ile, sıraev grubunun çatal noktasında yer alan C bloğun kullanıcıları başta olmak üzere, tüm sıraev grubuna hizmet edecektir.

C blok, bu "Apart Hotel" grubunun idare bölümü olacak ve resepsiyon, restaurant ve benzeri faaliyetleri içerecektir.

Akaretler Sıraev Grubu'nun alt yapı ihtiyaçları da, gereken ölçüde çözülmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, her modülün kendi bodrum katında, modüle ait birer su deposu mevcuttur.

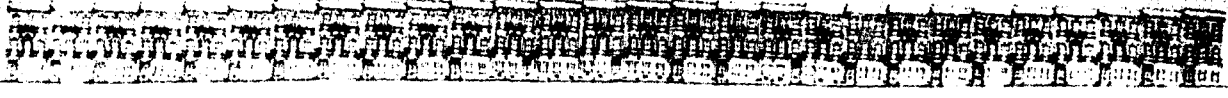
Yüzey araştırmaları yapılmasının sonucunda, *Akaretler Sıraev Grubu'nun* çeşitli dönemlere ait olmak üzere, sarı, çağla yeşili ve aşı boyası rengi olan kızıl-kahve renklerinde boyandığının tespit edildiği söylenmektedir.

Sözü geçen, sarı, çağla yeşili ve aşı boyası rengi olan kızıl-kahve renklerinin, yüzeye uygulanması sonucu alınan kararlar doğrultusunda ve sıraev grubunun bağlı olduğu kuruldanda böyle bir karar çıkması sonucu, *Akaretler Sıraev Grubu'nun*, sarı renkte boyanması uygun görülmüştür.

Yapılan restorasyon çalışmaları halen devam etmektedir.

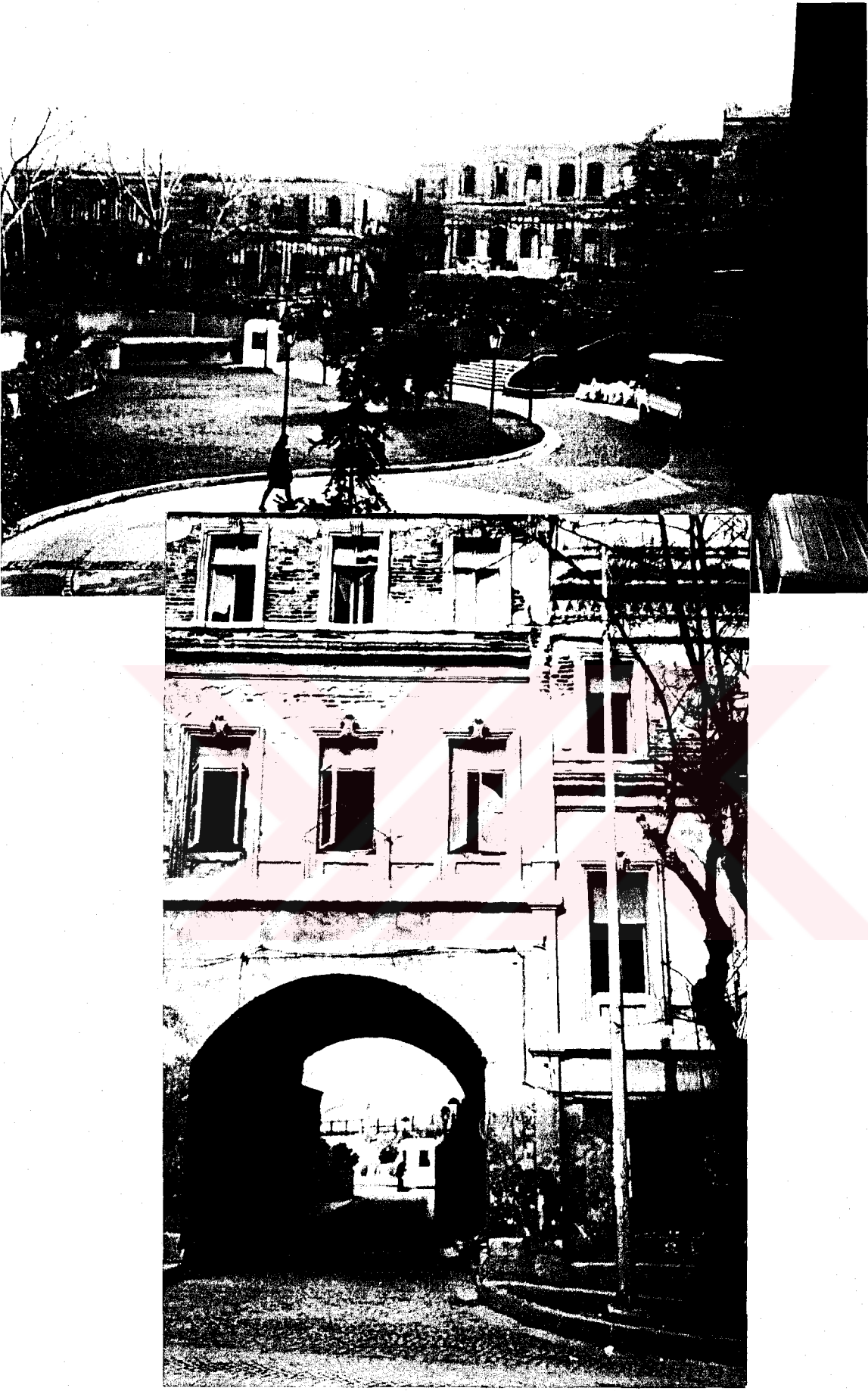
Şekil 7.8. İstanbul'da sıraevlerin dağılımı (Batur, Yücel, Fersan, 1979).

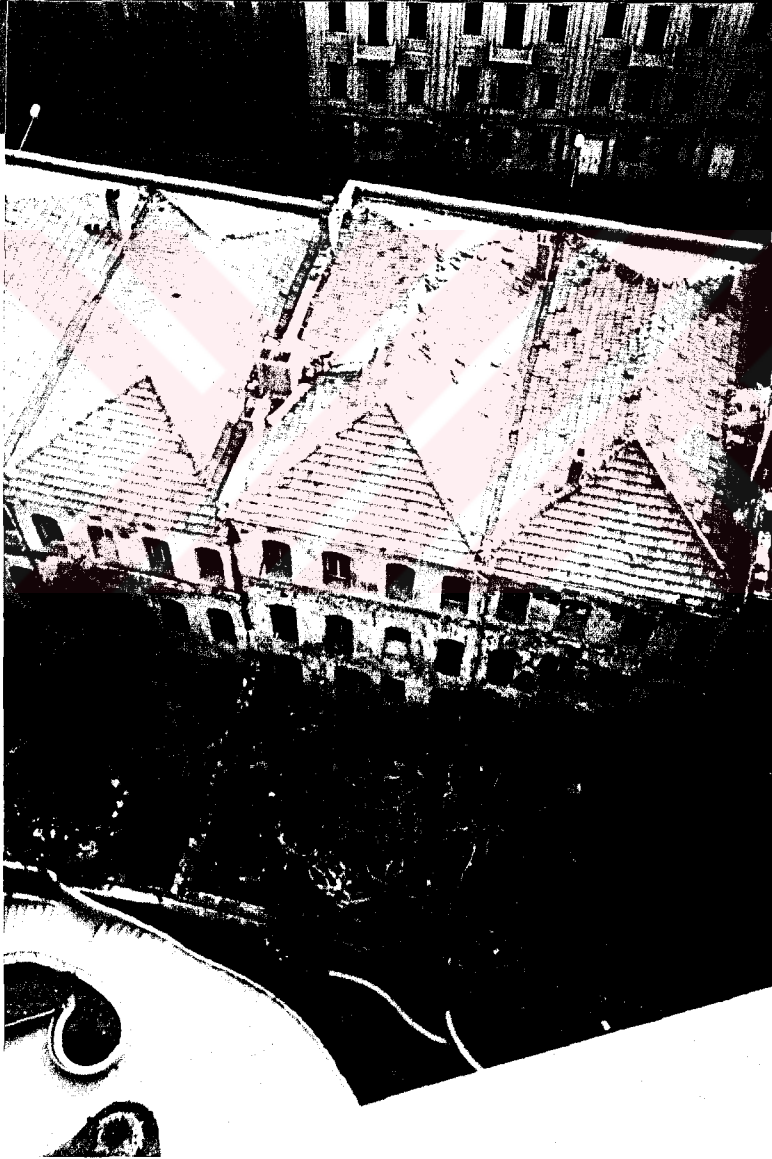
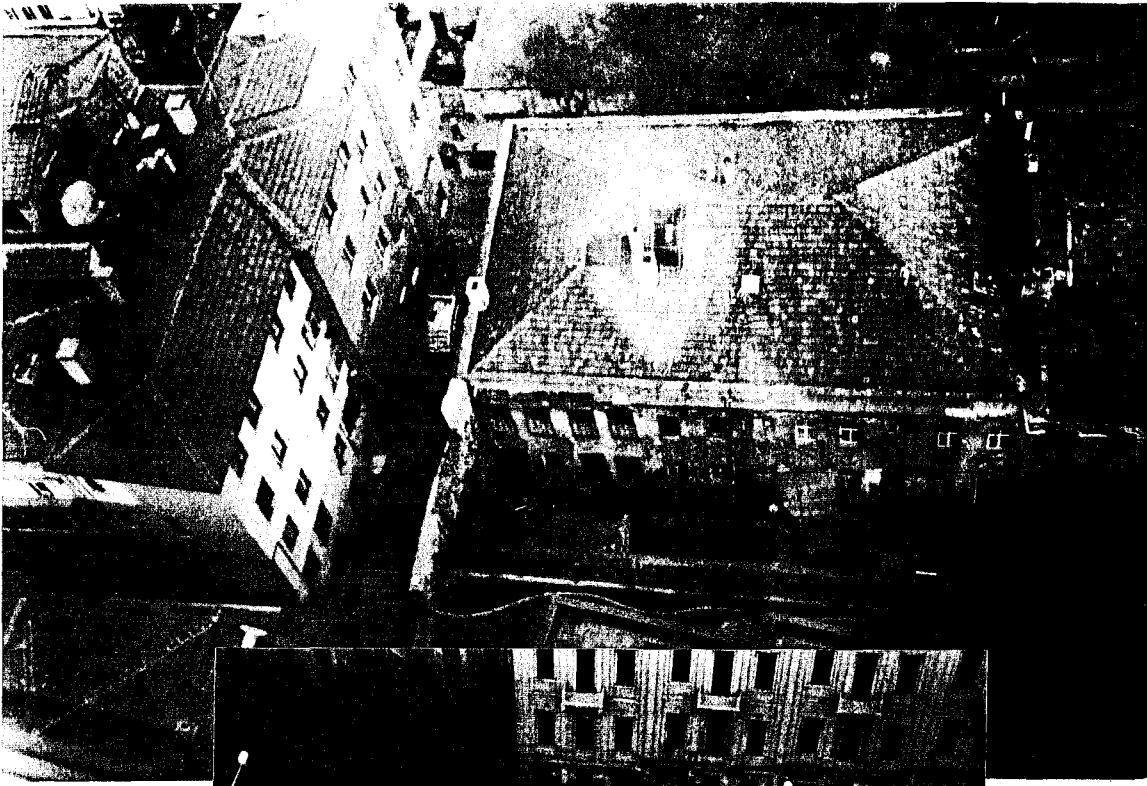
Şekil 7.9. Akaretler Sıraev Grubu (Prof.Dr.Afife Batur Arşivi'nden).

Şekil 7.10. Akaretler Sıraev Grubu (Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.11. Akaretler Sıraev Grubu (Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

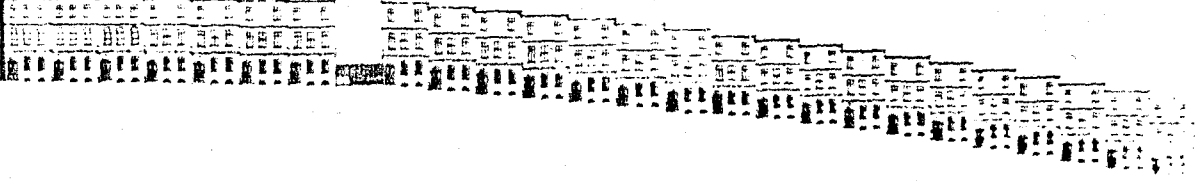
Şekil 7.12. Akaretler Sıraev Grubu (Arş.Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.13. Akaretler Sıraev Grubu (Arş.Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.14. Akaretler Sıraev Grubu (Arş.Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.15. Surp Agop Siraev Grubu
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

Şekil 7.16. Surp Agop Sıraev Grubu
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

Şekil 7.17. Surp Agop Sıraev Grubu
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

Şekil 7.18. Surp Agop Sıraev Grubu
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

Şekil 7.19. Surp Agop Sıraev Grubu
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden)

Şekil 7.20 Surp Agop Sıraev Grubu
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden)

Şekil 7.21 Surp Agop Sıraev Grubu
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden)

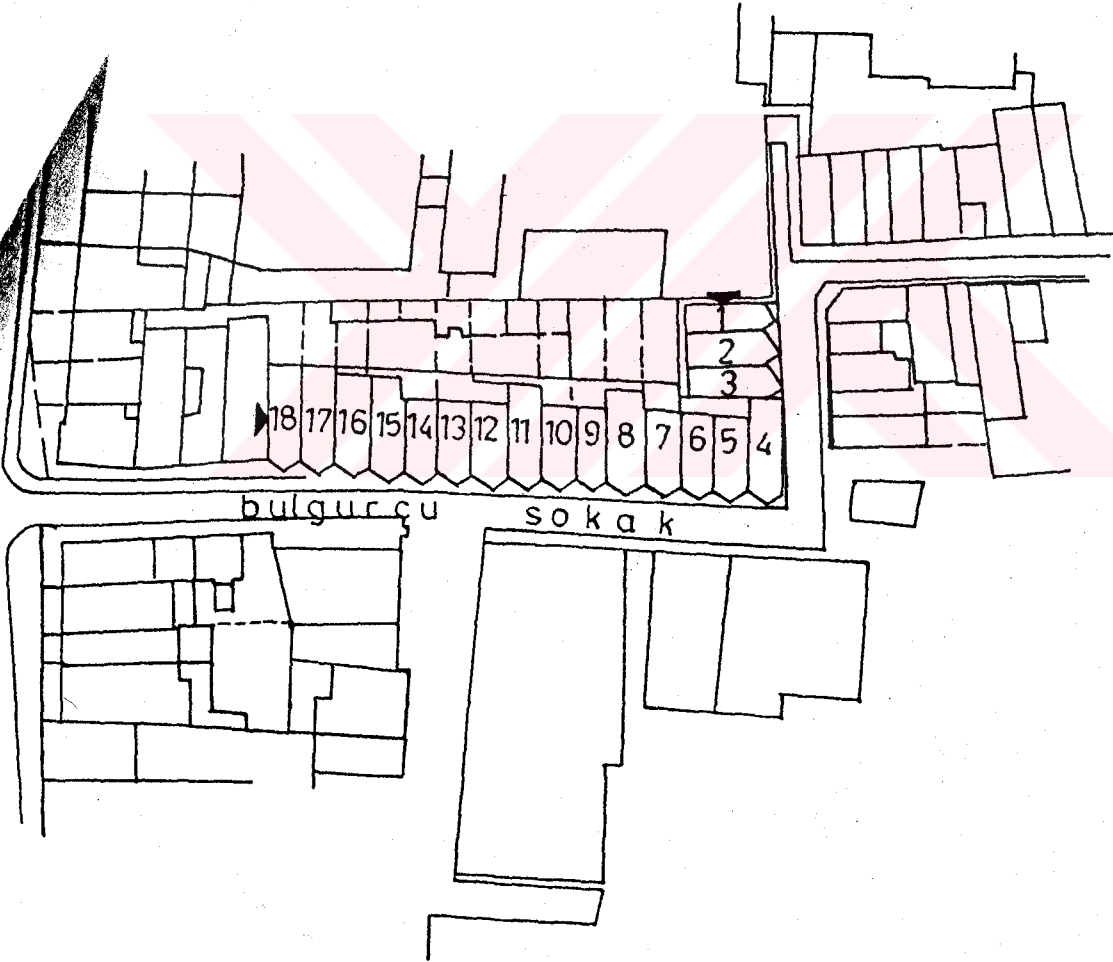
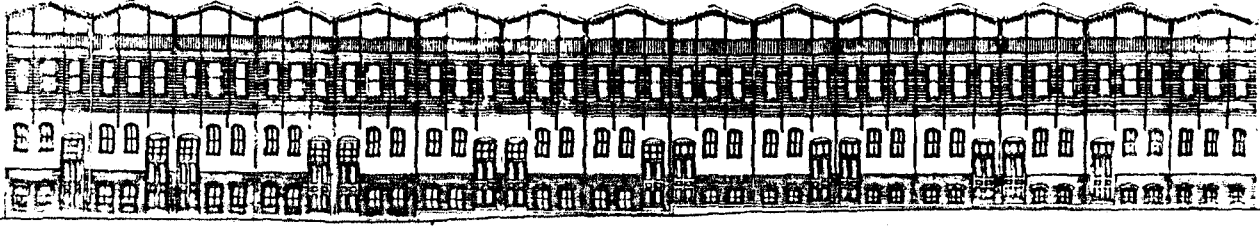
Şekil 7.22. Surp Agop Sıraev Grubu
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden)

Şekil 7.23. Surp Agop Sıraev Grubu
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden)

Şekil 7.24. Surp Agop Sıraev Grubu
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden)

Şekil 7.25. Ortaköy 18 Akaretler sıraev Grubu

(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

Şekil 7.26. Ortaköy 18 Akaretler sıraev Grubu
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

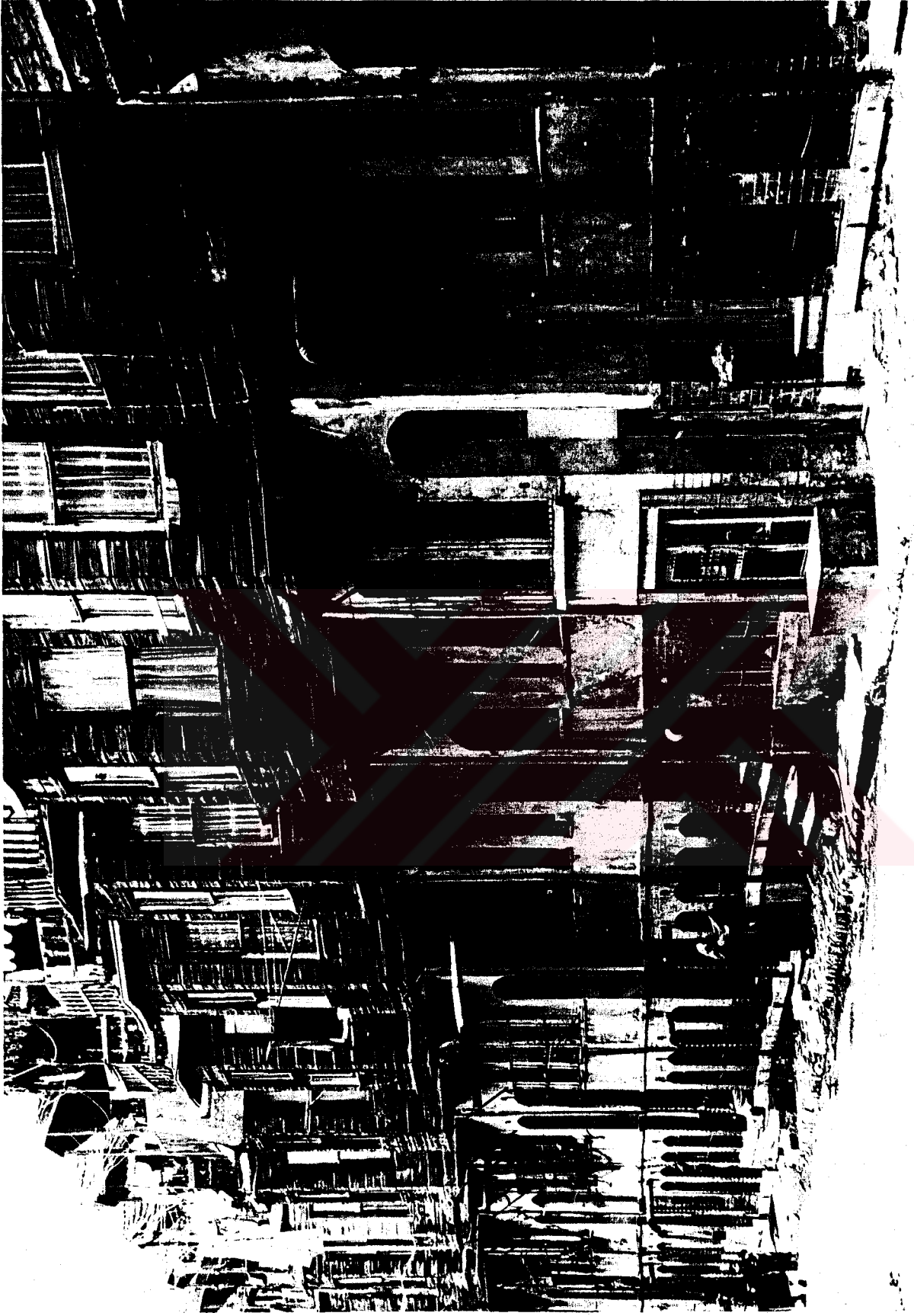
Şekil 7.27. Ortaköy 18 Akaretler sıraev Grubu
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

Şekil 7.28. Ortaköy 18 Akaretler sıraev Grubu
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

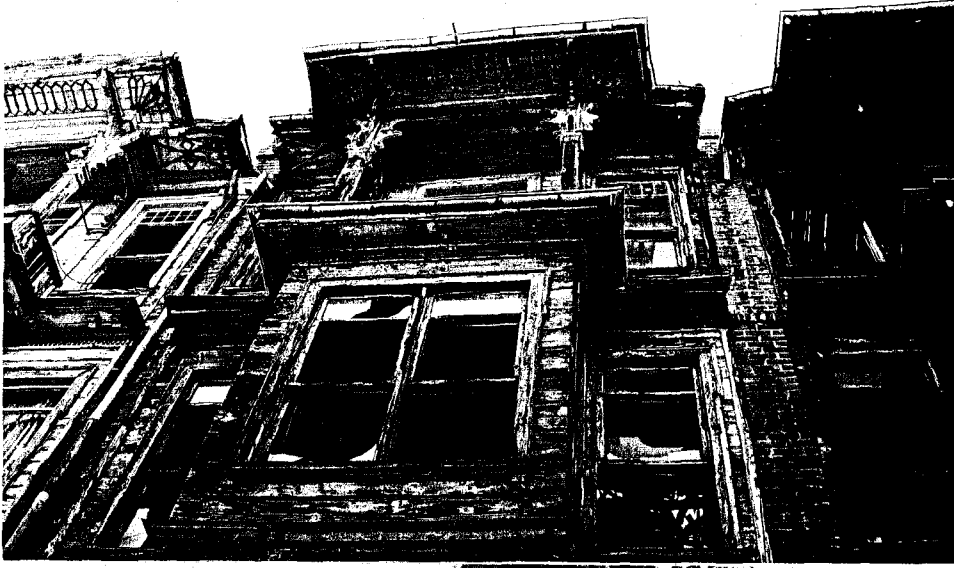
Şekil 7.29. Ortaköy 18 Akaretler sıraev Grubu
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

Şekil 7.30. Arnavutköy sıraevlerinden  rnekler
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden)

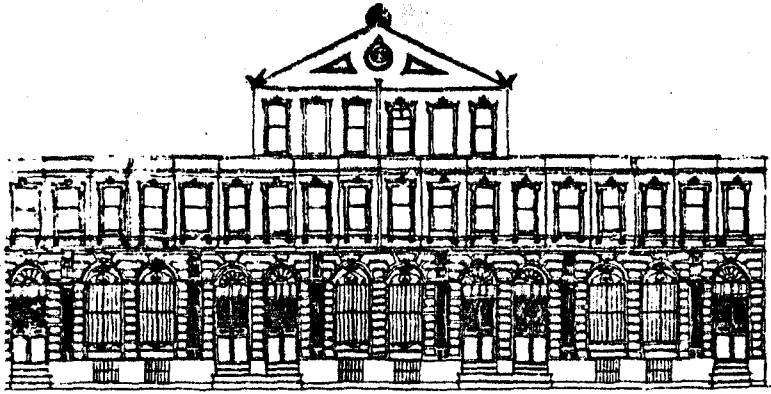
Şekil 7.31. Arnavutköy siraevlerinden  rnekler
(Arş. Gör. Zafer Saędıĉ Arşivi'nden)

Şekil 7.32. Arnavutköy sıraevlerinden  rnekler
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden)

Şekil 7.33. Fener bölgesi sıraevlerinin dağılımı
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

0 1 2 3 4 5 6m

Şekil 7.34. Tavaşı Çeşme sokak sıraev grubu
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

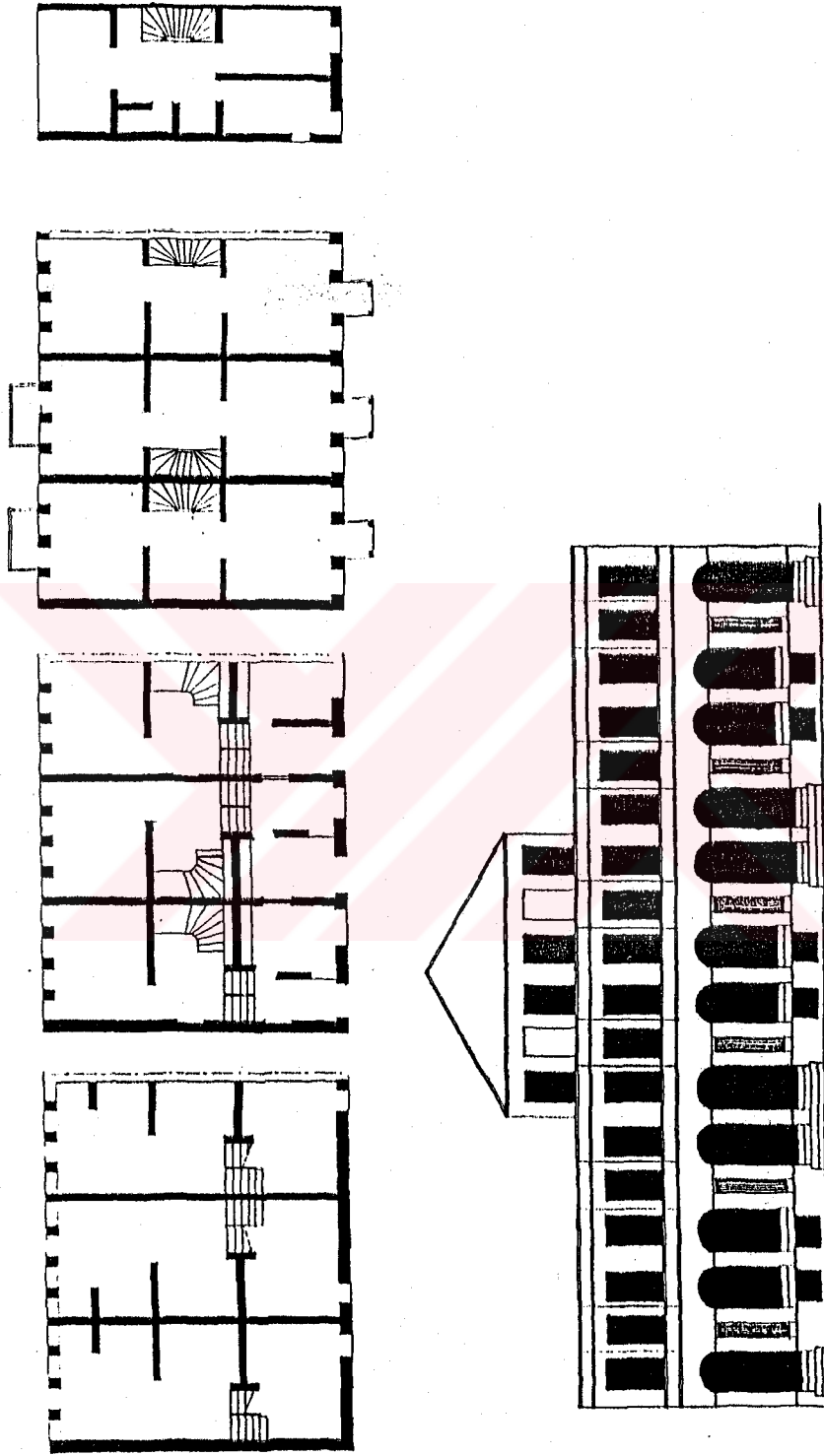
Şekil 7.35. Fener sıraevlerinden bir grup
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

Şekil 7.36. Fener sıraevlerinden bir grup
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

Şekil 7.37. Fener sıraevlerinden bir grup
(Prof.Dr. Afife Batur Arşivi'nden)

Şekil 7.38. Tavaşi Çeşme sokak sıraev grubu
(Akin, 1999).

6

Şekil 7.39. Tavaşı Çeşme sokak sıraev grubu
(Akın, 1999)

5

Şekil 7.40. Tavaşi Çeşme sokak sıraev grubu
(Akin, 1999).

Şekil 7.41. Elmadağ Vakıf sıraevleri
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.42. Kurtuluş sıraevlerinden bir grup
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.43. Kadıköy Sporcu sokak sıraev grubu
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.44. Kadıköy Tellalzade sokak sıraev grubu
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.45. Kadıköy Tellalzade sokak sıraev grubu
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.46. Kadıköy Tellalzade sokak sıraev grubu
(Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.47. Söğüt sıraevlerinden bir grup (Arş. Gör. Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.48. Söğüt sıraevlerinden bir grup (Arş.Gör.Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.49. Söğütözü sıraevlerinden bir grup (Arş.Gör.Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.50. Söğüt sıraevlerinden bir grup (Arş.Gör.Zafer Sağdıç Arşivi'nden).

Şekil 7.51. Arnavutköy siraevlerinden bir grup (Soygeniş, 1985).

Şekil 7.52. Arnavutköy siraevlerinden bir grup (Soygeniş,1985).

8. SONUÇ

Bu çalışmada, sıraev kavramının Osmanlı Mimarisi'ndeki yeri ve önemi araştırılmıştır. Ayrıca, *Akaretler Sıraev Grubu*, Osmanlı Mimarisi'ndeki en anıtsal sıraev grubu olması sebebiyle, analitik incelemesi yapılarak, vurgulanmıştır.

Endüstri Devrimi'nin bir ürünü olarak, onsekizinci yüzyılda, İngiltere başta olmak üzere, Fransa, Belçika ve diğer önemli Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan sıraev oluşumunun başlıca nedenleri arasında, arazide sınırlılık/ arsa spekülasyonları, ekonomik nedenler, dini nedenler, geleneksellik, toplumsal değer sistemi ve toplumsal kültür sayılabilir. Birbiri ardınca inşa edilen konut dizileri olan sıraev gruplarının, kimi zaman sanayinin gelişimi ile kırsal kesimden şehre göç eden halk tarafından kendi imkanlarıyla gerçekleştirildiği görülürken, kimi zaman da işçi sınıfı için gerekli olan konut sorununun çözümü niteliği taşımakta olduğu da bilinmektedir.

Endüstri Devrimi ile, şehirlerin ticarete dayalı yaşayışı, sanayi mesnetli bir yaşantıya dönüşünce ortaya “işçi” ihtiyacı çıkmıştır. Kırsal kesimden şehirlere, “iş bulma” amaçlı yoğun bir göç başlamıştır. Bu göçler sonucunda gelen nüfusun konut ihtiyacının mümkün oldukça az zamanda ve maliyette karşılanması gerekiyordu. Mümkün olabildiğince küçük parseller kullanan, zemine oturan ve nüfusun ihtiyacını karşılayacak kadar çok ünite, ondokuzuncu yüzyıl sanayi şehirlerinde, işmerkezi çevresinde, birbirinin tekrarı olan işçi konutlarının bir dizi halinde inşası ile elde edildi. Böylelikle, günümüz konut tipolojisindeki *sıraev* modeli ortaya çıkmıştır.

Modernleşme öncesi Osmanlı konut mimarisi içerisinde, mali ihtiyaçlara dayanarak kullanımları spontane/ kendiliğinden, halk tarafından ortaya çıkartılmış olan kolektif konutlar, özellikle imparatorluğun, İstanbul, Kahire, İzmir, Selanik gibi büyük ve belli başlı kentlerinde, *bekar odaları* veya *haneler* olarak ortaya çıktığı bilinmektedir.

Bu birbirini izleyen, eş boyutlu, eş plan ve cepheleri olan, eş zamanlı yapılmış üniteler ile, Osmanlı kent perspektifi belirli bir canlılık kazanmış ve diğer Müslüman kentlerinden de farklı, özgün bir görünüme bürünmüştür ondokuzuncu yüzyılda, modernleşme hareketleri ile, bu kolektif konut oluşumlarının spontane/kendiliğinden değil de, batılı etkiler altında modern sıraev grupları olarak ortaya konduğunu görmekteyiz. Bu oluşumun en anıtsal örneği *Akaretler Sıraev Grubu*'dur denilebilir.

Ancak, kolektif konut kavramının bir parçası olan hücreler ile modernleşme süreci içerisinde yapı tipolojisine katılan sıraevler arasında, biçimsel bir benzerlikten söz etmek mümkünken, işlev ve mekan örgütlemesi açısından, böyle bir ilişkiden söz etmenin olanaklı olmadığı görülmüştür.

Bu bağlamda, *Akaretler Sıraev Grubu* incelenirken, Osmanlı Mimarisi'nde, gerek geleneksel Osmanlı Türk evinin, gerek bekar odalarının ve gerekse de sıraev gruplarının oluşumunun dayandığı bazı ortak etkenlere değinmekte yarar vardır. Bu etkenler;

1.mahremiyetin konutlar üzerindeki etkileri, 2.işlevsel ayrışmanın konutlar üzerindeki etkileri, 3.sınıfsal ayrışmanın konutlar üzerindeki etkileri, 4.etnik ayrışmanın konutlar üzerindeki etkileri ve 5.modernleşme ve endüstri devriminin konutlar üzerindeki etkileridir.

Akaretler Sıraev Grubu'nda, modernleşme öncesi tek aileye hitap eden Osmanlı Türk konutuna nazaran, mahremiyet kalıplarının yok olduğu görülmektedir. *Akaretler Sıraev Grubu*, ekonomik etkinliklere bağlı olarak oluşan, çarşı merkezli ya da dini-kültürel etkinliklere bağlı olarak oluşan, külliye merkezli kolektif konut birimlerinin yerine, saraya yakın bir yapılaşma grubu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Saray destekli, saray çalışanı için yapılan bir yapılaşma olması sonucunda, hitap ettiği orta-üst düzeyden (muhtemelen de Müslüman) ötürü, hem sınıfsal hem de etnik ayrışmaların yapı grubuna etkilerinden söz edilebilir. Modernleşme öncesinin, ahşap strüktür ve yapı malzemesi yerine, teknolojinin getirdiği olan kagir strüktürü, volta döşemeleri ve endüstriyel ürünler olan, dökme demir kapı, balkon korkuluğu ve pencere demirleri kullanması ile öncü bir yapı niteliğindedir denilebilir.

Osmanlı Mimarisi'nde, sadece *Akaretler Sıraev Grubu*'nun değil, diğer sıraev gruplarında, yukarıdaki etkenlere dayanarak tasarlandığı söylenebilir. Bu bağlamda, modernleşme öncesi, genelde tek bir aileye hizmet veren ve içerisinde çok amaçlı oda/ları içeren, mahremiyetin tasarımı daha baskın olarak etkilediği konutlar ile, modern çağın apartmanları arasında sıraevlerin bir arakesiti oluşturduğu sentezi ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı Mimarisi'nde, sözü geçen arakesiti oluşturan en anıtsal örnek olan *Akaretler Sıraev Grubu*, kagir strüktürü, dökme demir malzeme kullanımı, neo-klasik cephe ve bezeme anlayışı ile tasarlanmıştır. Böylelikle sadece, ondokuzuncu yüzyıl mimarisinde modernleşme öncesi geleneksel konutlar ile daha sonralarının apartmanları arasında bir arakesiti değil, aynı zamanda da saray yapılaşması (hanedan konutu) ile, halk konutları arasındaki bir arakesiti de kapsadığı için çok önemlidir.

KAYNAKLAR

- Akın, N.**, 1998, 19.yyın İkinci Yarısında Galata ve Pera, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Akın, N.**, 1999, Kumkapı; Tarihsel Bir Kesit, *Arredemento Dekorasyon*, Boyut Yayıncılık, 5, 68-76.
- Alpaslan, M.**, 1998, Tarihsel Bir Mekanda Çağdaş Yaşama Geçiş Akaretler Sıraevleri, *Tasarım*, 85,106-111.
- Aru, K.**, 1998, Türk Kenti, Yem Yayınları, İstanbul.
- Barkan, Ö.**, 1970, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, İstanbul.
- Batur, A.**, 1998, Dünden Bugüne Beşiktaş, Beşiktaş Belediyesi Yayınları, İstanbul, 119-121.
- Batur, A., Yücel, A., Fersan, N.**, 1979, İstanbul 19.yy.Sıraevleri-Koruma ve Yeniden Kullanım İçin Bir Monografik Araştırma, *ODTÜ Mimarlık Dergisi*, 2/5, 187-205.
- Bayram, S.**, 1999, Sultan II. Abdülhamid'in 1888 Tarihli Vakfiyesi, Tezyinatı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Toplukonut Projesi, 11. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Utrecht.
- Belge, M.**, 1995, İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Burnett, J.**, 1986, A Social History of Housing 1815-1985, Methuen & Co., London.
- Bowmaker, E.**, 1895, The Housing og the Working Classes, Methuen & Co., London.
- Cerasi, M.**, 1999, Osmanlı Kenti, Yapı Kredi Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul.
- Cezar, M.**, 1963, Türk Sanatı Tarihi, Berksoy Matbaası, İstanbul, 326-414.
- Çelik, Z.**, 1996, 19.yy.da Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Denel, S.**, 1982, Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Deilmann, H.**, 1977, Wohnbereiche Wohnquartiere, Ernst Riethmüller & Co., Stuttgart.

- Düzel, G.**, 1993, Sıraev Tasarımı İçin Bir Biçim Grameri Modeli, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Faroqhi, S.**, 1994, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Fletcher, B.**, 1956, A History of Architecture On The Comparative Method, B.T. Batsford, Londra.
- Fletcher, B.**, 1877, Model Houses For The Industrial Masses, Batsford, London.
- Güncan, A.**, 19.yy. Avrupa Mimarlık Hareketlerinin ve Batılılaşmanın Osmanlı Konut Mimarisine Etkileri, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Huggenberger, K.**, 1976, Approaches to the Housing Problem in Europe 1760-1975, Kunstakademiets Arkitektskole FSC Publication Series.
- İncicyan, Ğ.**, 1976, XVIII.Asırda İstanbul, Baha Matbaası, İstanbul, 1-89.
- Karamani, A.**, 1987, Antik Mimari Ögelerinin Geç Devirlerdeki Kullanımları ve Beyoğlu İstiklal Caddesi XIX. yy. Apartman Cephelerinin İncelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karasözen, R.**, 1993, Kültürel Değişim Süreci İçinde Türk Konutlarının Mahremiyet Açısından İncelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Eskişehir.
- Kırşan, Ç.**, 1996, 19.yy. İstanbul Dizi Konutlarının Morfolojik Analizine Dayalı Bilgitabanlı Tasarım Modeli, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kıyıcı, M.**, 1998, Endüstri Devriminin Osmanlı Mimarlığı'na Etkileri, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kopstof, S.**, 1998, The City Shaped, Thames & Hudson, Londra.
- Kuban, D.**, 1990, Mimarlık Sözlüğü, Yapı Endüstri Yayınları, İstanbul.
- Küçükerman, Ö.**, 1988, Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi, Turng Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Muthesius, S.**, 1982, The English Terraced House, Yale University, Londra.
- Muthesius, H.**, 1987, The English House, Rizzoli International Publications Inc., New York, ABD.
- Muthesius, S.**, 1992, İngiliz Toplukonutunun Görünümleri, *Mimarlık*, 2, 63.
- Özdeş, G.**, 1998, Türk Çarşıları, Tepe Yayınları, İstanbul.
- Peters, P.**, 1980, Sıraev ve Teras Evler, Yaprak Yayıncılık, Ankara.

- Polenakovic, H.**, 1952, Skopie, *Yougoslavie-la Macedonie*, Lubyana, 66-69.
- Rapaport, A.**, 1969, House Form and Culture, Prentice-Hall Inc., 46-82, 93-95.
- Robertson, E.**, 1994, Cast Iron Decoration, Thames & Hudson, Londra.
- Soygeniş, M.**, 1995, 19yy.da İstanbul Evinin Mekansal Değişimi ve Nedenlerinin Değerlendirilmesi, *Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Soygeniş, M.**, 1995, 19.yy. İstanbul Evi, *Arredemento Dekorasyon*, Boyut Yayıncılık, 12, İstanbul, 94-98.
- Şengül, D.Ü.**, 1991, Sıraev Tasarımı İçin Bir Uzman Sistem, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tanyeli, U., Mazlum, D.,(ed.)**, 1996, Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun Reel Tarihi, Prof. Doğan Kuban'a Armağan, Eren Yayınları, İstanbul., 57-67.
- Tanpınar, A.**, 1985, İstanbul'da Klimlik Değişimi, 19.yy. Modernleşme ve Gündelik Hayat, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2.Cilt, 542-556.
- Tekeli, İ.**, 1985, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm, 19.yy. Modernleşme ve Gündelik Hayat, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 4.Cilt, 878-890.
- Tuğlacı, P.**, Osmanlı Mimarlığı'nda Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul.
- Yücel, A.**, 1996, İstanbul'da 19.yyın Kentsel Konut Biçimleri, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut Ve Yerleşim, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 298-312.

U VE KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
TESCİL İSTEM BELGESİ (Akitsiz İşlemlerde) (1)

416

Köy veya Mahallesi	Mevkii-Sokak	Ada-Parsel Tap. Tarih No.	Yüzölç. (M2)	Niteliği	Bağım Bl.No	Değeri	Payı
VIŞNEZADE	Spor-Dolmuşbağ	723 ADA	1,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14				
VIŞNEZADE	Şair Hüdüm	721(1253) ADA	15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25,26,27 ve 28				
SİNANPAŞA	Şair Hüdüm	283 ADA 48	29,30,31,32,1,2,34				
SİNANPAŞA	Spor cad.	292 ADA	54,55,56,57,58,59,60,61,62,63,64,65,66,67,68,69,70,71				
PARSELLER.							
KIRA ŞERHİ.							

Besiktas 2. Bölge Tapu MÜDÜRLÜĞÜNE (2)

Yukarıda niteliği gösterilen taşınmaz mal (3) lardan 292 ada 54 ile 71 parseller ve 723 ada 4 ile 28 parseller Vakıflar Genel Müdürlüğü adına ve 283 ada 48 parsel Hamidi Sani Vakfı adına, 721 ada 72 ile 92 parseller Abdulkamit Sani Vakfı adına, 721 ada 1 ve 2 parseller Vakıflar Genel Müdürlüğü adına kayıtlı iken, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Net Holding A.Ş arasında düzenlenen 15.10.1987 tarihli sözleşme uyarınca yukarıda yazılı parsellerin 49 yıl süre ile AKARNET KONAKLAMA TESİSLERİ YATIRIM VE İŞLETME A.Ş'ne ilk 5 yıl için 75.000(ABD Doları) ve bunu izleyen 3 yıl için 150.000(ABD Doları) ve daha sonraki yıllarda ise tesbit edilen bedel üzerinden ödenmek ve 8.yıldan sonraki miktarlar için tekrar tapu harcı tahakkuk edilmek üzere anılan şirket lehine kira şerhi verilmesini Vakıflar Bölge Müdürlüğünün 12.11.1991 tarih 18945 sayılı yazısı ile ben. Muharrem UYANIK talep ve beyan ederim.

Muharrem UYANIK

Oleudun

Talep ederim
18/11/1991

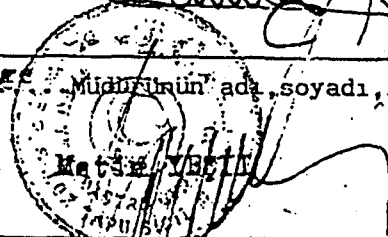
Adı, soyadı, imza

Muharrem UYANIK

Gereğini yapacak memurun adı, soyadı

Turgay GÜLTEKİN

2. Bölge Müdürlüğünün adı, soyadı, imza

Not: 1405 sayılı genelge uygulaması bakımından, akitsiz işlemlerde kullanılacak olan bu belge Tapu ve Kadastro görevlilerince doldurulur. Dışarıda çoğaltılması ve değiştirilmesi yasaktır.

- 1- Terkin işlemlerinde "tescil" kelimesi çizilerek altına "terkin" kelimesi yazılacaktır.
- 2- Bu belge tapu sicil müdürlükleriyle kadastro müdürlüklerince kullanılacağından ilgili müdürlüğün ismi yazılacaktır.
- 3- Talepte Bulunanın istemi yazılacaktır.

İstemde Bulunanların Hükviyet ve Adresleri

Tüm taşınmazların beyanlar hanesinde:

Kültür ve Turizm M. 21. 8. 1988 tarih MÜz. 690(1). 88. 1792. 04565 sayılı yazıları ile III nolu kültür ve tabiat varlığıdır.

5. 8. 1988 tarih 2436 sayılı yazı.

"Korunması gerekli 3 nolu tabiat varlığıdır." 20. 3. 1989-450 sayılı gerhleri vardır.

283 ada 48 parselin beyanlar hanesinde;

Beyiktaş Belediyesinin 14. 3. 1988 tarih 86/11097 sayılı yazısı dosyasında olup muamele anında dikkate alınacaktır. 16. 3. 1988 sayı: 901 gerhi vardır.

1253 ada 86 ve 87 parsellerin beyanlar hanesinde;

"Gabarisini, dış mimari görüntüsünü ve dış cephe eleman ve malzemesini aynen korumak şartıyla iç taşıyıcı elemanlara, kat planları iç malzeme ve iç mimarisi yenilenebilecek yapılar. 1. 10. 1986/ 3826 sayı.

II-A-2 Koruma grubuna alınmıştır. "Gabarisini, dış mimari görüntüsü ve dış cephe eleman ve malzemesini aynen korumak şartıyla iç taşıyıcı elemanları kat planları iç malzeme iç mimarisi yenilenebilecek yapılarıdır." 9. 10. 1986/3934 sayılı yazı. gerhleri vardır.

292 ada 54 ile 71 parsellerin Nev'i sütununda;

Sırf Mülk ile mahlut vakıf (Vakıf isimleri tahrir varakasında) gerhi vardır.

Tapu Senedini Aldım

11 / 1989

Tahsil Edilen Harcın

Matrahı

%

Miktarı

Makbuz Tarih No.

İşlem tescil edilmiştir.
Berkin

Tescilli yapan memurun 2. Bölge
Berkin
ada, Soyadı, imza

Turgay GÜLBERKİN

Müdürünün adı,
soyadı, imzası, tarih
Metin YEŞİL

ÖZGEÇMİŞ

Zafer SAĞDIÇ 1974 yılında İstanbul'da doğdu. Sırası ile Özel Akasya Lisesi'nden 1992 yılında ve Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nden 1996 yılında mezun oldu. 1997 yılında İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi lisansüstü programına başladı. 1997 ağustos ayından itibaren Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı'na bağlı Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

Çalışmalarından bazıları; "Kisho Kurokawa & KKAA (Kisho Kurokawa Architect & Associates)", Mimarlık Dekorasyon, sayı 66, s.58-59; "Çok Yönlü Bir Sanatçı ve Düşünür Profili: Rem Koolhaas, OMA", Mimarlık Dekorasyon, sayı 64, s.67-69; "Merih Karaaslan Mimarlığı: Bir Mimari Manzume Şanlı Urfa Projesi", Mimarlık Dekorasyon, sayı 61, s.56-57; " Relationship of Mathematics and Architecture Within Chronological Period", The University of Basque Country, San Sebastian, İspanya, haziran 1998, s.383-393; " Relationship of Mathematics and Design on Gothic Cathedrals", Restoration of Gothic Cathedrals Sempozyumu, Vittoria-Gasteiz, İspanya, mayıs 1998; "Forum II: Architectural Education At 3rd Millenium", Doğu Akdeniz Üniversitesi, 40 kişilik bir workshop/ atölye çalışması yürütücülüğü, mayıs 1998.